

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΝΑΟΥΣΑΣ

Το Αρχείο του Τουρκικού Ιεροδικείου Βεροίας - Ναούσης (1598 - 1886)

Ναουσαϊκή οικογένεια την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας

Διαθήκες: Πηγή πληροφοριών

Εθνική Αντίσταση στην περιοχή Βερμίου (1941 - 1944)

Σελίδες από την εργατική ιστορία της Νάουσας

Από: Σ. Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας

Φυλάξτε τα τεύχη της «Νιάουστας»

Παλαιά τεύχη μπορείτε να προμηθευτείτε από τα γραφεία του Συλλόγου

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στην αγάπη και το ενδιαφέρον
των συνδρομητών της

Παρακαλούμε να μεριμνήσετε για την ανανέωση
της συνδρομής σας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ·Ι·ΚΟ ΣΠΙΤΙ

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας. Τηλέφωνα 24.102 και 22.575

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ-

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1996

Έτος 20ο - Τόμος Ι' Τεύχος 76-77

Αριθμός ISSN 1106 2118

ΙΔΡΥΤΑΙ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, Οδυσσεύς Ντινόπουλος †

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ελένη Μήτσιαλα - Ζεγκίνη, Λευκή Σαμαρά

Χρήστος Μπαταντζής, Αλέξανδρος Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

Διον. Σολωμού 3. Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ

Τηλ. 0332/24.102 & 22.575

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Ναουσαϊκή οικογένεια την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας

Φωτογραφία: Ελένης Μήτσιαλα

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Τυπογραφείο Αντώνη Γ. Μαυρογένη

Αντων. Καμάρα 3 — Θεσσαλονίκη

Τηλέφωνα 260.140 & 261.747 - FAX 261747

Περιεχόμενα

● Ιστορικά

ΕΛΕΝΗΣ ΜΗΤΣΙΑΛΑ: Το Αρχείο του Τουρκικού Ιεροδικείου Βεροίας - Νοούσης (1598-1886)	100
ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Αρχείο του Μακεδονικού Αγώνα περιοχής Ναούσης	105
ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Σελίδες από την εργαστική ιστορία της Νάουσας	113
ΦΙΛΩΤΑ ΑΔΑΜΙΔΗ: Εθνική Αντίσταση στην περιοχή Βερμίου (1941 - 44)	118
ΠΕΤΡΟΥ ΔΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ: Διαθήκες πηγή πληροφοριών. Η διαθήκη του Ιωάννου Τσιώμη	122
ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ: Εκόνες και Ιστορία (2)	124

● Λογοτεχνικά — Λαογραφικά

ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Ο Καλλίνικος Μάρτυς Βαβύλας	126
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΑΛΤΑΔΩΡΟΥ: Γιατροί - Μαμές - Οδοντίατροι στην παλιά Νάουσα	128
ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΡΤΣΗ: Τα παραδοσιακά τραγούδια και χοροί στη Νιάουστα	130
ΘΑΛΕΙΑΣ ΣΑΜΑΡΑ: Στη ρεματιά της προδοσίας	133

● Ποικίλα — Πολιτιστικά

ΕΛΕΝΗΣ ΜΗΤΣΙΑΛΑ: Τα παλιά Ελληνικά τυπογραφεία. — Ένα τυπογραφείο με σεβασμό στην παράδοση	138
ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Η εκπαίδευση των κοριτσιών (1830 - 1833)	144
ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Εκδήλωση της Π.Ε.Ν. «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» με καλεσμένο τον φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά	147
ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΔΑΜΙΔΗ και ΑΛΕΞ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων. - Ένα βήμα προς την Ευρώπη των πολιτών	148

● Γεωργικά

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΥΛΙΑΝΙΔΗ: -ΠΕΛΛΑ- Η νέα ποικιλία βερικοκκιάς του Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων	150
--	-----

Αγαπητοί φίλοι της «Νιάουστας»

Το τεύχος του περιοδικού μας που κρατάτε στα χέρια σας είναι διπλό. Το 76 και το 77.

Μια ανθρώπινη καθυστέρηση στην εκτύπωση του τεύχους 76 μας υποχρέωσε να προχωρήσουμε στην έκδοση διπλού τεύχους. Και έτσι μαζί με το 76 του Σεπτέμβρη έχετε και το τεύχος 77 του Δεκέμβρη πολύ νωρίτερα.

Η ύλη του περιοδικού μας πάντα με θέματα πρωτοδημοσιευμένα πιστεύουμε πως θα σας ικανοποιήσει, γιατί αυτό προσπαθούμε να κάνουμε σε κάθε τεύχος.

Περιμένουμε όπως πάντα τις συνεργασίες σας και τις παρατηρήσεις σας.

Καλή Χρονιά!

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πολιτ. Εταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΛΕΥΚΗ ΣΑΜΑΡΑ, Πρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αντιπρόεδρος
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γραμματέας
ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ, Ταμίας
ΕΛΕΝΗ ΜΗΤΣΙΑΛΑ - ΖΕΓΚΙΝΗ, μέλος
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗΣ, μέλος
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΤΑΝΤΖΗΣ, μέλος

Διακίνηση περιοδικών
Εμβάσματα — Συνδρομές
ΛΟΓΙΣΤΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ
ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑΣ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ
Παναγούλη 14 Τηλ. (0332) 25.278
δίπλα στο Ταχυδρομείο

Τιμή τεύχους	δρχ. 750
Ετήσια συνδρομή ιδιωτών	3.000
Δήμοι, Κοινότητες, Συν)σμοί	5.000
Εξωτερικού	δολ. 40

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΙΕΡΟΔΙΚΕΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΗΣ (1598 - 1886)

Α) Ανεύρεση - μετάφραση - δημοσίευση του αρχείου

Πολύ συχνά σε άρθρα που αφορούν τη Νάουσα και την περιοχή της αναφέρεται σαν ιστορική πηγή των χρόνων της Τουρκοκρατίας το «Ιστορικό Αρχείο του τουρκικού Ιεροδικείου Βεροίας - Ναούσης». Για τους ιστορικούς ερευνητές και συγγραφείς βεβαίως το «Αρχείο Βεροίας - Ναούσης» είναι πολύ γνωστό, όχι όμως και για τους περισσότερους αναγνώστες της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ», γι' αυτό θεωρήσαμε χρήσιμο να παρουσιάσουμε μερικά στοιχεία γι' αυτό.

Τα τουρκικά αρχεία βρισκόταν στα ιεροδικεία (ιεροδικαστήρια). Ο τούρκος ιεροδίκης (καντής) αντίγραφε δια του γραμματέως του σε κώδικα (μεγάλο τετράδιο). α) Καθ' αυτοκρατορικό διάταγμα (φιρμάνιο) το οποίο αφορούσε σε τοπικά, γενικά ή γενικότερα πολλές φορές ζητήματα, στρατιωτικά, διοικητικά, ζητήματα προνομίων, οικονομικά εν γένει και κυρίως φορολογικά, διεθνούς δικαίου, όπως συνθήκες ειρήνης, εμπορίου, ναυτιλίας και πολλά άλλα. Τα προνόμια και οι φορολογικές απαλλαγές παραχωρούνταν στους ενδιαφερομένους κυρίως με σουλτανικά βεράτια. β) Κάθε έγγραφο του μεπελέρμπεη του βαλή και άλλων ανωτέρων στρατιωτικών ή διοικητικών αρχών τα οποία αφορούσαν σε τοπικά ή γενικότερα ζητήματα. γ) Αποφάσεις δικαστικές ποινικού ή αστικού περιεχομένου, καθώς και ιερονομικές γνωματεύσεις εκδιδόμενες τόσο από τον ιεροδίκη, όσο και από το μολά, για διά-

φορα θέματα του δημοσίου και ιδιωτικού βίου.

Μέσα από τις σελίδες των κωδίκων βλέπει ο αναγνώστης τα περισσότερα από τα πολεμικά γεγονότα που συνέβησαν στη Βαλκανική τα χρόνια της τουρκοκρατίας, την οργάνωση και τη δράση των αρματωλών και κλεφτών, το παιδομάζωμα, τον κοινοτικό και εκκλησιαστικό βίο, την οικονομική ζωή και δυσβάστακτη φορολογία, τις μετακινήσεις πληθυσμών, τις εξισλαμίσεις, την απονο-

φιρμάνι του έτους 1718 του αρχείου Θεσσαλονίκης. Αφορά Επίθεση Ναουσαίων αρματωλών κατά του τουρκικού διοικητηρίου Ναούσης

μή δικαιωσύνης και πλείστες άλλες εκδηλώσεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Έτσι οι ειδικοί επιστήμονες βρίσκουν άφθονο υλικό για τη μελέτη της ιστορίας και μπορούν να

Της Ελένης Μήτσιαλα - Ζεγκίνη

κάνουν τους παραλληλισμούς και τις συγκρίσεις τους με άλλες ελληνικές ή ξένες πηγές.

Στην Παλιά Ελλάδα, δυστυχώς δεν σώθηκαν τουρκικά αρχεία εξ αιτίας των πολεμικών περιπετειών. Μόνο σε ελάχιστες επαρχιακές πόλεις που ελευθερώθηκαν αργότερα διασώθηκαν κάποιοι τουρκικοί κώδικες. Στη Μακεδονία όμως λόγω της μαγδαίας προέλασης του Ελληνικού στρατού στους απελευθερωτικούς πολέμους το 1912 - 13 διασώθηκαν αρκετά τουρκικά έγγραφα.

Την πρώτη καταγραφή των αρχείων της (Δυτικής) Μακεδονίας έκανε ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής της Θεσσαλονίκης. Αντώνιος Σιγάλας το 1930 - 31 και 1937. Εκείνος όμως ο οποίος έκανε έργο ζωής του την έκδοση και μελέτη των αρχείων των τουρκικών ιεροδικείων της Μακεδονίας ήταν ο αείμνηστος Ιωάννης Κ. Βασιλαράκης. Ο ακούραστος αυτός ιστορικός με πολλούς κόπους και κινδύνους, κατά την περίοδο της κατοχής, κατόρθωσε να περισυλλέξει και να περιώσει τα πολύτιμα αυτά έγγραφα που βρισκόταν στα ιεροδικεία Θεσσαλονίκης και Βεροίας και στη Μονή Βλατάδων. Το υλικό στο σύνολό του εκδόθηκε από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών σε τρεις τό-

μοις.

α) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσ)νίκης (1695 - 1912)» Θεσ)νίκη 1952.

β) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Β' Αρχείον Βεροίας - Ναούσης (1598 - 1886)» Θεσ)νίκη 1954.

γ) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Γ' Αρχείον Μονής Βλατάδων (1466 - 1839)» Θεσ)νίκη 1955.

Προηγούμενος ο Ι. Βασδραβέλλης είχε εκδόσει μέρος των εγγράφων των εν λόγω αρχείων στα βιβλία του «Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796 - 1832» Θεσ)νίκη 1940, «Ιστορικών Αρχείων Βεροίας, Εκλογαί «Θεσ)νίκη 1943, και «Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν» Θεσ)νίκη 1948.

Πρώτος κάνει λόγο για το αρχείο Βεροίας ο Ευστάθιος Στουγιαννάκης στον πρόλογο του βιβλίου του «Ιστορία της Πόλεως Ναούσης» Έδεσσα 1924. Ο ιστορικός της Νάουσας μας πληροφορεί τα εξής: Είχε συμπληρωθεί η διόρθωση του έργου του, όταν στη Βέροια ανακαλύφθηκε σιδερένιο κιβώτιο, που περιείχε υπερτετρακοσίους (ο αριθμός δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα) κώδικες με πάρα πολλά πολυτιμώτατα έγγραφα, ολόκληρο το Αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας. Τότε το Συμβούλιο της «Εταιρείας επί του εξοραϊσμού της πόλεως Ναούσης» στο οποίο προήδρευε ο πάντα πρόθυμος Γρ. Λόγγος, ζήτησε από το διευθυντή του μεταφραστικού Γραφείου Βεροίας Σωκράτη Αναγνωστίδη να μεταφράσει έναντι αμοιβής, τα σχετικά με τη Νάουσα έγγραφα. Ο Αναγνωστίδης κάτοχος τέλειος των δυογλωσσών παραχώρησε μεταφρασμένα τα ντοκουμέντα αυτά συνοδευόμενα μάλιστα με αρκετές διασαφήσεις και αξιόλογες ιστορικές σημειώσεις. Τις πολιτίμες αυτές πληροφορίες αξιοποίησε ο Στουγιαννάκης για τη συμ-

πλήρωση της Ιστορίας της Νάουσας, έτσι διαβάζουμε αυτούσια έγγραφα ή αποσπάσματα στις σημειώσεις του βιβλίου του.

Ο Ιωάννης Βασδραβέλλης μαθαίνει για την ύπαρξη των τουρκικών αρχείων της Βέροιας το 1936 από το Ν. Τότσιο Δ)ντή της Ελευθέρας Ζώνης Θεσ)νίκης και πρώην ανώτερο δικητικό υπάλληλο στη Βέροια.

Ο Ν. Τότσιος όταν υπηρετούσε σαν υποδιοικητής στη Βέροια το 1918 ερευνώντας τα υπόγεια του παλιού τουρκικού δικαστηρίου της πόλης βρήκε έναν ολόκληρο θησαυρό τουρκικών κωδικών και εγγράφων. Ζήτησε τότε από το μεταφραστή του Πρωτοδικείου Σ. Αναγνωστίδη να μεταφράσει μερικές σελίδες των κωδικών. Από τη μετάφραση αποδείχθηκε ότι σημαντικότερες πληροφορίες που αφορούν τον Ελληνοσμο των βορείων επαρχιών έρχονται στο φως. Τότε ο Τότσιος αντιλαμβανόμενος τη σπουδαιότητα των εγγράφων ζήτησε πίστωση από το Υπουργείο Εξωτερικών για να προβεί στη συστηματική μετάφραση των κυριωτέρων κατά την κρίση του. Κατά τα έτη 1919 - 1920 μεταφράσθηκαν 90 περίπου έγγραφα που αφορούσαν κυρίως τη συμμετοχή των Μακεδόνων στους αγώνες για την ανεξαρτησία και μερικά από τις διάφορες πολεμικές περιπέτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τις μεταφράσεις αυτές έθεσε ο Ν. Τότσιος στη διάθεση του Ι. Βασδραβέλλη, ο οποίος και τις δημοσίευσε στα πρώτα του βιβλία.

Η σπουδαιότητα του περιεχομένου των τουρκικών εγγράφων συγκίνησε βαθύτατα τον ιστορικό που πήρε την απόφαση, με κάθε θυσία, να προβεί στη μετάφραση και δημοσίευση ολόκληρου του αρχείου Βεροίας. Το έργο ήταν όχι μόνο επίπονο, αλλά και δύσκολο γιατί δεν υπήρχε η ανάλογη κατανόηση εκ

μέρους των αρμοδίων.

Κατά την εισβολή των εχθρικών στρατευμάτων το 1941 το πολύτιμο αρχείο βρισκόταν στη Βέροια, φυλασσόμενο με τη φροντίδα του Καμπιτόγλου προέδρου του νομικού προσωπικού υπό τον τίτλο «Ιστορικό Αρχείο Βεροίας» και πρώην δημάρχου. Ο Ι. Βασδραβέλλης φοβούμενος την αρπαγή και εξαφάνιση των εγγράφων μέσα στη γενική αναταραχή πήγε στη Βέροια, όπου σε συνενόηση με το Δήμο, έβαλαν τους κώδικες μέσα σε μεγάλο σιδερένιο κιβώτιο το οποίο έκρυψαν στο υπόγειο των καταστημάτων των αδελφών Πικουζοΐδου, εκλεκτών πατριωτών της Βέροιας. Προς στιγμήν επεκράτησε η σκέψη να μεταφερθεί το αρχείο στη Θεσ)νίκη, αλλά γρήγορα απορρίφθηκε, διότι υπήρχε κίνδυνος κατασχέσεως από τους Γερμανούς ή διαρπαγής από τους ατάκτους τροφίμους της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσ)νίκης.

Εξ αιτίας αυτού του γεγονότος αναγκάζόταν ο Ι. Βασδραβέλλης να πηγαίνει επί δυο συνεχή χρόνια στη Βέροια με αυτοκίνητο της Γενικής Διοικήσεως να μεταφέρει ανά δυο ή τρεις κώδικες προς μελέτη στη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια να τους επιστρέφει για να πάρει άλλους. Για το λόγο αυτό οι μεταφράσεις στερούνται αριθμού κώδικα και σελίδας πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει με το αρχείο της Θεσ)νίκης. Εν τω μεταξύ είχε συσταθεί επιτροπή για τη μελέτη των αρχείων (Βεροίας και Θεσ)νίκης) από τους Μιχαήλ Λάσκαρη, καθηγητή της νεότερης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης του Δημητρίου Λίγκα τ. Υπουργού της Δικαιοσύνης, δικηγόρου πτεχιούχου του Παν)μίου Κων)πόλεως, Κων)νου Τσίπρου, δικηγόρου, τελειοφοίτου του Τουρκικού γυμνασίου Ινταντιέ και του Ιω. Βασδραβέλλη. Μεταφραστής για το αρχείο Βεροίας - Ναούσης ήταν ο δι-

ζηγόρος Θεοδ. Συμεωνίδης, απόφοιτος της νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολεως, άριστος τραπεζομαθής.

Η μεταφραστική εργασία γινόταν με κάθε επιμέλεια και προσοχή. Η επιτροπή συνεδρίαζε και επέλεγε τα κείμενα προς μετάφραση. Οι μεταφραστές έκαναν τις μεταφράσεις οι οποίες ελέγχονταν στη συνέχεια από την επιτροπή σε πιστή παραβολή με το πρωτότυπο, έτσι αποφεύγονταν ενδεχόμενα λάθη. Το εντύπωμα ήταν ότι υπήρξε κατανόηση και οικονομική πίστωση από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, πράγμα δύσκολο και σπάνιο για ανότατα όργανα του κράτους και μάλιστα σε περίοδο κατοχής. Έτσι το έργο σχεδόν ολοκληρώθηκε μέχρι την απελευθέρωση το 1944.

Το αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας αρχίζει από το 1595 και λήγει το έτος 1889 είναι δε κατά εκατό έτη παλαιότερο από το αρχείο Θεσalonίκης. Αποτελείται από 57 κώδικες και πολλά σταυράγματα μεταφράσθηκαν δε ολοκληρωμένα επίλογόν πάντα. Η μελέτη και η μετάφρασή του διήρκεσε 30 περίπου μήνες και μεταφράσθηκαν 415 έγγραφα. Σήμερα βρίσκεται στο «Ιστορικό Αρχείο Βεροίας».

Β) Έγγραφα που αφορούν τη Νάουσα

Στο Αρχείο Βεροίας μεταξύ των κωδίκων, βρέθηκε και ένας του Ιεροδικείου Ναούσης των ετών 1260 - 1278 (Ελληνική χρονολογία 1844 - 1860). Η Νάουσα, όπως προκύπτει από τα δημοσιευμένα έγγραφα, είχε κατά καιρούς ιεροδικείο αυτοτελές, άλλοτε δεν είχε ναύτην (βοηθόν του καντή). Το ναύτην Ναούσης Αβδούλ Βεχάπ σκότωσαν οι Ναουσαίοι κατά την επανάσταση το 1822 και είναι πολύ πιθανόν τότε να κατέστρεψαν και τα έγγραφα του Αρχείου Ναούσης. Ενώ ο Μεγ-

μέτ Εμίν (Αβού Λουβούτ) βρισκείται ακόμη στο στρατόπεδο της πόλης, αμέσως μετά την καταστροφή της Νάουσας, στις 4 Ιουλίου 1822, ορίζει προσωρινό ιεροδικείο του καζά Ναούσης το γραμματέα του ιεροδικείου Βεροίας Ομέρ Λουτφί, ο οποίος και εγκαθίσταται στο στρατόπεδό του. Το ιεροδικείο Ναούσης λειτούργησε μέχρι το 1860, όταν ο καζάς Ναούσης, προσαυτήθηκε στον καζά Βεροίας. Τότε προφανώς ο κώδικας της Νάουσας μεταφέρθηκε στη Βεροία με τη συγγώνευση των δυο ιεροδικείων. Ο εν λόγω κώδικας περιέχει 33 έγγραφα.

Στην αρχή του άρθρου αναφέρθηκαν σε γενικές γραμμές τα θέματα που πραγματεύονται τα έγγραφα του αρχείου αρχικά από αυτά όμως είναι τοπικόν ενδιαφέροντος και αφορούν τη Νάουσα και την περιοχή της (στην περιοχή υπολογίσαμε και τα χωριά Κοπανός, Μονόσπιτα και Αρκοιδοχώρι της σημερινής επαρχίας Ναούσης, έστω και αν στα έγγραφα αυτά υπάγονται στον καζά Βεροίας), ή έχουν σταλεί και στον Ιεροδικείο Ναούσης.

Τις περιλήψεις των εγγράφων αυτών, όπως τις δημοσιεύει ο Ι. Βασδραβέλλης θα καταχωρήσουμε στη συνέχεια κατά χρονολογική σειρά και με το χαρακτηρισμό των εγγράφων.

- φ = Αυτοκρατορικό φερμάνιο
- β = Αυτοκρατορικό βεράτιο
- ι = Ιεροδικαστική απόφαση ή πράξη
- κ = Κατάλογοι και πίνακες
- δ = Διαταγή (μπουγιουρντί)
- ε = Εκθέσεις δικαστικών και διοικητικών αρχών.

1. ι. (1627) Περί συλλήψεως ληστού εκ Ναούσης παρ' Ελλήνων αρματολών.

(*Τότερα από προσεχτική ανάγνωση προκύπτει ότι ο ληστής δεν ήταν από τη Νάουσα, αλλά η σύλληψή του έγινε εκεί).

2. φ. (1639) Περί απαγορεύσεως αναμίξεως τρίτων εις τας υποθέσεις του μητροπολίτου Βεροίας Ιωαννιζίου.

3. β. (1646) Περί χορηγήσεως βερατίου εις τον Γιουσοίφ μπέην, ίνα διακατέχη και εξουσιάζη το τσιφλίκιον Αρκοιδοχωρίου Βεροίας.

4. φ. (1649) Περί παραχωρήσεως βερατίου εις τον νεοεκλεγέντα μητροπολίτην Βεροίας Ιωακείμ.

5. φ. (1669) Περί απαγορεύσεως διαφόρων να εμποδίζουν τον μητροπολίτην Βεροίας εις την άσκηση των καθηκόντων του.

6. ι. (1671) Περί συλλήψεως και καταδίκης χριστιανού ληστού.

7. ι. (1671) Περί συλλήψεως και απαγχονισμού του αρχηγού των κλεφτών Ναούσης Ανδρέα Σεμιπέτη.

8. ι. (1672) Περί καταδίκης χριστιανών κακοποιών εκ του χωρίου Μονόσπιτα Βεροίας.

9. ι. (1681) Περί απαγχονισμού χριστιανού ληστού εκ Ναούσης.

10. δ. (1683) Περί λήψεως μέτρων δια την σύλληψιν των κακοποιών και την πάταξιν της ληστείας.

11. φ. (1687) Περί μεταφοράς των ραγιαδών του καζά Βεροίας εις τους τόπους της καταγωγής των δι' ενέργειαν απογραφής.

12. φ. (1692) Περί καθαιρέσεως του μητροπολίτου Βεροίας - Ναούσης και διορισμού ως επιτρόπου ιερέως εκ Ναούσης.

13. φ. (1696) Περί επιτάξεως φορταμαξίων εκ του βιλαετίου Θεσσαλονίκης και αποστολής αυτών εις Αδριανούπολιν.

14. δ. (1705) Περί διώξεως των αρματολών της Ναούσης, οίτινες εφόνευσαν τους απεσταλμένους του σουλτάνου δια την στρατολογία των χριστιανοπαίδων γενιτσάρων.

15. δ. (1705) Περί μαχών μεταξύ των αρματολών της Ναούσης και των στρατιωτικών αποσπασμάτων διώξεως.

16. κ. (1705) Κατάλογος των εξόδων, ίτινα απητήθησαν δια την διώξιν και εξόντωσιν των αρματολών Ναούσης.

17. φ. (1715) Περί προσαγωγής εις το διβάνιον της Κωνσταντινουπόλεως Τούρκων, καταλαβόντων αυθαιρέτως κτήματα του χωρίου Κοπανός.

18. φ. (1723) Περί λήψεως μέτρων κατά των ενοικιαστών των βαρβαρικών κτημάτων, οίτινες κατατρυννούν τους καλιεργητάς.

19. δ. (1728) Περί τιμωρίας ραγιαδών, οίτινες προέβησαν εις ανεγέρσεις και επιδιωρθώσεις εκκλησιών άνευ αδείας.

20. φ. (1732) Περί απαγορεύσεως ενοχλήσεως του μητροπολίτου Βεροίας - Ναούσης Ιωακείμ και εκδικάσεως των διαφορών του εις το διβάνιον Κωνσταντινουπόλεως.

21. δ. (1742) Περί καταδιώξεως και σύλληψεως των λημαιομένων την ύπαιθρον ληστών και κακοποιών

22. δ. (1747) Περί επιδρομής του αρχιλήσταυ Γούτα εκ Κατρανίτης κατά των περιφερειών Ναούσης και Σελίου.

23. δ. (1751) Περί εξοντώσεως των αρχιλήσταυ Μύζου και Μακρουμάννη εις την περιοχήν Καϊλαριών Σερβίων.

24. δ. (1751) Περί εξοντώσεως των ληστών Σάρκου και Μάρκου και διώξεως των λημαιομένων την ύπαιθρον

25. δ. (1761) Περί ληστείας, διαπραχθείσης από τους φύλακας της Ναούσης και Εδέσσης, και διανομής των ληστευθέντων μεταξύ των κοτζαμπάσηδων.

26. δ. (1764) Περί απομακρύνσεως εκ των καζάδων Βεροίας, Γεννητσών, Ναούσης κλπ των Αλβανών ένεκα κακής διαγωγής.

27. δ. (1770) Περί επιδρομής από κτιων Αλβανών κατά των χωρίων του καζά Εδέσσης και λεηλασίας αυτών

28. δ. (1770) Περί καταδιώξεως

αρχιλήσταυ Αλβανού, δρώντος εις την περιοχήν Οστράβου

29. δ. (1795) Περί διώξεως ληστών εκ των περιοχών Εδέσσης και Ναούσης

30. φ. (1798) Περί ναυτολογίας εκ των καζάδων Θεσσαλονίκης, Βεροίας, Ναούσης κλπ, ναυτών, προοριζομένων δια την επάνδρωσιν του στόλου, μέλλοντος ν' αποπλεύσιν εις την Αίγυπτον, καταληφθησαν υπό των Γάλλων.

31. φ. (1798) Περί στρατολογίας σκαπιανέων, προοριζομένων δια την κατά των Γάλλων εις Αίγυπτον εξστρατείαν

32. δ. (1821) Περί αγοράς 12500 προβάτων δια τας ανάγκας των στρατευμάτων του βαλή της Πελοποννήσου Χουρσίτ πασά, δρώντος κατά του Αλή Τεπελενλή

33. δ. (1821) Περί σύλληψεως Τούρκων λιποτακτών, προσροχόμενων εκ του στρατοπέδου Ιωαννίνων

34. φ. (1822) Περί των προνομίων και δικαιωμάτων του μητροπολίτου Βεροίας Ζαχαρία

35. δ. (1822) Περί οχυρώσεως της Ναούσης υπό των Ελλήνων επαναστατών, αρνούμενων να συνθηκολογήσουν

36. δ. (1822) Περί απαγορεύσεως των Ελλήνων να φέρουν αλβανικάς στολάς, ίνα μη δημιουργήται σύγχυσις

37. δ. (1822) Περί αυτοπροσώπου εξστρατείας του βαλή Θεσσαλονίκης κατά των επαναστατών της Ναούσης

38. φ. (1822) Περί επιβαλλομένης καταστολής της επαναστάσεως της Ναούσης υπό του βαλή Θεσσαλονίκης αυτοπροσώπως

39. δ. (1822) Περί αποκοπής των συγκοινωνιών της επαναστατησάσης Ναούσης

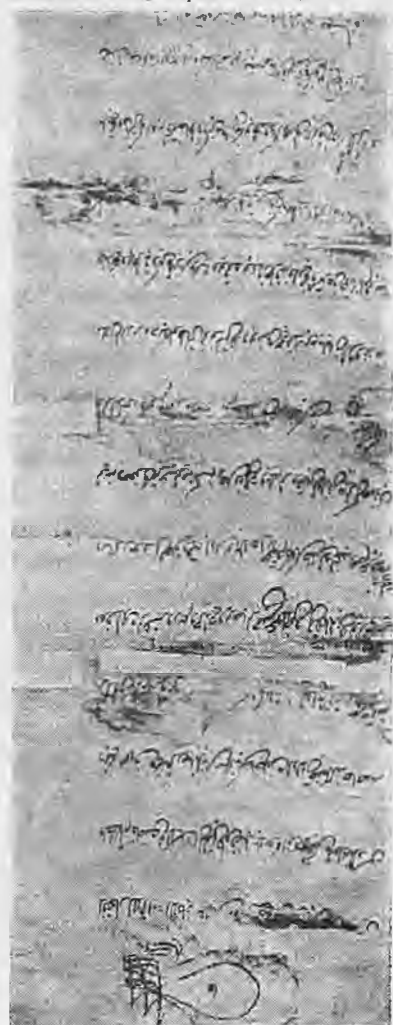
40. κ. (1822) Κατάλογος δαπανών της Βεροίας δια τα πολιτοκόμια δια την Νάουσαν τουρκικά στρατεύματα.

41. δ. (1822) Περί καταδιώξεως των εις την περιοχήν Βεροίου καταφυγόντων αρχηγών της εν Ναούση επαναστάσεως

42. δ. (1822) Περί εταναμορίας εις Βέροιαν βαρέων πυροβόλων, χρησιμοποιηθέντων δια τον βορβαρδισμόν της Ναούσης

43. δ. (1822) Περί τοποθετήσεως νέου κινή εις Νάουσαν εις αντικατάστασιν του φρονιθέντος υπό των Ναουσαίων

44. δ. (1822) Περί μεταφορίας εις Θεσσαλονίκην των αρχαιοποισθέντων γυναικοπαίδων των αρχηγών της επαναστάσεως της Ναούσης

Τα αρχαιότερα έγγραφο του αρχείου, φηρμάνι του έτους 1598. «Περί πωλήσεως χριστιανού ως δούλου σε τούρκο για μιá δεκαετία».

45. δ. (1822) Περί αποστολής στρατιωτικής δυνάμεως δια την φρούρησην της Βεροίας

46. δ. (1822) Περί επιστροφής του βαλή Θεσσαλονίκης εις την έδραν του μετά την καταστολήν της επαναστάσεως της Ναούσης

47. γ. (1822) Κατάλογος διαφόρων εξόδων της εκστρατείας κατά της Ναούσης.

48. γ. (1822) Περί καταδιώξεως των υπολειφθέντων αρχηγών της επαναστάσεως της Ναούσης, οίτινες ληληταίον τα τουρκικά χωρία.

49. δ. (1822) Περί διώξεως και εξοντώσεως των υπολειμμάτων των επαναστατών Ναούσης, άτινα κατέφυγον εις τα όρη.

50. δ. (1822) Αναφορά του ιεροδίκου Βεροίας περί συγκρούσεων με τα υπολείμματα των επαναστατών της Ναούσης.

51. δ. (1822) Περί απαγορεύσεως διορισμού Ελλήνων κοινοταρχών διότι δεν εμπνέουν εμπιστοσύνην

52. δ. (1822) Περί διεκδικήσεως Εβραίων εκ Θεσσαλονίκης, ίνα εγγραφώσιν λάφυρα εκ της λαφυραγωγηθείσης Ναούσης

53. δ. (1822) Περί αναγνωρίσεως εις τον ηγούμενον της Παναγίας του Δοθρά Παπαζοσιάν κληρονομικών δικαιωμάτων επί ακινήτων

54.δ. (1835) Περί φόνου του εκ των παλαιών αρματολών της Ναούσης Καραμήτσου και τινων παιδιών του εις Λεπτοκαρυάν Κατερίνης

55. δ. (1835) Περί εισπράξεως οφειλών παρά ραγιάδων του καζά Βεροίας, ας διεκδικεί ο καπετάν Δημήτριος Καρατάσιος, μεσολαβήσει του Έλληνος προξένου Θεσσαλονίκης

56. δ. (1837) Περί εγκαταστάσεως του καπετάν ΑΘ. Συροπούλου εις Κόζοβην και του πρωτοπαλληκάρου του Καραμπιτάκη εις Νάουσαν

57. ε. (1839) Διάφοροι εξισλαμίσεις των περιούχων Βεροίας και Ναούσης

58. δ. (1844) Περί εξαγωγικού διασμού καπνών, εξαγομένων υπό Άγγλων και Γάλλων εμπόρων.

59. δ. (1844) Επειδή μετά την επανάστασιν του 1821 εγκαταστάθησαν Οθωμανοί εις Νάουσαν, απηγορεύθη η υπ' αυτών πώλησιν παλαιών ελληνικών κτημάτων εις ραγιάδες

60. δ. (1848) Περί εξοντώσεως ληστών, ομιλούντων την βούλγαρικήν γλώσσαν και ενεργούντων ληστείας εις τους καζάδες Γεννιτσών, Βεροίας και Ναούσης

61. δ. (1849) Περί εκλογής ιδιαιτέρου μονόδη δια την Νάουσαν, μη δυναμένην να διοικηθή υπό του καζά Βεροίας

62. δ. (1860) Περί αναθέσεως των καθηκόντων του ιεροδίκου Ναούσης εις τον καίτην Βεροίας μετά την προσαύτησιν του καζά Ναούσης εις Βέροιαν

Τελειώνοντας δημοσιεύουμε και τις περιλήψεις μερικών εγγράφων που έχουν σχέση με τη Νάουσα αλλά είναι καταχωρημένα στους τόμους κές του ιεροδικείου Θεσσαλονίκης

1) φ. (1712) Περί τιμωρίας των ραγιάδων της Ναούσης

2) φ. (1718) Περί επιθέσεως των Ναουσαίων αρματολών

3) δ. (1822) Περί της επαναστάσεως της Ναούσης

4) γ. (1822) Πίναξ των εν Ναούση φρονεθέντων Ελλήνων επανα-

στατών.

5) φ. (1830) Περί επιβαλλομένων εκμισσοσύλμασιμου της Ναούσης

6) φ. (1832) Περί εποικισμού της Ναούσης

7) φ. (1832) Περί εγκαταστάσεως νέων μουσουλμάνων εις Νάουσαν

8) φ. (1833;) Περί κτημάτων του φρονεθέντος Ζαφειράκη εκ Ναούσης

● Βιβλιογραφία

Βασδραβέλλη Ι. «Ιστορικών αρχείων Βεροίας, Εζλογαί» Ε.Μ.Σ. Θεσ)νίκη 1942

Βασδραβέλλη Ι. «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695 - 1912», ΕΜΣ Θεσσαλονίκη 1952

Βασδραβέλλη Ι. «Αρχείον Ιεροδικείου Θεσσαλονίκης» «Μακεδονικά» ΕΜΣ Θεσ)νίκη 1953

Βασδραβέλλη Ι. «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Β' Αρχείον Βεροίας Ναούσης 1598 - 1886» ΕΜΣ Θεσσαλονίκη 1954

Στοιγιαννάκη Ευστ. «Ιστορία της πόλεως Ναούσης» Σύλλογος Αποφοίτων Ναούσης 6' έκδοσι Θεσσαλονίκη 1976

Χιονίδη Γ. «Η έκδοσι των τουρκικών αρχείων και η αξιολόγησή τους από τον Στέργιο Αποστόλου» ΝΙΑΟΥΣΤΑ τευχ. 55 1991

Η Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας

«Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

Θερμά ευχαριστεί τον κ. Άγγελο Βαλταδώρο για την παραχώρηση στην Π.Ε.Ν. των αντιτύπων του βιβλίου του «Αναμνήσεις».

ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Δ' Μέρος

Η διζαία αγανάκτηση του Καπετάν - Αζρίτα εναντίον του Κέντρου Θεσσαλονίκης για την ατυχή προετοιμασία της αποβιβάσεως των σώματων, η οποία, όπως φαίνεται από τις προηγουμένες επιστολές, τον ζήτησε και τον είχε εξοργίσει αφάνταστα, μόλις στην παρουσία από 10 Μαΐου επιστολή του φαίνεται ότι τον εγκατέλειψε και άρχισε πλέον να σκέπτεται πιο ήρεμα.

Τώρα ομολογεί ότι «όλοι τον φταίνε». Αυτή είναι η ψυχολογία του ανταρτοπολέμου, που τον κάνει πολλές φορές να υπερβιάζει τα πράγματα.

Πιθανόν στην ψυχολογική αυτή κατάσταση οφείλονται και οι άδικες πολλές φορές κρίσεις του για τους ρομανίζοντες του Βερμίου και για τους «λεοντόζωονες» τσορμπιτζήδες της Νάουσας, που όπως θα δούμε σε επόμενες επιστολές, είναι κανστικός αν όχι υπερβολικός, αν και ομολογούμενος, πολλές φορές το ομολογεί και ο ίδιος, στήριξαν ηθικά και υλικά τον αγώνα.

Ο λοχαγός Μιχαήλ Μωραΐτης (Καπετάν Κόδρος)

Την επιστολή αποστέλλει από το οριστικό και μόνιμο λιμάνι του στο Περισόρι, που ήταν τον περασμένο χειμώνα, λιμάνι και του Καπετάν Τσώρη. Η μυσία του Καπετάν Τσώρη στοχεύει σε δυο πράγματα. Πρώτα κάνει γνωστό στο Κέντρο Θεσσαλονίκης, που ακριβώς βρίσκεται το λιμάνι του πάνω στο Βέρμιο.

Χρησιάζεται, όμως, να πούμε δυο λόγια για τον Καπετάν Τσώρη. Ο Μαζαράκης, ενώ ακόμη ήταν ειδικός γραφέας στο Προξενείο Θεσσαλονίκης, είχε αρχίσει να οργανώνει μικρά ένοπλα σώματα κυρίως στην περιοχή Βερμίου - Ναούσης - Βοδενών, την οποία βλαψιμένοι οι βοεβόδες Λούζας, Καρτάσος, Αποστόλης και άλλοι.

Έτσι για την περιοχή Βερμίου είχε οργανωθεί από τον Μαζαράκη σώμα 18 ανδρών υπό τον Λεωνίδα Τσώρη, παλιό αντάρτη του 1897, ο οποίος είχε αποσταλεί τότε από την «Εθνική Εταιρεία» για να δράσει στο ίδιο μέρος.

Εκτός του σώματος του Καπετάν - Τσώρη στην περιοχή Βερμίου - Βοδενών είχαν αποσταλεί και τα σώματα του Εσταμινόνδα με 20 άνδρες και του Γιοβάνη με 18 άνδρες, κυρίως για την περιοχή Βλαδόβου - Τεχόβου - Μεταχόβου.

Η κατάσταση, όμως, στην περιοχή δεν μπορούσε να αντιμετωπισθεί μόνο με τα μικρά αυτά ντόπια και από την ελεύθερη Ελλάδα σώματα. Έπρεπε να κατακτηθεί «το των ψυχών έδαφος», όπως έγραφε ο Κορμηλιάς σε αναφορά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με ισχυρότερα και καλύτερα οργανωμένα σώματα υπό την αρχηγία πεπειραμένων αξιωματικών.

Ο Καπετάν Αζρίτας, υπενθυμίζει τον Καπετάν Τσώρη και για να κλείσει την παράγραφο της οργής και τον εκνευρισμό του και να ομολογήσει ότι «όλοι μας φταίνε και γινόμεθα έξω φρενών» όπως συνέβη πέρσι που για παράδειγμα είχε προκαλέσει την οργή των γραφέων αξιωματικών του Προξενείου η διαμάχη των δυο Καπεταναίων Τσώρη - Εσταμινόνδα.

Τότε είχε αναγκασθεί ο Μαζαράκης να ανέλθει χρονιά στο λιμάνι τους για να τους συμβιβάσει και να επιβάλει πειθαρχία στα σώματα.

•••

Επιπλέον ο Καπετάν Μαζαράκης, συν επίλογό της παραγράφου της οργής του, αναφέρει ότι μόνον τον αποδέκτη της επιστολής «φίλιτατο Αθανάσιο», Αθανάσιο Εξαδάκτυλο, έχουν δια να αντιλαμβάνεται τις

ανάγκες και να τις προλαμβάνει και προπαντός για να ξεπαιτούν κάποτε και να εναντιώνονται χωρίς να παρεξηγηθούν, όπως στην παραπάνω περίπτωση. Ενώ ο Άθως, εννοεί τον Τουρκό τον Εξωτερικών Άθω Ρωμανό, στον οποίο όφειλαν την έγχευση για την χρηματοδότηση του αγώνα, έχει πολλές δυσκολίες και είναι πιο δυσπρόσιτος.

..

Στη συνέχεια πληροφορεί το Κέντρο ότι σπερύνται πληροφοριών και ζητάει να μάθει τί υπέγραψε με τα σώματα του Κόδρου και τον Αναγνωστάκη. Εννοεί, βέβαια, τα σώματα του Λοχαγού του Πεζικού Μιχαήλ Μοραίτη (Καπετάν Κόδρος) και το σώμα του ανθυπασπιστού υλικού Πυροβολικού Μιχ. Αναγνωστάκη (Καπετάν Μιαταπά). Αυτά τα δυο σώματα είχαν προετοιμασθεί στην Βουλιαγμένη μαζί με το σώμα του Καπετάν Αχρίτα για ένοπλη δράση στη Μακεδονία και μαζί αποβιβάστηκαν στις ακτές του Θερμαϊκού, όπως προαναφέρθηκε στο α' ένθετο. Όσον αφορά το σώμα του Κόδρου, με 40 άνδρες, κατά το πλείστον από τα Νασιά της Θεσσαλίας, προοριζόμενο για τα Λειβάδια του Πάϊκου, μετά την αποβίβαση από το ατμόπλοιο «Αχιλλεύς», την 27 Απριλίου, ακολουθούσε δική του πορεία και περί τις αρχές Μαΐου έφθασε στον προορισμό του. Δυστυχώς, όμως, το σώμα αυτό είχε κακή τύχη. Εμφισχόμενο εντός χαράδρας, λόγω προδοσίας, περικευλώθηκε από τουρκοικό απόσπασμα και κατόπιν σκληρής συμπλοκής αποδεκατίσθηκε. Εφρονείθη ο αρχηγός Μιχ. Μοραίτης και ο υπαρχηγός ανθυπασπιστής Πεζικού Σπ. Τραυζόπουλος, Καπετάν Ζόγρας.

Όσον αφορά δε τον Αναγνωστάκη, δια τον οποίο ο Κώστας Μαζιράκης ζητάει πληροφορίες, πρόκειται για τον ανθυπασπιστή υλικού πολέμου Μιχ. Αναγνωστάκη, ο οποίος με σώμα 15 ανδρών μετέβη και άρχισε ένοπλη δράση στην περιοχή Λαγκαδά.

..

Ο Μαζιράκης φαίνεται πως είναι πληροφορημένος για τη τύχη του σώματος Νταφώτη και προβαίνει στην επιστολή αυτή σε διάφορες παρατηρήσεις.

Ένα από τα προοριζόμενα δια την Μακεδονία σώματα που εκπαιδεύθηκε στο ειδικό κέντρο συγκροτήσεως και εκπαίδεψης στην Βουλιαγμένη Αθηνών και μάλιστα το πρώτο που διήλθε από το κέντρο αυτό ήταν και το σώμα του οπλαρχηγού Νταφώτη. Το σώμα δυνάμει 80 ανδρών προοριζόταν δια την περιοχή Νιγρίτης - Σερρών. Το σώμα ακολουθούσε και ο ανθυπολοχαγός Πεζικού Κ. Μπουκουβάλης, ο οποίος θα

απελάμβανε την αρχηγία της περιοχής.

Αρχές Απριλίου του 1905, το σώμα επιβιβάσθηκε πλοίου στην Βουλιαγμένη και κατά τα μέσα του ίδιου μηνός, αποβιβάσθηκε εις τις ακτές του κόλπου του Ορφανού, κοντά στα Κερδύλλια. Αμέσως μετά την αποβίβαση άρχισε την πορεία του προς Βορράν με κατεύθυνση προς τα Στεφανικά. Ο όγκος, όμως του σώματος (80 άνδρες) και τα πολλά μεταγωγικά είχαν ως αποτέλεσμα να γνωσθεί η παρουσία του εις τις τουρκοϊκές αρχάς, οι οποίαι εξεπέλυσαν εναντίον του ισχυρά έφιππα τουρκοϊκά αποσπάσματα. Την 25η Απριλίου τα τουρκοϊκά αποσπάσματα προσέβαλαν το σώμα βορείως των Στεφανικών με αποτέλεσμα τον φόνο εννέα ανδρών. Μετά την συμπλοκή το σώμα αναγκάσθηκε να στραφεί προς Νότον και δια του διαδρόμου μεταξύ των ληνών Αγίου Βασιλείου και Βόλβης να κατευθυνθεί προς τα Βασιλικά της Χαλκιδικής, παρακολουθούμενο συνεχώς από τα τουρκοϊκά αποσπάσματα. Κοντά στο χωριό Λιβάδι το σώμα προσεβλήθη εκ νέου και κατά την σύγκρουση οι απώλειες ανήλθαν εις ένδεκα άνδρες. Οι εναπομείναντες άνδρες κατέφυγαν στη μονή της Αγ. Αναστασίας, από την οποία καίτοι κυκλωθέντες από τους Τούρκους, επέτυχαν τελικώς να διαφύγουν προς Θεσσαλονίκη. Από τη Θεσσαλονίκη με την βοήθεια του Προξενείου προσώθηθησαν στην Αθήνα. Έτσι διαλύθηκε το σώμα Νταφώτη, με αποτέλεσμα την αποτυχία της προσπάθειάς εν καταστάσει ελληνοϊκού σώματος στην περιοχή Νιγρίτης - Σερρών.

..

Είναι γνωστό στους μελετητές του Μακεδονικού Αγώνα ότι ο οπλαρχηγός Νταφώτης, πότισε με αρκετές πικρίες τον Καπετάν Αχρίτα. Γενικά ο Καπετάν Αχρίτας χαρακτηρίζει στα απομνημονεύματά του το

Το σώμα του Ιωάννη Νταφώτη που προοριζόταν για την περιοχή Νιγρίτας, λίγο πριν ξεκινήσει για τη Μακεδονία

Νταφώτη φιλόδοξο και κακό χαρακτήρα. Πιθανόν ο αντίθαστος χαρακτήρας του συνετέλεσε στη διάλυση του σώματος, εφόσον δεν θέλησε να επωφεληθεί από την στρατιωτική πείρα του δια την ελαφρότητα των αποσκευών την ελάτωση του αριθμού των ανδρών ούτως ώστε να συντηρείται ή να διαφεύγει ευκολότερα.

Ο Νταφώτης ενεργούσε ανεξάρτητα και αντίθετα με τις οδηγίες του Προξενείου Θεσσαλονίκης. Ο Κώστας Μαζαράκης δεν εννοούσε τις επιχειρήσεις πολυάριθμου σώματος από την Ελλάδα. Αλλά ο Νταφώτης δεν εννοούσε να συμμορφωθεί και προχώρησε με μεγάλο σώμα το οποίο ήταν ευάλωτο. Επιπλέον στερούμενος εμπείρων ντόπιων οδηγών, διότι μόνο στους Κρήτες οπλίτες του είχε εμπιστοσύνη, περιτλανήθηκε ανά την Β.Α. Χαλκιδική, εκθέτοντας το σώμα του στους προδότες.

Η διάλυση του σώματος Νταφώτη, δια την οποία θεωρείται ο ίδιος υπαίτιος, κατά την άποψη πολλών ερευνητών είχε αντίκτυπο στον τοπικό ένοπλο αγώνα. Διότι οι γινόμενοι δαπάναι δια την προετοιμασία δεν επέφεραν κανένα αποτέλεσμα και δυσχέραιναν για ένα

Ο υπολοχαγός Κωνσταντίνος Μπουκουβάλας

διάστημα την εγκατάσταση σώματος στην περιοχή Νιγρίτης.

***

Πιθανότατα ειρωνικά ο Κώστας Μαζαράκης υποκαλεί τον Νταφώτη επιτελάρχη του Μπου... Προκειται για τον ανθυπολοχαγό του Πεζικού Κ. Μπουκουβάλα, ο οποίος θα ετίθετο επικεφαλής του σώματος Νταφώτη. Μετά τη διάλυση, όμως, του σώματος ο Κ. Μπουκουβάλας αναγκάσθηκε να κατευθυνθεί προς την Θεσσαλονίκη, από όπου μετά ολίγο χρονικό διάστημα απεστάλη στη λίμνη των Γενιτσών όπου έδρασε με το ψευδώνυμο Πετρίλος.

***

Οι συνεχείς βροχοπτώσεις των ημερών εκείνων, κρατούσαν το σώμα στο λιμνέρι του, το παλιό λιμνέρι του Καπετάν Τσώρη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Μαζ λέει, όμως, ο Καπετάν Αχρίτας ότι μέσα στο λιμνέρι αισθάνονταν ζοσμένος από τους ρουμανίζοντες, οι οποίοι είχαν σηκώσει «παντιέρας» και πρὸς τὴν παρουσία του στον τουρκικό στρατό. Δια το λόγο αυτό ο Καπετάν Αχρίτας σκέπτεται να εφαρμόσει σκληρά μέτρα κατά των πρωταίων κεχαγιάδων της Βέροιας Χατζηγώγο και Αδάμ Σαμαρά που είχαν ανθρώπους των δια να τους κατασκοπεύουν. Τπήρχε, όμως και η μερίδα των ελληνοφρόνων Καραβίδα, Χρήστου Βασιλή και άλλων, από τους οποίους σκέπτεται να ζητήσει να διαμαρτυρηθούν κατά του τουρκικού στρατού και να επηρεάσουν τους ρουμανόφωνους υπέρ των σομιτών. Διότι οι Τούρκοι κατά την προηγηθείσα μάχη της Σουμπαντίσας, εφόρυσαν τους 2 Βλάχους κατασκόπους του Χατζηγώγου, ενώ ο Καπετάν Αχρίτας προσπαθεί να τους συνεντίσει με ολίγο ξύλο και πολλές φιλοφρονήσεις.

***

Η πόλις Νάουσα άρχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες της στον αγώνα. Οι «λεοντόκαρδοι» τσορματζήδες Ναουσαίοι, ζήτησαν να συναντηθούν μαζί του και ανέλαβαν να περιποιηθούν τους ασθενείς: 2 τραυματίες και 3 από στραμτουλίγματα και σπάσιμο των ποδιών από κατιώδη πορεία.

***

Ήδη μελετάται η προς Βορράν πορεία του σώματος Μπούα, δηλαδή η δια Καϊμακτσαλάν εγκατάστασις του στην περιοχή Μορίχοβο πάνω από το Μετάχοβο. Προς αντιπερισπασμόν και δια κάλυψη της πορείας του σώματος Μπούα σχεδιάζεται κτύπημα

κατά του Μεσημεριού, εν αναμονή οδηγών οι οποίοι ήταν Μεσημεριότες έφεδροι που για ολίγο χρονικό διάστημα είχαν εκπαιδευθεί ως οδηγοί στον Ναύσταθμο του Πόρου.

.. ..

Όπως είναι αποδεδειγμένο, το κυριότερο έργο του αγώνα ήταν η πόλις Νάουσα, όπως και οι τσορπατζήδες Βιομήχανοι, που ειρωνικά τους αποκαλεί «λεοντόκαρδους» είναι πολύτιμοι συνεργάτες του. Η πόλις Νάουσα είναι ο τροφοδότης του σώματος και το αποζώματι των ασθενών οπλιτών.

.. ..

Εν τω μεταξύ αυξάνεται η δύναμις του σώματος. Προσέρχεται το σώμα του Καπετάν Γιοβάνη και με τους 18 άνδρες του ενισχύεται η δύναμις του Καπετάν Ακριτί, η οποία φθάνει τους 58 άνδρες.

Ο Καπετάν Γιοβάνης ή Γ. Φιστόπουλος ήταν παλαιός οπλαρχηγός από τη Σλήμισσα της Καστοριάς. Το σώμα του είναι ένα από τα μικρά σώματα τοπικής εμπέλειας που σχημάτισε ο Κώστας Μαζαράκης, όταν ακόμη υπηρετούσε ως ειδικός γραφέας του Προξενείου Θεσσαλονίκης.

Η παρουσία του σώματος Γιοβάνη ήταν αρεστέ αισθητή στην περσιζή Ναούσης Γραμματικού. Είναι γνωστή η νικηφόρα σύγκρουσή του με βουλγαρικό σώμα κατά τον Ιανουάριο του 1905 κοντά στη Μονή Αγίου Ιωάννου Προδρομού.

.. ..

Στην ίδια επιστολή συμπεριλαμβάνεται και η οικονομική διαχείρισης των 108 οθ. λιρ., που είχε μαζί του ο Καπετάν Ακριτάς κατά την αποβίβασή του, κατά το διάστημα 15 Απριλίου μέχρι 30 Μαΐου.

Η δύναμις του σώματος που ξεκίνησε για την Μακεδονία ήταν 40 άνδρες με μισθό 2,25 οθ. λίρες οι οπλίτες και 3 οθ. λίρες οι υπαξιωματικοί.

Αναφέροντας αναλυτικά τα έξοδα και τις πληρωμές, βλέπουμε ότι ο Καπετάν Ακριτάς είναι γενναίοδομος στα φιλοδομήματα, μοιθεί τους οδηγούς και πάντοτε πληρώνει περισσότερο από ό,τι έπρεπε την αξία των τροφίμων που παίρνει από τους Βλάχους.

Για πρώτη φορά εμφανίζεται στην αλληλογραφία ο Ναουσαίος Φλόρος ως ταμίας, ένας άγνωστος μέχρι τώρα κάτω από αυτό το ψευδώνυμο Ναουσαίος πατριώτης, από τους πλέον στενούς συνεργάτες του Καπετάν Ακριτά, που πιθανόν να γίνει γνωστή η ταυτότητά του με την πρόοδο της έρευνάς μας.

Επίσης από την επιστολή αυτή μαθαίνουμε και

για τον γνωστό Ναουσαίο Μακεδονομάχο Έταμ, Γκαρνέτα, ότι υπήρξε οδηγός του σώματος Γιοβάνη και ως οδηγός του σώματος Ακριτά τραυματίσθηκε.

Το πρωτότυπο της επιστολής

10 Μαΐου 1901

Φίλτατε Αθανάσιε,

Ελάβομεν όλας τας επιστολάς σου. Ουδεμία παρεξήγησις δύναται να υπάρξει μεταξύ μας όπως σου γράφω εγώ ελευθέρως όταν έχω φούργες αν παριζαλώ να με υβρίζεις και αν όταν σου κατέβη ή έχεις περισσότερα δίκαια διότι αντιλαμβάνομαι τί μελεάδες έχεις στο κεφάλι σου. Έτσι είμαστε εμείς οι τσολιάδες όλοι μας φταίει ενθυμού τον φίλτατον Τσόρη από το λιμέρι του οποίου σου γράφω. Ανακαλύψαμε πολλές πλάτες γουρουνίσιας. Κακόμοιση μη τύχει και το κωνήσεις απ' αυτού. Ξέρεις ότι μόνον σε έχομεν αυτού δια να αντιλαμβάνεσαι τας ανάγκας μας και να τας προλαμβάνεις. Ο Άθως έχει βεβαίως πολλές ασχολίας. Δεν διαμφισβητώ το ενδιαφέρον ουδενός, αλλ' είναι πολύ ευχάριστον να έχει κανείς φίλον καθ'ού να ξεσπάει και όστις να δύναται να επιπλήττει χωρίς να παρεξηγείται.

Θα κάμομεν κι εμείς τα λαθάκια μας, είμεθα πρωτιόρηδες. Γράψε μου περί Κόδρον και Αναγνωστάζον. Ελωπήθηκα δια διάλυση Νταφ. (εννοεί Νταφότη) επιτελάρχον εννοεί του Μπουκ. (εννοεί Μπουκουβάλα)! Μου εφάνη περιεργον δηλ. εφάνη εις Βάβδον, αφού απεβιάσθη τόσο βορείως, ενώ ηδύνατο αμέσως να πιάσει το δάσος Σοχού.

Δεν τολμώ να (...) διότι βλέπω τας δυσχερίας της αποφυγής συγκρούσεως άπαξ προδοθούσιν αι κωνήσεις.

Εν τούτοις καλόν είναι να γνωρίζετε τα εξής: Επέστησα πολύ την προσοχήν του και προφορικός και εγγράφος επί της ακριτομυθίας του ελληγόφονου πληθυσμού, της ανάγκης οδηγών της συντόνου προς Β, της (...) πορείας μέχρι της εγκαταστάσεως εις τα περί Σωχόν, Νιγρίταν, την ελαφρότητα των αποσκευών, λέγων πόσον το έδαφος ήτο απαράσκευον την ελάττωσιν του αριθμού ίνα ευκολώτερον συντηρείται ή διαφεύγει. Αντέταξε τοιαύτην άρνησιν και δη την τελευταίαν στιγμήν ως ήτο αδύνατον να γίνει τι. Οδηγόν δεν ήθελε κανέναν διότι έλεγε δεν είχε ή εις τους Κρήτας εμπιστοσύνη. Ουδε υπαξιωμι. δι' ό παρεκάλεσα τον Μπουκ. δι' εαυτόν τουλάχιστον. Σπόρον (φωσίγγια) ως έμαθον σχεδόν με ύβρισε όταν έμαθε ότι μόνον 46.000 του εφόρτωσα, ενώ ήθελε 100.000 να τα κρύψει εκ των άλλων επίσης δι' άλλας αποσκευάζ-καζάνια κλπ.

Αντοιχίαι δια την διάλυσιν πρώτον, δια την γενομένην διαπάνην, δεύτερον διότι ορισμένοι είναι τολμηροί και γενναίοι και διαφεύγουν τας πρώτας στιγμάς και ηδύνουν να είναι εσποφελείς.

Σας γράφω όμως τα ανωτέρω φοβούμενος μήπως καθ' ο Ρωμ., και διότι μου έδωκε δείγματα υστεροβουλίας φορτώσει εις ράχιν μου έλλειψιν πληροφοριών, οδηγιών, παρασκευής κτλ. Ενώ ηργάσθην με ανταπάρησιν δια το σώμα του παραβλέψας τα ιδία μας και εφοδιάσω με ό,τι ηδυνάμην ίνα φύγει εξ Αθ. Μάρτυς μου οι Κοκκός και Παμίκος δια την υπομονήν μου. Παρακαλώ να γραφούν και κάτω εις Αλέκον (:) και Κοκκόν αι λεπτομέρειαι ίνα εν γνώση ανταπεξέλθουν κατά τυχόν παραπόνων, διαμαρτυριών κλπ. εκτός των παρασκευών και άλλων μετρητών ως αι αποδείξεις ην έλαβε εν τω ατμοπλοίο 185 λίρας.

Ήδη περί ημών. Είμεθα κυριολεκτικώς ζωσμένοι εις λιμέρι Τούρη. Οι Ρουμανίζοντες Βλάχοι εισήκωσαν παντιέρα ως οδηγοί του στρατού. Είναι αδύνατο να ξεφύγει τις υπό τιοιαύτας συνθήκας. Απόλυτος ανάγκη τιμωρίας Χατζηγόγων και Αδάμ Σαμιρά εις Βέροιαν οίτινες και κατασκόπους έβαλαν και άγουν και φέρουν τους Βλάχους, οίτινες τότε θα λυφάξουν. Δεν είναι δυνατόν να διενεργηθεί διαμαρτυρία εκ μέρους των ελληνοφρονούντων Καραβίδα, Χρήστον Βασίλη και άλλων και Σαρακατσαναιών κατά του στρατού και πιέζοντας αυτούς και δια τον φόρον των 2 Βλάχων ον ωρισμένως οι Τούρκοι διέπραξαν: Και να πεισθούν οι Βλάχοι: Τί περιμένουν από τους Τούρκους; Ημείς τους περιποιήθημεν εκτός ολίγου ξύλου και δεσίματος των τελευταίων, αποπείρας αιζηλωσίας ην διέκοψεν η μάχη.

Οι λεοντόκαρδοι εδήλωσαν ότι θέλουν να με συναντήσουν, πιστεύω να εφιλοτιμήθωσαν. Περιποιώται τους ασθενείς μας - 2 τραυματίες - 3 από στραμπουλισματα και πιάσιμο των ποδιών κατόπιν των κόπων των πορειών, διότι πρέπει να σημειώσετε ότι δεν σταματήσαμε πουθενά πλέον των 2 ωρών, ως προχθές και ανήφορος, ποτάμια άπου φαίνεται εκρίωσαν. Ες εξ αιματ... και πυρετού, έχομεν 2 ακόμα ελαφρότερον πληγωμένους και 2 αδιάθετους (τω όλον 5 όχι 4 ως έγγραφον). Δόξα ο Θεός, εγώ και ο Ντίνος εβαστάξαμε καλά και είμεθα όπως ποτέ εβάλυμε κάτω τα ενζωνάκια. Μου φαίνεται περίεργον πως πρώτοι απ' όλους δεν βαστούν οι Ζουπάνοι τελευταίοι δε έρχονται οι φιλότιμοι ιταξωματικοί οι ανεπτυγμένοι απ' ιων είμεθα ενθουσιασμένοι. Ήνας πυρήν όστις ποτέ δεν θα μας εγκαταλείψει και όστις μας εννοεί. Ήδη σκοπόμεθα την προς Β πορείαν, τον χωρισμόν του Ντίντου, μετά την πρόσληψιν οδηγιών, τον χωρισμόν των

ιδιων μου προς αντιπερισπασμόν του στρατού εις 2 διάφορα σημεία, κτύπημα κατά του Μεσ. αλλά μη προσανατολισθείς ακόμα και μη συγκεντρώσας τους οδηγούς μου έχων δ' υπ' όψιν την αναζήτησιν των ιχνών μας δεν δύναμαι ωρισμένως να σας προαναγγείλω τι. Αρρίζοντο οι εκ Μεσ. έφοροι, αι πρώην Πορύται. Προτιμώ να φύγει πρώτα ο Ντίντος και έπειτα ενεργήσω ίνα μη δυσκολευθεί η διάβασή του.

Περιποιηθείτε την φιλοδοξία των λεοντόκαρδων έχουν τινές επιρροή επί των αρχών και δύνανται να έχουν πληροφορίας δι' αυτό και μόνον και δια την διατροφήν προς το παρόν ως και αποκοίμηση ασθενών και τραυματιών.

Έλθωμεν εις το οικονομικό ζήτημα από 15 Απριλίου - 30 έχον 40 άνδρας όπερ μας κάμνει 40X2.25 = 90, δια τους ιταξ)κούς διαφορά 4 λ.τ. = 10.5 σύνολο 100.5, δι' ήμισον μήνα συν. 50.25.

Λια έκτακτα δε έδωσα μέχρι τούδε περί τας 18	
εις καράβι Αλιάκμονα	2
εις άλογο μέχρι Σου...	1
εις άλογο μέχρι ποταμιού	2
εις φιλοδωρήματα Βλάχων εις μπατσούς	1
εις Κλονάρα (διά...)	1
εις Κοινούλα δι' ανεύρεσιν 2 ζαμένον μετά μάχη	2
εις Τσομπάνη Καραγεώργον οδηγό και αποστολήν προς ανεύρεσιν ειδιών	1
εις Καραβίδα δι' αποστολήν ταχυδρομίων με εγκυκλίους (δια...)	1
εις Κλονάρα και 2 Σαρακατσαναιούς δια διαφόρους υπηρεσίας	2
εις Δραγάτας Τούρκους, Χρηστ. Βασίλη	1
εις Δραγάτας Τούρκους Σέλια	1/2
εις Δραγάτην Ντόλιανης Τούρκον Σαμπτήνην	1
εις Τσοχάρην οδηγόν προκαταβολή	1
εις έτερον οδηγόν... προκαταβολή	1
σταλέντα παρά Φλώρου εις τροφοδότας	
4 φιλοδωρήματα	1 1/2
Σύνολον	18

Αφήνω άλλα μικρά είναι αληθές ότι πιθανόν να γίνει τακτικότερα εις το μέλλον, αλλά όταν βαδίζει τις ή θέλει να καλοκερδίσει δεν είναι δυνατόν να κάνει παζάρια. Επί παραδειγματι παντού εις τας Στροιγκάς των Βλάχων επληρώσαμεν περισσότερον απ' ότι έπρεπε δια γάλα, αρνιά, ψωμί κλπ. όπερ δεν είναι δικαιον να λογισθεί εις το συσσίτιον των ανδρών. (Σημειωτέον ότι όλοι οι τέως οδηγοί παραπονούνται δια περασμένα από εποχής Τουρκ. είναι η πρώτη κουδέντα τους, φοβούμενοι δε και τους ψυχρά... αμέσως).

Μεταξύ αυτών είναι και ο πληγωθείς Επαμ. Γκαρ-

νέτας, ούτω λογάρισαε εκ του Γιοβ. ας είχε επιβιβαζόμενος 50 μισθούς, περίπου 20 έκτακτα σύνολο 70.

Έκτοτε μου προσετέθησαν ο Γιοβάνης με 17 το όλον 18 νέοι, οίτινες ως λέγουν δεν έχουν λάβει μισθόν Απριλίου εκτός 2 - τα έχει ο Φλώρος εκ Ρουμλουκίου (εις Βερρούτης και εις Πατρινός) ους έστειλε χωρίς να ζητήσω ο Τσιπουρλιάς εκ Ρουμλουκί 2 Βλιαντοβίτες Μπάπκας και Κάρτας νέος - τους κράτησα αφού τους έστειλαν. Δεν εννόουν δι' αυτών να αυξήσω το σώμα μου, αλλά δια τινών Σαρακατσαναίων ους ζήτησα από Κανούταν εν τούτοις θα τους έχω προσωρινούς εις την δύναμίν μου ως το τέλος του μηνός. Θα πληρώσω όσους κρατήσω, σήμερα όμως δύναμής μου είναι δια Μάιον 58 κι εγώ = 59 το όλον.

Σαν εσωζλείω ονομαστικήν κατάστασιν. Συμφώνως με τον αριθ. 59 και τα ανωτέρω κανόνισα τί πρέπει να μου σταλεί. Δι' όσα τρόφιμα εστάλησαν εκ Ναούσης έγγραψα επανειλημμένως να μου γίνει λογ)μός αν κανείς δεν είδεν. Θα τα πληρώσω εγώ ή δια του Ντίντου αν δεν προφθάσω.

Σος
Κώστας

••

Στην επιστολή του ο Καπετάν Αχρίτας επισυνάπτει και ονομαστική κατάσταση του σώματός του.

Οι 51 άνδρες είναι διηρημένοι σε 4 διμοιρίες υπό υπαξιοωματικών έκαστη και με δήθεν υπαρχηγό τον Γιοβάνη και ιδιαίτερον ακόλουθο τον Κώστα Γαρέφη.

Βλέπουμε ότι η πλειονότητα από τους 40 άνδρες που ξεκίνησαν από τη Βουλιαγμένη κατάγονται από την ιδιαίτερα τον πατρίδα, την Φθιώτιδα, πατρίδα των Αιυνών Τους στρατολόγησε ο ίδιος ο Κ. Μιζιράκης κατά μια μετάβαση στη Φθιώτιδα. Μοιρασμένοι στις 4 διμοιρίες είναι και οι άνδρες του Γιοβάνη εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν ντόπιοι Μακεδόνες.

Α' Κώστας Ακρίτας

1) Γιοβάνης, οδηγός δήθεν υπαρχ. του επίρου όλων τους άνδρας και τους εμοίρασα. 2) Βουρδένιας, Βέρροια (πρώην Ρουμλουκί), 3) Αργυρόπουλος, Πάτρι (πρώην Ρουμλουκί), 4) Τσιπουρλιάς, (πρώην Ρουμλουκί), 5) Παπαεναγγέλου, Κάφη.

1η Διμοιρία

1) Ζερβογιάννης, επιλ. πεζ. Τρίπολις, 2) Ν. Μέλως, λοχ. πεζ. (αδελφός Ντίντου), 3) Βασ. Νικολοδήμος, λοχ. ευζ. ασθενής εν Ναούση Υπάτη, 4) Κωνστ. Ζυκλάτης, Λαμία, 5) Χρ. Κάρτας, Βλιάντοβο. 6) Ν.

Ο Μιχ. Αναγνωστάκος (καπετάν Ματαπάς) ως ηγούμενος Παπά - Χρήστος στη μονή της Οσσαίνης (Αρχαγγέλου)

Καλογερόπουλος, Λαμία, 7) Ιω. Σπανόπουλος, Στυλίζ, 8) Εν. Περιστιάνης, ασθενής εν Ναούση Κύπρου, 9) Γεωργαντάς, Ζόφι Φθιώτιδος, 10) Εν. Τάσσου, Χάσια, 11) Στ. Γούσης, Γραμματικόβο, 12) Κάρτας, (νέος) Βλιάντοβο, 13) Παν. Κρητικός, (Ασβεστοχώρι) Θεσσαλονίκη, 14) Μάρκος, Νάουστα.

2η Διμοιρία

1) Παπακουριζής, επιλ. Πυροβ., 2) Γαλιανόπουλος, λοχ. πεζ., 3) Νικολοδήμος, δεκαν. ευζ. Υπάτη, 4) Ντήμπασης, Υπάτη, 5) Χόντζιας, Βλιάντοβο, 6) Σκορδάζ, Μαυρολιθάρι, 7) Μυτιληναίος, Στυλίζ, 8) Στεφόπουλος, Λαμία - ασθενής εν Ναούση, 9) Γρηγόρης, Κάρυστος, δεκ. πυρ., 10) Γράφας, Υπάτη.

3η Διμοιρία

1) Χ. Μπάμπιας, λοχ. ευζ. Καματά Φθιώτιδος, 2) Φλωρόπουλος, δεκ. ευζ. Καματά Φθιώτιδος, 3) Κυρίσης, (ελαφρώς τραυματισθείς) εύζωνος, 4) Καραγκούνης, εύζωνος, 5) Διαμαντής Κονισκό Χάσια, 6) Στάμου Χαρ., Κονισκό Χάσια, 7) Ι. Μαυροθεόδωρος, Κοζάνη, 8) Χρ. Νόλτης, Γραμματικόβο, 9) Α. Ζώτας, Νάουστα (υπό επίβλεψιν), 10) Αθ. Τσαούσης, Μεσημέρι, 11) Εν. Παπαζαχαρίου, Σοχός, 12) Καλύβας, λοχ. πεζ. Σέλιανη Φθιώτιδος.

4η Διμοιρία

1) Β. Παπαζώστας, λοχ. ευζ. Σέλιανη Φθιώτιδος, 2) Δ. Σκαρμίτσος, λοχ. ευζ. Καματά Φθιώτιδος, 3) Γ. Καραμήτρος, λοχ. ευζ. Γαρδικι Φθιώτιδος, 4) Βλαχάβας Αθ., (τρισήγγονος του αρματολού) Χάσια, Συνέχεια στη σελ. 146

Σελίδες

από την εργατική ιστορία της Νάουσας *

Είναι γνωστό ότι στην Νάουσα κατά το τελευταίο τέταρτο του περασμένου 19ου αιώνα, η υφαντική οικιακή βιοτεχνία, πιθανόν με συντεχνιακή έως τότε μορφή, χάρις στον «λευκό άνθρακα», δηλαδή στην κινητήριου δύναμη του νερού, ανήλθε σε βιομηχανικό επίπεδο. Έτσι, από το 1874 λειτουργούν στην Νάουσα αξιόλογα βιομηχανικά εργοστάσια, τα οποία στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, χαρίζουν στην πόλη τον επίσημο τίτλο «MANCHESTER της Μακεδονίας»¹.

* *

Δύο από τα λειτουργούντα κατά τον Μεσοπόλεμο εργοστάσια της πόλεως, η «Ανώνυμος Εταιρία Έριας» και η «Ανώνυμος Εταιρία Λαναρά-Κόρτση και Σία» είναι Ύφαντουργεία. Οι τέλειες εγκαταστάσεις των Ύφαντουργείων αυτών αποτελούσαν την μοναδική υφαντουργία του κράτους που μπορούσε να συναγωνισθεί τα ευρωπαϊκά υφαντουργικά εργοστάσια.

Εκτός από υφάσματα και κουβέρτες εμπορίου αρίστης ποιότητας, παρήγαν χαλί και στριτωτικές κουβέρτες δια της ανάγκης του Ελληνικού Στρατού και εκάλυπταν σχεδόν το σύνολο των στρατιωτικών αναγκών σε χαλί και κουβέρτες. Η ετήσια παραγωγή των έφθανε μέχρι τα 450.000 μέτρα, το δε σύνολο

* (Φωτοτυπία της αρχαικής εθνότητας από το Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης που αποτέλεσε πηγή του άρθρου έχουν κατατεθεί στο αρχείο του περιοδικού).

λο των εργατών και των οποιοδήποτε απασχολουμένων εις αυτά έφθαναν τους 850.

Εκτός από την εργασία που παρήγαν και έλυναν το οξύ πρόβλημα

Του Γεωργίου Τουσίμη

της ανεργίας σε επαρχία όπου δεν υπήρχαν άλλες αναπτυξιακές δυνατότητες, (η φρουταπαραγωγή ήταν ακόμη πρωτόγονη), παρείχαν εργασία και στον προσφυγικό κόσμο που πρόσφατα είχε κατακλύσει την περιοχή μετά την μικρασιατική καταστροφή. Επιπλέον δε προσέφεραν υπηρεσίες και στον Εθνικό Στρατό, διότι τον εφοδίαζαν επανειλημμένως και μάλιστα σε κρίσιμες δια της έθνους στιγμές, ακόμη και επί πιστώσει. Υπήρξε εποχή που το Ελληνικό Δημόσιο όφειλε περί τα 10 εκ. δραχμές.

* *

Ενώ, λοιπόν, τα δυο ναουσιτικά υφαντουργεία εκάλυπταν ανάγκες του ελληνικού στρατού σε χαλί και κουβέρτες, παραδόξως, το Ελληνικό Δημόσιο, δηλαδή το τότε Υπουργείο Στρατιωτικών και σημερινό Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, κατά το 1924, αδικαιολογήτως και παρά πάσαν λογική, τα απέκλεισε από τις επανειλημμένες δημοπρασίες προμηθείας στρατιωτικών αναγκών. Συγκεκριμένα, κατά τον Μάρτιο του 1924, προκηρύχθηκε διαγωνισμός δια 630.000 μ. χαλί, χλαιών και χιτωνίων και 150.000 μ. χλαιών εταίμων. Τα Ύφαντουργεία Ναούσης προσέφεραν 300.000 μ. με τι-

μή 10,6 σελλίνια το μέτρο. Η δημοπρασία, όμως, κατοχυρώθηκε σε εταιρία του εξωτερικού με 9,3 σελλίνια το μέτρο, χωρίς να ληφθεί υπόψη ότι τα εγχώρια προϊόντα επιβαρύνονταν α) με δημοτικό φόρο 4,50 δραχμές κατ' οκά, β) με εισαγωγικό δασμό χρωμάτων με 35 δραχ. το χιλιόγραμμο και γ) με εισαγωγικούς δασμούς ερίου, μεγάλο μέρος του οποίου τα Εργοστάσια Ναούσης προμηθεύονταν από το εξωτερικό.

Επίσης τον Ιούνιο του ίδιου έτους προκηρύχθηκε διαγωνισμός δια προμήθεια κλινοσκεπασμάτων. Τα εργοστάσια της Ναούσης προσέφεραν τιμή δια αρίστη ποιότητα, σελλίνια 13,9. Οι Άγγλοι προμηθευτές προσέφεραν δια κατώτερα ποιότητα 8 σελλίνια, λαμβανομένου υπόψη ότι η τιμή αυτή ήταν απαλλαγμένη από φόρους. Εάν δε προσετίθετο και ο φόρος 8 σελλίνια, έπρεπε η τιμή των Άγγλων να είναι 16 σελλίνια.

* *

Αυτή η άστοργη συμπεριφορά του Ελληνικού Δημοσίου προς την εργατική τάξη της Ναούσης, επόμενο ήταν να προκαλέσει επιδείνωση της θέσεως των εργοστασίων και ζήτημα υπέρθεσώς των. Με λίγα λόγια το ίδιο το Ελληνικό Δημόσιο στραγγάλιζε την ελληνική βιομηχανία και αδιαφορούσε δια την στέρηση εργασίας από 850 εργάτες, για τους οποίους όφειλε κατόπιν να εξείρει άλλες εργασίες ή να τους περιθάλπει. Δηλαδή το Κράτος στραγγάλιζε την εθνική βιομηχανία δια να εξοικονομήσει μερικές εκατοντά-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αριθ. Πρωτ. 17224

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΔΙΕΞΗΡΑΙΩΘΗ

Αριθ. λογ. 6707
4994

Αριθ. Φακέλου

Αναφορά της Γενικής Διοίκησης Θεσσαλονίκης (3-9-1924) προς τα Υπουργεία Στρατιωτικών και Εθνικής Οικονομίας, για την υπόθεση των εργοστασίων «Έθια» και «Λαναρά - Κύρτος».

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ε. Β. 3-18-1924
Εξ Επιστολής η

Γενική Διοίκησης
Εθνικής Οικονομίας
Αθήνας

Επισημασθέντα με την υπ' αριθ. 17224/3-9-24 από τον Υπουργόν Εθνικής Οικονομίας, αναφορικά με την υπόθεση των εργοστασίων «Έθια» και «Λαναρά - Κύρτος», οφείλονται να ληφθούν υπόψη τα ακόλουθα:

1. Η εταιρεία «Έθια» ιδρύθηκε με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας, στις 15-12-1923, με την υπ' αριθ. 17224/3-9-24 απόφαση, η οποία και εγκρίθηκε με την υπ' αριθ. 17224/3-9-24 απόφαση, με την οποία και εγκρίθηκε η ίδρυση της εταιρείας «Λαναρά - Κύρτος».

May. 18. 1924
Bell

δες χιλιάδες δραχμές ή μερικές μονάδες εκατομμυρίων (με την τότε δραχμική αξία), τα οποία από την άλλη μεριά μπορούσε να τα εισπράξει από τους δασμούς και τους φόρους των εγχωρίων προϊόντων.

Φυσικό ήταν, ύστερα από αυτά, να αρχίσουν κινητοποιήσεις και αγώνες στη Νάουσα δια την εξασφάλιση «του ψωμιού», διότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε από τα εργοστάσια.

.. ..

Προφανώς δια να συγκινήσουν το ανάλγητο κράτος οι Διευθυντές των δυο Εργοστασίων ειδοποίησαν το προσωπικό ότι βρίσκονται στην ανάγκη να σταματήσουν την λειτουργία των Εργοστασίων από 1η Οκτωβρίου 1924. Η εργοδότης εταιρεία «Λαναρά - Κύρτση και Σία» απήρθησε την παρακάτω ειδοποίησή:

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Με πόνον ψυχής αναγκαζόμεθα να ειδοποιήσωμεν το αγαπημένο μας προσωπικόν του Εργοστασίου, ότι ευρισκόμεθα εις την δυσάρεστον ανάγκην να απολύσωμεν περί τους 240 εργατάς και εργατριάς την 1η Οκτωβρίου ε.έ. και θα κρατήσωμε μόνον όσους εργαζόνται εις κλάσματα της αγοράς.

Την σκληράν αυτήν απόφασιν επρόκειτο να λάβωμεν προ τεσσάρων μηνών, όταν το Κράτος έδωκεν 630.000 μέτρα χακί εις την Αγγλία, αλλά επειδή εν τω μεταξύ μάς υπέσχοντο ότι κάτι θα έδιδον και εις την εγχώριαν βιομηχανίαν, εξακολούθησαμε να κρατώμεν όλους τους εργατάς και εργατριάς και να πληρώνωμεν 200.000 κάθε μήνα ημερομίσθια χωρίς να βγάλωμεν παραγωγή όπως όλοι σας το ξέρετε. Έτσι λοιπόν με υποσχέσεις πέρασαν τέσσερες μήνες και εληρώσαμε 800.000 δραχμάς και το Κράτος

δεν μας έδωσε ούτε μέτρο. Η υπομενή μας λοιπόν και η αντοχή, εξαντλήθησαν πλέον και δεν μπορούσαμε να διατάξωμεν τόσον μεγάλη έξοδα χωρίς να έχωμεν εργασίαν και με πολλήν λύπην αναγκαζόμεθα να σταματήσωμεν ένα μεγάλο μέρος του Εργοστασίου με την ελπίδα, ότι το σταμάτημα θα είναι προσωρινόν, ότι πολύ γρήγορα και πάλιν θα αρχίσωμεν τις εργασίας. Επειδή πιστεύωμεν ότι η σημερινή Κυβέρνησις και ιδίως ο σημερινός υπουργός Στρατιωτικών δεν θα περιφρονήσει την Ελληνική Βιομηχανία ουδέ θα δείξει την αδιαφορίαν της προηγούμενης Κυβερνήσεως.

Εκ του Γραφείου
του Εργοστασίου Λαναρά Κύρτση
και Σία.

Την περιζυτάω ειδοποίησιν απήρθησε και η Εταιρία Έθια προς το δικό της προσωπικό:

Εν Ναούση τ' 2 Σεπτεμβρίου 1924
Νέα Αν. Ελλ. Ύφαντουργική
Εταιρία Νάουσας Έθια
Νάουσα

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Λεδομένον ότι από καιρού η Κυβέρνησις δεν μας παρέχει προμηθείας Ερέας και κλινοσκεπασμάτων Στρατού, αγοράσασα πάντα τα αναγκασιόντα αυτή ποσά εκ του εσωτερικού, δηλούμεν μετά λύπης μας εις το προσωπικόν ότι ελλείπει ενούσας, ευρισκόμεθα εις την σκληράν ανάγκην να σταματήσωμεν την λειτουργία του Εργοστασίου από πρώτης προσεγούς Οκτωβρίου.

Νέα Αν. Ελλ. Ύφαντουργική Εταιρεία Ναούσης Έθια.

Η Επιτροπή Γραφείου Ναούσης

Την απόφασιν της κοινοποίησε η Εταιρία Έθια προς τον Δήμαρχον Ναούσης Θ. Αρνή, ζητώντας την συμπαραστάσή του και ο Διευθυντής του Εργοστασίου Λαναρά-Κύρτση Σταύρος Λαναράς προς το Α-

στυνομικό Τμήμα και προς τον Δήμαρχο Ναούσης.

.. ..

Φυσικά η προβλεπόμενη ανεργία πιθανολογούσεν και δικαιολογημένες ταραχές. Δια το λόγο αυτό ο Γενικός Διοικητής Θεσσαλονίκης ειδοποίησε το Υπουργείο Στρατιωτικών ότι είναι ανάγκη να αλλάξει τακτική και να προτιμήσει την εγχωρία υφαντουργία, διότι προβλέπετο εργατική και κοινωνική αναταραχή μέσα στη Νάουσα και δημιουργία κοινωνικού προβλήματος με απρόβλεπτες συνέπειες.

Αν κρίνουμε από τα υπάρχοντα έγγραφα δεν φαίνεται να υπήρχε ακόμη στη Νάουσα οργανωμένος συνδικαλισμός. Λότι υπέρ της προστασίας της εργατικής τάξεως συνηγορεί ο Δήμαρχος Αρνής, η Αστυνομία Ναούσης, η Τοπική Κοινότητα Βεροίας, η Γενική Διοίκησης Βορείου Ελλάδος. Δεν υπήρχε στην ενότητα των εγγράφων κανένα συνδικαλιστικό έγγραφο ή διαμνηστρία. Υπάρχει μόνο το παρακάτω τηλεγράφημα επιτροπής των εργατών προς την Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης από την οποία ζητούν την ταχεία ενέργειά των προς εξασφάλιση «του ψωμιού των».

«Χωρίς ψωμί και μάλιστα αρχάς χειμόνος διότι αποζήσαμε μόνον από ημερομίσθια αδυνατούντες εύρωμεν αλλού εργασίαν, παρακαλούμεν όπως αμέσως εξασφαλίσητε συντήρησιν οικογενειών μας, αφού εργοστάσια ευρισκονται εις την ανάγκην να μας απολύσωσιν λόγω ελλείψεως εργασίας επειδή κυβερνήσις δεν τους δίδει πιναγγελίας χακί, αναμένωμε αγωνιωδώς ταχείας ενέργειάς σας προς εξασφάλισιν σωτηρίας μας.

Επιτροπή 500 εργατών εργοστασίου Λαναρά - Κύρτση και Έθια. (Υπογράφων:) Ιωάννης Καραθάνας, Επάγγελος Καρπούζας, Κων. Συνέχεια στη σελ. 143

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΕΡΜΙΟΥ

Οι πρώτες αντιστασιακές δράσεις στην κατεχόμενη Ελλάδα

Μια μεγαλειώδης και τολμηρή αντιστασιακή ενέργεια έρχεται να αναπτρώσει το ηθικό του Λαού μας, αλλά και όλων των σλαβωμένων Λαών της Ευρώπης, σχεδόν αμέσως μετά την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα και την έναρξη της μαύρης περιόδου της τριπλής Καταχής. Δυο νεαρά παλληκάρια, ο Μανώλης Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας στις 30 Μαΐου του 1941 κατεβάζουν την Γερμανική σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό απ' την Ακρόπολη και υψώνουν την Ελληνική. Έτσι αρχίζει η ανοργάνωτη και αυθόρμητη ανυπακοή, ανυποταγή και οι μεμονωμένες αντιστασιακές ενέργειες στην αρχή και η εμφάνιση των πρώτων ενόπλων τμημάτων σε όλη την Ελλάδα.

Οι πρώτες ένοπλες ομάδες στη Μακεδονία, εμφανίζονται στην περιοχή Νιγρίτας, η πρώτη τον Ιούλιο του 1941 με την ονομασία «Οδυσσέας Ανδρούτσος» και επικεφαλής τον δάσκαλο έφεδρο ανθ)γό Θανάση Γκένιο (Λασάνη), και στην περιοχή Κιλκίς η δεύτερη, τον Σεπτέμβριο, με την ονομασία «Αθανάσιος Διάκος» και επικεφαλής τον επίσης δάσκαλο και έφεδρο ανθ)γό Χρήστο Μύσχο (Πέτρος). Η δύναμη της κάθε ομάδας είναι 60 περίπου άνδρες, καλά οπλισμένοι με τον απλισμό που κλήθηκαν με τη διάλυση του στρατού μας απ' την Αλβανία και τα οχυρά.

Αμέσως με τη συγκρότησή τους οι ομάδες αρχίζουν τη δράση τους. Μέσα στο Σεπτέμβριο η ομάδα του Λασάνη αφοπλίζει τους σταθμούς χωροφυλακής στα χωριά Μανροθάλασσα και Ευκαρπία Νιγρίτας, η δε ομάδα του Πέτρου, ανατινάξει τη σιδηροδρομική γέφυρα στις Μουριές και χτυπάει Γερμανικό αυτο-

(1941 - 44)

Του
Φιλώτα Αδαμίδη
(Καπετάν Κατσώνη)

κίνητο στο δρόμο Θεσ)νίκη - Λαγκαδά.

Το Αντάρτικο στη Νάουσα

Η πατρίδα μας η Νάουσα, πιστή στις ηρωικές παραδόσεις του Λαού της, όπως το Ολοκαύτωμα του 1822 και οι Μακεδονικοί Αγώνες, μπαίνει και πάλι στην πρωτοπορεία της Εθνικής Αντίστασης. Στέλνει στο βουνό τα καλύτερά της παιδιά για να πλαισιώσουν και να στελεχώσουν το 16ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ Βερόμου, παίρνοντας δικαιωματικά την ονομασία της ανταρτομάνας.

Απ' το 1942 μια ομάδα εφέδρων αξιωματικών μεταξύ των οποίων οι Χρήστος Παλαμιάς, Ανέστης Κοντοζής, Θεόφιλος Σιμανίκας, Νίκος Αποστολίδης, Άλκης Παπαδόπουλος και Φιλώτας Αδαμίδης, συνέρχονται παράνομα και προετοιμάζουν ημιστρατιωτικές οργανώσεις. Είναι όλοι τους οργανωμένοι στο ΕΑΜ.

Στις αρχές του 1943 (τέλη Γενάρη), αποφασίζεται από τις οργανώσεις της πόλης (επιτροπή πόλης), να βγούν αντάρτες στο Βέρμιο. Προσφέρεται ο Χρήστος Παλαμιάς, που φέρει διαρέως την καθήκονσή του απ' το βαθμό του Ανθυπολοχαγού απ' τη δικτατορία του Μεταξά ως κομμουνιστή, με αποτέλεσμα να πολεμήσει στην Αλβανία ως απλός στρατιώτης.

Με το ψευδώνυμο καπετάν Μαύρος και με 5 Ναουσαίους πατριώτες, τους Παναγιώτη Τριφτανίδη (Ψυχογιό), Γιάννη Κουκουλίδη του Νικολάου, Αργυρίου Δημήτριο, ενός ονόματι Στέφρον και ενός ονόματι Λαοισινός, βγαίνει στο Βέρ-

μιο. Είναι η πρώτη αντάρτικη ομάδα, η μαγιά του ΕΛΑΣ στο Βέρμιο. Η ομάδα αυτή ενισχυμένη στο μεταξύ και με μερικούς ακόμη απ' τη γύρω περιοχή, συνολικής δύναμης 15-17 ανδρών, σε συνεννόηση και συνεργασία με την οργάνωση της Νάουσας αποφασίζεται να μπει στην πόλη και να την καταλάβει στις 31 Μαρτίου 1943.

Η πρώτη πολεμική επιχείρηση

Η δύναμη των Γερμανών στην Νάουσα είναι ένας λόχος οχυρωμένος στο Γήπεδο και ελάχιστοι Γερμανοί και γιατροί στο Νοσοκομείο, όπου στις αποθήκες του είχαν, σίμφωνα με πληροφορίες της οργάνωσης, 45 γερμανικές αραβίδες με τα ανάλογα πυρομαχικά.

Πράγματι η επιχείρηση πραγματοποιείται την καθορισμένη ημερομηνία και η Νάουσα καταλαμβάνεται. Εκτός του Γηπέδου, όπου οι Γερμανοί οχυρωμένοι προβάλλουν σθεναρή αντίσταση έχοντας υπεροχή δύναμης και πυρός. Στη μάχη στο γήπεδο σκοτώθηκε και ένας απ' τους 5 αντάρτες με το όνομα Λαοισινός. Το Νοσοκομείο κατελήφθη και πάροθηκαν οι 45 αραβίδες λάφυρα. Οι Γερμανοί απ' το Γήπεδο δεν κινήθηκαν, γιατί δεν ήξεραν πόση δύναμη ανταρτών κατέλαβε την πόλη.

Η πρώτη αυτή ανταρτική επιχείρηση στη Νάουσα, είχε τρεις στόχους: Το αναπτέρωμα του ηθικού του Λαού της περιοχής και έναρξη του ένοπλου αγώνα, την κατάληψη του Νοσοκομείου, όπου υπήρχαν όπλα και πυρομαχικά, και η λαφυροαγώγησή τους και τέλος την μαζική έξοδο Ναουσαίων στο βουνό, στον ΕΛΑΣ που συγκροτούνταν.

Πράγματι και οι τρεις στόχοι πραγματοποιήθηκαν, και μετά από μια ενθουσιώδη πατριωτική ομιλία

στην πλειτεία Καμμένα (σήμερα Λιμνητήριου) απ' τον έφεδρο αξιωματικό, δικηγόρο Θεόφιλο Σιμανίκα (Νικηταρά) κατοπινό καπετάνιο Συν)τος, πάνω από 200 παλληκάρια ακολούθησαν τον καπετάν Μαύρο στο Βέρμιο. Ανάμεσά τους αρκετοί αξιωματικοί, όπως οι Θεόφιλος Σιμανίκας, Ανέστης Κοντοζής (Ακρίτας), κατοπινός καπετάνιος τάγματος στο 16ο, Νικόλαος Αποστολίδης, κατοπινός καπετάνιος Λόχου στο 16ο, Άλκης Παπαδόπουλος, κατοπινός λοχαγός στο 16ο, Λόγιο του χειμώνα, στρατοπέδευσαν όλοι στο Μοναστήρι της Υπαπαντής για να οργανωθούν σε συγκροτήματα, υπό τους καπετάν Μαύρο, καπετάν Ακρίτα και καπετάν Νικηταρά.

Οι Γερμανοί, μετά την κατάληψη της Νάουσας, για να σπάσουν το ανεβασμένο ηθικό των Ναυσαίων, εκτέλεσαν σε αντίποινα 8 Ναυσαίους. Οι εκτελεσθέντες είναι οι Βλαχόδημος Στέργιος, Γραμματικόπουλος Ανέστης, Καραβίδας Πέτρος, Μιυρογιώργος Γιώργος, Μπαξεβάνος Δημήτριος, Νεφάντζης Στέργιος, Παππάς Αντώνης και Φέσιος Παναγιώτης. Στον ίδιο χώρο εκτελέστηκε λίγο αργότερα από συνεργάτες των κατακτητών ο γέροντας Μάρκος Φραγκοσιανός, που τόλμησε να επισκερθεί τον τόπο της ομαδικής εκτέλεσης.

Η Μάχη του Προφήτη Ηλία

Δεν πρόλαβαν καλά καλά να συγκροτηθούν οι νέες δυνάμεις των Ανταρτών, και στις 3 Απριλίου 1943, Γερμανικές δυνάμεις που ήρθαν στη Νάουσα μετά την κατάληψή της, ξεκίνησαν για την Υπαπαντή για να τους χτυπήσουν. Ειδοποιημένοι οι Ελασίτες για την κίνηση των Γερμανών, κατέβηκαν στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία να τους υποδεχτούν από καλύτερες θέσεις.

Πράγματι στη θέση αυτή, έγινε

σκληρή μάχη με απώλειες και απ' τις δυο πλευρές. Οι Γερμανοί που δεν περίμεναν τέτοια αντίσταση, αποφάσισαν να υποχωρήσουν και τότε οι Ελασίτες τους καταδίωξαν μέχρι την τοποθεσία Μηλίτσα, προκαλώντας τους απώλειες και κερδίζοντας λάφυρα, κυρίως οπλισμό που τον είχαν ανάγκη. Πιάστηκε κι ένας Πολωνός αιχμάλωτος. Εδώ πρέπει να αναφερθούν οι Ναυσαίοι Ελασίτες νεκροί: Είναι οι Γιώργος Ιωσηφίδης, Λάζαρος Παναγιωτίδης (Μανρωματίδης) και Βασίλης Μπασιούρης.

Μετά την επιτυχή μάχη στον Προφήτη Ηλία, τα συγκροτήματα του Βερμίου, συμπύχθηκαν με εντολή της Κεντρικής Λοίπησης στην Ελεύθερη Ελλάδα, όπου ανασυγκροτούνταν και στέλλονταν στις περιοχές που υπήρχαν ανάγκες, ή για να αναχαιτίσουν τους Γερμανούς, που προσπαθούσαν να καταλάβουν τις ελεύθερες περιοχές, όπου δημιουργούνταν οι μηχανισμοί της ηγεσίας του ΕΛΑΣ. Στο Βέρμιο επέστρεψε ύστερα από 2 1/2 μήνες μόνο ο καπετάν Ακρίτας, για να συναντηθεί με το νέο συγκρότημα που δημιουργήθηκε στο μεταξύ υπό την ηγεσία του Καπετάν Κατσώτα.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Βέρμιο το 1944

Για την εκτέλεση του σχεδίου του Συμμαχικού Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής «Κιβωτός» συγκροτείται στο Βέρμιο (όπως και σε άλλα βουνά), στις αρχές του 1944, ειδικό Απόσπασμα με τις δυνάμεις του 16ου Συν)τος και με ορισμένα τμήματα της ΙΧ Μεραρχίας, με Στρατιωτικό αρχηγό τον Αντ)ρχη Διονύσιο Καρατζο (Μελά) και καπετάνιο τον καπετάν-Πέτρο. Αποστολή του Αποσπάσματος η διενέργεια σειράς επιχειρήσεων εναντίον των εχθρικών συγκοινωνιών του εχθρού, όπως οι δημόσιοι δρόμοι και οι σι-

δηροδρομικές γραμμές γύρω από την οροσειρά του Βερμίου. Λίγο αργότερα το Απόσπασμα Βερμίου μετατράπηκε σε Κλιμάκιο της ΙΧης Μεραρχίας, με δυνάμεις το 16ο και το 30ο Συν)τα του ΕΛΑΣ για να ελέγχουν και τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Γευγελή. Το Απόσπασμα, και σε συνέχεια το Κλιμάκιο, αναπτύσσουν αμέσως σοβαρή πολεμική δράση, προκαλώντας στον εχθρό μεγάλες ζημιές.

Οι Γερμανοί βλέποντας την απειλή, αποφασίζουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σ' όλο το χώρο του κλιμακίου, αρχίζοντας από το Βέρμιο. Το Απόσπασμα έχοντας θετικές πληροφορίες για συγκέντρωση δυνάμεων για εκκαθαριστικές επιχειρήσεις αποφασίζει να αμυνθεί και ενημερώνει γι' αυτό την ΙΧη Μεραρχία.

Στις 22 Απριλίου 1944 το Βέρμιο βρίσκεται κικλωμένο από Γερμανούς που κινούνται από 13 κατευθύνσεις προς το βουνό. Έρχονται σε επαφή με τα τμήματα των ανταρτών και η μάχη γενικεύεται. Οι μαχητές του 16ου Συν)τος και του 3/53 Τάγματος, που ανήκει στη δύναμη του Αποσπάσματος, αντιμετωπίζουν τον εχθρό, δίνοντας σκληρές μάχες. Ο εχθρός χτυπιέται παντού και έχει μεγάλες απώλειες. Το 3/53 με όλα τα πυρά του θερίζει τους Γερμανούς που επιχειρούν να ανέβουν απ' την κατεύθυνση του Γραμματικού, ενώ το 3/16 του «Ακρίτα» ανατρέπει γερμανική φάλαγγα που ανεβαίνει από τη Νάουσα.

Οι Γερμανοί χρησιμοποιώντας πυροβολικό και για πρώτη φορά αεροπορία, επιμένουν πεισματικά. Σε ορισμένα σημεία, το πεζικό του εχθρού, προωθείται προς την κορυφή. Ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση δημιουργείται απ' τη φάλαγγα που προώθησε απ' τη Φλαμουριά - Άνω Γραμματικό, ανατρέποντας διμοιρία ανταρτών και πλησιάζοντας σε απόσταση 1.500 μέτρων από το

Σ.Α. τον αποσπασματός, την οποία υπερασπίζεται γενναία διμοιρία επονιτών, που είναι η εφεδρεία της Διοίκησης, μαζί με τη φρουρά. Η κρίσιμη αυτή κατάσταση ξεπερνιέται όταν με το σούρουπο ο ηρωικός καπετάνιος τάγματος Κολοκοτρώνης (που σκοτώθηκε μετά την απελευθέρωση της Νάουσας στη μάχη του Σταυρού με τους υποχωρούντες απ' τη χώρα μας Γερμανούς) μπαίνει επικεφαλής των επονιτών και ανατρέπει τους Γερμανούς, που αναγκάζονται να γυρίσουν στη Φλαμουριά. Έτσι λήγει η πρώτη μέρα των επιχειρήσεων.

Οι Γερμανοί συνεχίζουν και την άλλη μέρα να πιέζουν από όλες τις μεριές. Οι μάχες συνεχίζονται με μεγαλύτερη σκληρότητα, αλλά το αποτέλεσμα η Διοίκηση του Αποσπασματος, διαπιστώνει ότι τα τμήματα δεν έχουν πυρομαχικά για πόλεμο διωρκείας, ούτε και τρόφιμα. Μπροσά στην κατάσταση αποφασίζει να εγκαταλείψει το Βέρμιο, δίνοντας εντολή στο 3/53 Τάγμα να σπάσει τον εχθρικό κλοιό και να περάσει στο Σινιάτικο, και στο 16ο Συν)μα να συμπυκνωθεί προς Πιάκο απ' τον κάμπο της Σκύδρας.

Οι Γερμανοί όμως που ετοιμάζαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις και στο Πιάκο, είχαν συγκεντρώσει μεγάλες δυνάμεις γύρω του, οπότε το 16ο θρήκε κλειστό αυτό το δρόμο και αναγκάστηκε, με μεγάλες δυσκολίες, να γυρίσει πίσω και να κινηθεί προς Γρεβενά για ανασυγκρότηση. Ένα όμως τμήμα του Κολοκοτρώνη, δύναμης περίπου δυο λόχων, με επικεφαλής τους Παγώνα, Χωνό και Μπιγκάνο παρέμειναν και καλύφθηκαν στον κάμπο, στην περιοχή του Αγγελοχωρίου, με τη βοήθεια των πολιτικών οργανώσεων, μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών απ' το Βέρμιο.

Σ' όλες αυτές τις μάχες, οι Γερμανοί είχαν μεγάλες απώλειες. Με-

ταξύ των νεκρών και ο διοικητής του 8ου Συν)τος Εξ-Εξ Πολιτσά που τον έθαψαν στο Μέγα Ρείμα. Όμως και τα τμήματα του ΕΛΑΣ Βερμίου και το 3/53 είχαν βαρείες απώλειες. Και το 16ο Συν)μα έχασε το διοικητή του Συν)ρχη Μεσημέρη, που πηγαίνοντας από ένα τμήμα σε άλλο, έπεσε πάνω σε Γερμανούς στο χωριό Δραζιλόβο, πιάστηκε αιχμάλωτος και εκτελέστηκε.

Οι Γερμανοί μένοντας μόνοι στο Βέρμιο, το οποίο ερηνούν σπιθαμή προς σπιθαμή, και λυσσασμένοι που δε μπόρεσαν να εγγλωβίσουν και εξοντώσουν το 16ο Συν)μα, ξέσπασαν στα χωριά του, που τα λεηλάτησαν και τα έκαψαν, όπως την Κατράνιτσα, το Μεσόβουνο, το Άνω και Κάτω Γραμματικό, το Σέλι, το Δραζιλόβο και την Κοντσοφλιανή. Και το χειρότερο, σκότωσαν, αφού πρώτα βασάνισαν, πάνω από 600 γυναίκοπαίδια στα χωριά Κατράνιτσα, Μεσόβουνο (για δεύτερη φορά), Άνω και Κάτω Γραμματικό και Κοντσοφλιανή. Στις πόλεις Νάουσα και Βέροια, συνέλαβαν πάνω από 500 άτομα. Λιαδίδουν ότι διέφυγαν το 16ο Συν)μα και αυτό τους βοηθάει να εξοπλισουν ορισμένα χωριά του κάμπου, όπως Κρύα Βρύση, Αγγελοχώρι και άλλα.

Η Μάχη του Προδρόμου

Μετά την αποχώρηση των Γερμανών, το τμήμα που ήταν στον κάμπο επιστρέφει πρώτο πρώτο στο Βέρμιο απ' την περιοχή της Μονής του Προδρόμου, μαζί και με την ανεξάρτητη ομάδα κρούσης, που δρούσε μόνιμα στη Νάουσα και γύρω της. Επικεφαλής της ομάδας αυτής ήταν ο ανθ)γός Αθανασίου, της σχολής αξ)κών του ΕΛΑΣ, που πρόσφατα είχε γυρίσει απ' την ελεύθερη Ελλάδα, απ' τη σχολή μαζί με άλλους 5 Ναουσαίους, που αποφοίτησαν κι αυτοί απ' τη σχολή και ανέλαβαν τη διοίκηση διμοιριών

και λόχων στο 16ο Συν)μα. Στον Αθανασίου είχε ανατεθεί η διοίκηση του ανεξάρτητου αυτού τμήματος μαζί με το Γιώργο Μπαρμπιγιάννη. Και ενώ το τμήμα (διλοχία): υπό τους Παγώνα, Χωνό και Μπιγκάνο συμπύκνωσε ψηλότερα στο Βέρμιο, προς τη Βίγλα, το μοιραίο ανεξάρτητο τμήμα σταμάτησε και λημέριασε στη Μονή του Προδρόμου.

Ώστερα από 10-15 μέρες, στις αρχές του Μάη επιστρέφουν στο Βέρμιο και τα υπόλοιπα τμήματα από την Περία και το Σινιάτικο, καθώς και οι ξεκομμένοι αντάρτες, και γίνεται η ανασυγκρότηση του 16ου Συν)τος για να ξαναρχίσει τη δράση του, διαψεύδοντας τις φήμες που διάδιδαν οι κατακτητές περί διάλυσής του, και να αποπλίσσει τα χωριά που όπλισαν οι Γερμανοί.

Και ενώ τα τμήματα του 16ου Συν)τος ασχολούνταν με την ανασυγκρότησή τους και τα νέα τους σχέδια για δράση, το ανεξάρτητο τμήμα, ξέγνοιαστο που ξαναβρίσκεται στα γνωστά του «ασφαλή» λημέρια ύστερα απ' την ταλαιπωρία ημερών, χαλαρώνει την επιγρύπτυσή του, αδιαφορώντας για τα μέτρα ασφαλείας, πράγμα που έπρεπε να είναι το πρώτο μέλημα κάθε τμήματος μόλις λημεριάσει κάπου. Αυτό το λάθος θα το πληρώσουν όλοι με την ίδια τους τη ζωή.

Οι πληροφορίες που υπάρχουν απ' την εποχή εκείνη μιλούν για κάποιες γυναίκες που γυρίζουν στη Νάουσα απ' το Μοναστήρι, όπου πήγαν να ανάψουν κεριά, και ίσως από άγνοια δίνουν πληροφορίες στον παπά Γρηγόρη της Παναγίας, που είναι συγχρόνως και Δήμαρχος της Νάουσας, τοποθετημένος απ' τους Γερμανούς, των οποίων είναι συνέργατος. Ο ρασοφόρος αυτός προδότης, που ντρόπιασε τον ελληνικό κλήρο, ενημέρωσε τους Γερμανούς για τη στάθμευση του ανεξάρτητου τμή-

ματος στη Μονή του Προδρόμου. Οι Γερμανοί μόλις παίρνουν την πληροφορία στέλνουν με απόλυτη μυστικότητα τη νύχτα της 22ης προς 23η Μαΐου διλοχία στρατού, που κυκλώνει το Μοναστήρι απ' όλες τις πλευρές και τα χαράματα βάλλει με όλη τη δύναμη πυρός που διαθέτει αιφνιδιάζοντας στον ύπνο τους ανιστοφίαστους αντάρτες.

Η μάχη είναι άνιση και η φυγή αδύνατη. Οι αντάρτες που προσπαθούν να αμυνθούν σκοτώνονται σχεδόν όλοι και μόνο δυο κατορθώνουν να διαφύγουν τον κλοιό. Πρόκειται για τον Ναουσαίο Στέργιο Τσουκαλά, που ζούσε τα τελευταία χρόνια στην Αμερική όπου και πέθανε πρόσφατα, και έναν ακόμη αγνώστον στοιχείων.

Οι αγωνιστές που πότισαν με το αίμα τους το δέντρο της Λευτεριάς στο Μοναστήρι του Προδρόμου είναι οι παρακάτω: Αθανασίου Κωνσταντίνος, Υπ)γός, Βασιλειάδης Ιωάννης, Γρηγοριάδης Λάζαρος, Ζαχαριάδης Δημήτριος, ΑΞ)κός, Ζισούζιας Κων)νος, Ηλιάδης Ευάγγελος, Καζεπίδης Κων)νος (9 ετών), Κυριάνος Δημήτριος, Μπαδόλας Παναγιώτης, Μπαρμπαγιάννης Γεώργιος, Παπαδόπουλος Χαράλαμπος, Πετρόπουλος Θεόδωρος, Πιπίκος Αθανάσιος και Τάνος Ηλίας. Σκοτώθηκαν ακόμη πέντε πολίτες, αγνώστον στοιχείων, πρόσφυγες, που έμεναν στο μοναστήρι, ανεβάζοντας τον αριθμό των νεκρών στους δεκαεννιά.

Η προσφορά της Νάουσας στον Αγώνα

Συνεπτικά, αξίζει να επισημανθεί η μεγάλη προσφορά της Νάουσας στον αγώνα, που όχι μόνο είχε επωμισθεί το μεγάλο φορτίο της τρομοκρασίας και συντήρησης του 16ου Συν)τος Βερμίου κάτω από συνθήκες τρομοκρατίας των Γερμανών και των συνεργατών τους, αλλά και έδωσε πάνω απ' 300 μαχητές στον ΕΛΑΣ. Ανάμεσά τους και

πολλούς αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και απλούς στρατιώτες που με την παλληκαριά τους αναδείχτηκαν σε διοικητές μονάδων, όπως 2 καπεταναίους Συναγμάτων, 4 καπεταναίους ή διοικητές ταγμάτων, 10 διοικητές Λόχων, πάνω από 20 Διμοιρίτες και πολύ μεγαλύτερο αριθμό ομαδαρχών. Απ' τους Ναουσαίους Ελασίτες, πάνω από 30 σκοτώθηκαν σε μάχες με τους κατακτητές σε διάφορα σημεία της Ελλάδας. Όσο για τους τραυματίες και τους αναπήρους, αυτοί ξεπερνούν τους 400.

Νάουσα, Ιούλιος 1996

«Φωνή Ναούσης» Δευτέρα 25 Δεκεμβρίου 1961

Η μισήρκα

έφτιγιν

Ταχύ - ταχύ τα κόλλιντα γύρισαν απ' του παζάρι ου Νάκης μί μιά μισήρκα σαν αρνί. Δεν βαστιώνεται απ' τη χαρά του.

— Κατέβη Λέγκου να ιδής τί σ' έφτιμα. Τώρα δα φκιάσουμι Χριστούγεννα για τα καλά.

Κατεβαίνει αυτή τηλαλούντας τη σκιάλα, τημείε τη μισήρκα κι κατιβάζει του ζουρνά.

— Αρά χάζιφεις; Τί είναι αυτό που μι κονβάνισης χρουνιάρα μέρα;

Λιμέτι — μουαμέτι τόβαλις να φραγγέφουμι;

— Όλους ου κόσημους μάρη, αγουράζει μισήρκις, γιατί να μην πάμι κι ημείς πουλί, χρουνιάρα μέρα;

— Δεν ξέρεις τη σί γένητι μί φαίνιτι. Αρά δ' αφήκουμι του γουρουνί ου κί τους σαρμάδες για να φάμι μισήρκουν; Πού ακούστηκιν λέττειου πράγμα. Στην Νιάουστα είμισι ή στην Ανθήνα; Τράβα την ου πίσου κί φέμι γουρουνίσου κρέας να καταλάβουμι Χριστούγεννα. Δε μας κάρη ου Θιός που πάμι να χαλάσουμι τ' αντέτι.

Πε ου ένας πε ου άλλους, άναψιν ου Κουπιανος. Μισήρκα γύριβιν να φάη ου Νάκης, γουρουνίσου γύριβιν η Λέγκου.

— Αρά τί τρώγησι; τους λέει ου Γιαγκου ου γείτουνας που τους άκουσιν να μαλλώνουν. Φάτι κι τι μισήρκα να πας δηγή η όριξι πάρτι κι γουρουνίσου να γένη του αντέτι.

Έτσι γίνηκιν. Σφάχτικιν η μισήρκα πάρθηκιν κί γουρουνίσου κι βάλθηκιν η Λέγκου να τα μαγειρέψη.

— Πότι να τα προυφάσου όλα μαρή Γούδα; Έλιγιν στην αντραδέλφη της. Θέλει να φκιάσου κί κουλίκια για τα ανηψίντγια μου. Ιφτάκι δα γένον;

— Μη σικλιτζισι, φούρνισι τι μισήρκα κι έλα να ζυμόσουμι τα κουλίκια μαζύ. Μι έναν κόπου δα στα ψήσου ιγύ.

Είχιν πάρει να σμουργίξει όντας μπίτησιν μι τη μισήρκα η Λέγκου. Έκαψιν καλά - καλά του φούρνου την έχουσιν σί μιά τάψα, έβαλιν κι σι μιά άλλη ένα μπούτι γουρουνίσου κί κίνησιν για την αντραδέλφη της να φκιάσουν κουλίκια. Ικει ήταν κι η Αντιγόνη της Μαρτίγιας κί τις αναγκούρουσιν να φκιάσουν κί μπακλαβί. Ντε να φκιάσουν τα κουλίκια, ντε να στοιμπίσουν τα καρύντγια για του μπακλαβί πέμασιν η ώρα δίχους να καταλάβουν καλά - καλά. Τόσου είχαν ξιδου-

Συνέχεια στην σελίδα 143

ΔΙΑΘΗΚΕΣ: ΠΗΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Η διαθήκη του Ιωάννου Τσιώμη

Η λέξη «διαθήκη» μας φέρνει στο νου το τυπικό και ψυχρό συνήθως συμβολαιογραφικό έγγραφο ή ακόμα και το ιδιωτικό χειρόγραφο, με το οποίο ένας άνθρωπος εκφράζει τη βούλησή του για το πώς και πού θα διατεθούν τα περιουσιακά του στοιχεία, όταν τερματίσει την επίγεια ζωή του. Υπάρχουν όμως διαθήκες, ιδίως εκείνες που συντάχθηκαν σε παλαιότερους χρόνους, που παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τις κοινωνικές συνθήκες και συνήθειες που επικρατούσαν εκείνη την παρωχημένη εποχή, για ονοματεπώνυμα και ιδιότητες ανθρώπων.

Μιά τέτοια διαθήκη μου είχε εμπιστευθεί, στα τέλη της περασμένης δεκαετίας, λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του ο Κωνσταντίνος Ιωάννου Τσιώμης, συνταξιούχος έμπορος, γνωστός στους φίλους του με το παρατσούκλι «Μακ». Θα την παρουσίαζε ο ίδιος, σε κάποια από τα σημειώματά του στη «Φωνή» ή στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» της Θεσ)νίκης, αλλά τα μάτια του πλέον δεν τον βοηθούσαν. Τον επισκεπτόμουν τακτικά στο σπίτι του στη Θεσσαλονίκη και τον άκουγα να διηγείται, με κριτικό και πολλές φορές δεικτικό πνεύμα του διάφορα περιστατικά από την παλιά Νάουσα. Μιά μέρα ο λόγος ήρθε στις παλιές διαθήκες. Έβγαλε τότε από το αρχείο του ένα κιτρινωμένο και τλαιπωρημένο χαρτί. Ήταν η διαθήκη του πατέρα του Ιωάννου Τσιώμη, με ημερομηνία 24 Ιου-

νίου 1902.

— Πάρ' την, μου λέει, σύμμα σε την και, αν νομίζεις ότι ενδιαφέρει, παρουσιάσε την!

Στην αρχή, είναι αλήθεια, δεν έδωσα πολλή σημασία. Όταν όμως καταπιάστηκα να κολλήσω

Του Πέτρου Δεινόπουλου

τα κομμάτια της, να μαντεύσω τα σημεία που έλειπαν, να τη «συμμάσω» όπως είπε ο παλιός μου φίλος, τότε διαπίστωσα ότι άξιζε τον κόπο να την παρουσιάσω, έστω και καθυστερημένα.

Η διαθήκη του Ιωάννου Θωμά Τσιώμη, οθωμανού υπηκόου, Χριστιανού Ορθόδοξου συντάχθηκε εις «την κατοικίαν αυτού κειμένην εις την ενορίαν Αγίου Μηνά», όπως αναφέρει ο εκτελών και χρέη συμβολαιογράφου Λάζαρος Υιετίων, γραμματέυς της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας και Ναούσης. Το γεγονός ότι ο Υετίων ήρθε από τη Βέροια «επί τούτω» και συνέταξε τη διαθήκη στην κατοικία του Τσιώμη σημαίνει ότι ο διαθέτης ήταν βαρειαύς άρρωστος. Διαφορετικά θα πήγαινε ο ίδιος στη Μητρόπολη στη Βέροια.

Η διαθήκη είναι γραμμένη σε κόλλα κάτρ - ριγέ διαστάσεων 40X40 εκατ. ενώ στο επάνω μέρος της πρώτης σελίδος υπάρχει η βούλα και η περίτεχνη υπογραφή του τότε μητροπολίτη, που επικυρώνει το γνήσιον του περιεχομένου. Απουσιάζει εντε-

λώς οποιαδήποτε σφραγίδα ή άλλο στοιχείο ενδεικτικό του Οθωμανικού κράτους.

Στο τυπικό και προκαταρτικό μέρος της διαθήκης αναφέρεται ότι ο διαθέτης είχε «σώσας φρένας και υγιά τον νούν» και ότι οι επί τούτω προσκληθέντες μάρτυρες υποσχέθηκαν «εν βαρει συνειδήσεως» — δεν ορκίστηκαν δηλαδή — ότι θα φυλάξωσι μυστικόν κ.τ.λ.

Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι ως μάρτυρες παρέστησαν πάνω από έξι (6) άτομα — στο σημείο αυτό λείπει κομμάτι από τη διαθήκη. — Διακρίνονται μόνο τα ονόματα των έξι: ΠαπαΑναστασίου Σακελλαρίου, προϊσταμένου της εκκλησίας Αγίου Μηνά, Γρηγορίου Δ. Λόγγου εργοστασιάρχου, Χ. Χ. Πετρίδου κτηματίου, Γεωργίου Λαπαβίτσα κτηματίου, Μήτση Αγγελάκη εμπόρου, Δημητρίου Χρ. Μπογιατζή κτηματίου...

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο διαθέτης ενώ έχει «φυσικούς και νομίμους κληρονόμους επτά τέκνα, ήτοι δύο άρρενα τον Κωνσταντίνον και Γεώργιον και πέντε θήλεα, την Αγγελικήν, Καλλιόπην, Ελένην, Αφροδίτην και Ευδοξίαν και την σύζυγόν του Μαρίαν το γένος Ι. Αλτάκου»¹ διορίζει γενικούς κληρονόμους του τη γυναίκα του και τους δύο γιουούς του τους οποίους όμως, υποχρεώνει να προικίσουν τις αδελφές τους ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, αναφέροντας μάλιστα ότι η προίκα τους σε ενδύματα και

μετρητά δεν θα είναι μικρότερη από 70 Οθωμανικές λίρες. Εξαιρέση κάνει μόνο για τη μεγαλύτερη, την Αγγελική για την οποία δίνει εντολή να της δοθούν επί πλέον μετρητά 10 λίρες².

Επειδή όμως οι δύο υιοί ήταν ανήλκοι, τους θέτει υπό την κηδεμονία της συζύγου του και του κ. Δημ. Γ. Μπίλλη. Σε περίπτωση που θα χρειαστούν χρήματα για την προίκα των κοριτσιών οι κηδεμόνες θ' αποφασίσουν αν πρέπει να πωληθεί κάποιο κτήμα.

Η διαθήκη δηλαδή επιβεβαιώνει ότι στην παλαιά Νάουσα επικρατούσε η συνήθεια να μεταβιβάζεται η πατρική περιουσία αποκλειστικά στα άρρενα τέκνα, έστω και αν είναι ανήλικα, όπως στην περίπτωση που αναφέρουμε.

Η περιουσία του Ι.Θ.Τ. όπως περιγράφεται στη διαθήκη αποτελούνταν από δύο σπίτια στην ενορία Αγίου Μηνά, τέσσερα αμπέλια, το καθένα σε διαφορετική αγροτική θέση, τρεις «παχτοέςδες» επίσης σε διαφορετικές θέσεις. Πιθανώς να υπήρχαν κι άλλα ακίνητα αλλά οι δύο τελευταίες γραμμές της σελίδας είναι δυσανάγνωστες, ούτε όμως μας ενδιαφέρουν.

Και στο σημείο αυτό της διαθήκης επιβεβαιώνεται μια άλλη συνήθεια των παλιών Ναουσαίων, που λειτουργούσε ως ασφάλεια: Να έχουν, δηλαδή, τα κτήματά τους διεσπαρμένα σε διάφορες αγροτικές θέσεις, ώστε αν κάποια θεομηνία (χαλάζι, ανεμοθύελλα κ.τ.λ.) πλήξει τη μία περιοχή να γλυτώσουν τα κτήματα των άλλων περιοχών.

Στην περιγραφή των κτημάτων αναφέρονται ως γείτονες οι: Φίλιππος Κασίδας, Αδελφοί Ιππλή, Αδελφοί Μπαπότση, Μή-

της Αγγελάκης, Ζαφείρης Πέρου, Δημ. Βώιος, Μήτση Τούρπαλης, Τούσκας Αρής, Λούσης Φτεριώτης, Τελιτωμος, Χρίστος Νικολάου, Γ. Παπαγιάννης, Χατζηκωνσταντίνος Δομνας, Δημ. Τζώτζιος.

Το επώνυμο «Ιπίλης» αναφέρεται δύο φορές και ευανάγνωστα. Πρόκειται για λάθος; Τότε πως εξηγείται ότι σε άλλα σημεία της διαθήκης αναφέρει δύο φορές «ο κ. Δημήτριος Γ. Μπίλης» τη μία ως κηδεμών των τέκνων, την άλλη ως εκτελεστής της διαθήκης; Υπάρχουν επίσης άλλα τρία επώνυμα, άγνωστα σήμερα στη Νάουσα Βώιος, Τελιτωμος και Τζώτζιος, ενώ το επώνυμο «Δόμνας» είναι ασφαλώς το παρατσούκλι του Χατζημαλούση και το «Πέρος», μάλλον «Μπέρος».

Ως προς τα κτήματα και τις θέσεις τους, παρατηρούμε τα εξής: Δύο φορές χρησιμοποιείται η λέξη «αμπέλιον» και άλλες δύο φορές «άμπελος», ενώ σε άλλες δύο περιπτώσεις αναφέρεται η λέξη «παχτοές» και όχι μπαξές. Στα ονόματα των αγροτικών θέσεων παρατηρούμε μόνο δύο διαφορές: Η Σμίξη γράφεται «Σμίξι» και ο Παπαράντος, ως «Παπαράτος».

Η διαθήκη τελειώνει με την εντολή του διαθέτη, να πληρωθούν τα χρέη τα οποία έχει αυτός και ο αδελφός του Κωνσταντίνος και τα οποία είναι: «Τριάκοντα λίραι (30) Τουρκίας εις Ευαγγέλην Νικολάου, δέκα τρεις

(13) εις χήραν Τρολειμάναινα, δέκα πέντε (15) ως έγγιστα εις Ι. Καμπιτογλου, από τρεχούμενον λογαριασμόν και δέκα (10) λίρας ως έγγιστα εις Δημ. Χατζηνόταν.

Οι κηδεμόνες των τέκνων μου και ο αδελφός μου να πληρώσουν τα χρέη ταύτα από το πρόγμα του παντοπωλείου και το καθυστερούμενα (βερεσέδια)».

Τέλος αφήνει μίαν λίραν εις τα σχολεία και δύο λίρες ως διακαίωμα επικυρώσεως της διαθήκης. Η επικύρωση έγινε άμεσα την επόμενη μέρα 25 Ιουνίου, αλλά στην απόδειξη του εφόρου ταμιά Νικολάου Πεχλιθάνου αναφέρεται μία λίρα για την επικύρωση και ακόμη μία για τα σχολεία, ήτοι το όλον δύο λίρες.

Κλείνοντας το σημείωμα αξίζει ν' αναφέρουμε ότι ο Ιωάννης Τσιώμης σκοούσε και την χειροπρακτική, τέχνη που διδασκε και στη δεύτερη θυγατέρα του την μακαρίτισσα Καλλιόπη Λαπαβίτσα, η οποία μέχρι τα γέραμάτα της πρόσφερε αφιλοκερδώς τις υπηρεσίες της στους συμπολίτες που πάθαιναν εξαρθρώσεις χεριών, ποδιών κ.τ.λ.

● Σημειώσεις

1) Το επώνυμο Αλλάκος, προφανώς είναι μεταγενέστερο.

2) Όπως μας πληροφορήσει ο κ. Γεώργιος Λαπαβίτσας η είνουα προς την Αγγελική οφείλεται στο γεγονός ότι η μεγαλύτερη θυγατέρα ήταν ράφτρα και έβγαζε χρήματά.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ (2^ο)

Ξεφυλλίζοντας τα τεύχη της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» (πόσο πλούσια σε περιεχόμενο και πόσο όμορφα αλληθία) είδα στο τεύχος 39 του 1987 την εργασία μου με τίτλο «ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ» και θυμήθηκα την έρευνα που είχα αρχίσει τότε στις εκκλησίες της Νάουσας, χωρίς όμως και (για διάφορους λόγους) να την τελειώσω.

Σε κείνο το δημοσίευσμά μου, έγραφα για τις ενεπίγραμματες εικόνες του ιερού ναού της Παναγίας, έργα των ζωγράφων Δημητρίου Σαμειριναίου (1830) και Μανουήλ Γεωργίου εκ Σελίτζης (1840 και 1846), αφιερώματα των Ζευγαράδων και Σαμολαδαίων (:).

Στο αρχείο μου, ανάμεσα στις διάφορες σημειώσεις, θρήκα, εντυχώς, και όσα είχα καταγράψει στα προσκηνήματα και στους άλλους τρεις ενοριακούς ναούς της Νάουσας, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Σωτήριο (Μεταμόρφωση) και τον Άγιο Δημήτριο. Η Ευαγγελίστρια (Βαγγελίστρα) δεν είχε γίνει ακόμη ενορία.

Σκέφτηκα λοιπόν ότι χρήσιμη θα ήταν και η δημοσίευση των ενεπίγραμματων εικόνων και αυτών των ναών.

Ελπίζω ότι οι φίλοι αναγνώστες δεν θα διαφωνήσουν, έστω κι αν οι πληροφορίες που θα δοθούν από τις παρουσιαζόμενες επιγραφές δεν θα είναι πρωτακόσμες.

ΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ Ι. ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Στο τέμπλο του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας υπάρχουν οι εξής εικόνες:

1. Ο Βασιλεύς των Βασιλεπόντων και Μέγας Αρχιερεύς με την επιγραφή (δια εξόδων Σαπωνάδων ων η μνήμη αιωνία 1844 Φεβρουαρίου 18 άστλα).

2. Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. «Δέησις Ιω...».

3. Ο Άγιος Σπυρίδων «δέησις των μαστόρων Κονιτζιωτών».

4. Ο Άγιος Κλήμης αρχιεπίσκοπος Οχριδίων και θαυματουργός.

Η μικρή εικόνα που συνοδεύει τη μεγάλη, τοποθετημένη χαμηλότερα, για να είναι πιο εύκολο το προσκίνημα, επιγράφεται ο ΑΓΙΟΣ ΚΛΗΜΗΣ ΑΧΡΙΔΩΝ και φέρει την ημερομηνία 1856 Ιουνίου 5.

5. Ο Άγιος Ελευθέριος. «Λια χειρός Τάχη Χασιούρα».

Γράφει ο Θωμάς Γαβριλίδης Φιλολόγος – Συγγραφέας

6. ΜΡ. ΘΟΥ. «Λαπινή εργατιών αμπατζήδων 1843 Δεκεμβρίου 25».

7. Ο Μεγαλομάρτυς Γεώργιος. «ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΔΑΝΙΗΛ ΜΟΝΑΧΟΥ».

8. Ο Άγιος Νικόλαος. «Λια δαπάνης ψαράδων ων η μνήμη αιωνία 1844 Μαΐου 30».

9. Η Σύναξις των Αποστόλων.

Στη μικρή που συνοδεύει τη μεγάλη, (όλες οι μεγάλες εικόνες συνοδεύονται από μικρές) κεντρικά πρόσωπα είναι οι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος, οι οποίοι παρουσιάζονται να κρατούν στην εκκλησία» μαζί, ενώ με το άλλο τους χέρι ο ένας, ο Πέτρος, κρατάει κλειδί, ενώ ο άλλος, ο Παύλος, ρομφαία με την κόψη προς το έδαφος.

Ας σημειωθεί ότι ρομφαιοφόρος παρουσιάζεται ο Απόστολος Παύλος και στην τοιχογραφία που υπάρχει πάνω από το υπέρθυρο της κυρίας (δυτικής) εισόδου του μητροπολιτικού ναού Βεροίας (ο οποίος είναι αφιερωμένος στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο) και χρονολογείται (η τοιχογραφία) στα 1728, επί μητροπολίτου Ιωακείμ Γ' του Χίου.

Ίσως ο αγιογράφος της μικρής εικόνας της Σύναξης των Αποστόλων της Νάουσας, να είχε υπόψη του την τοιχογραφία που προαναφέρθηκε.

Στη μεγάλη εικόνα της Σύναξης των Αποστόλων, που, επίσης, προαναφέρθηκε κεντρική μορφή είναι ο Χριστός.

10. Ο Λιθοβολισμός του Πρωτομάρτυρα και Αγγελοκτόνου Στεφάνου.

Στα προσκηνήτριά που υπάρχουν από τη μια (δεξιά) και την άλλη (αριστερή) μεριά του τέμπλου υπάρχουν οι εικόνες των θαβαλάρηδων Αγίων Γεωργίου τροπαιοφόρου και μεγαλομάρτυρος, στην οποία δεν είδα επιγραφή, και του Αγίου Δημητρίου «Έργον Α. Χασιούρα εκ Ναούσης 1952».

Στα άλλα δυο προσκηνήτριά που υπάρχουν κοντά στην είσοδο - έξοδο του κυρίου ναού, υπάρχουν οι μεγάλες εικόνες της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, στο δεξιά (μπαίνοντας) και της Αγίας Βαρβάρας, στο αριστερό.

Στην εικόνα της Αγίας Αικατερίνης διαβάζουμε την εξής επιγραφή: «Ανηστοιθή η παρούσα εικών

δια διαπάνης των εντιμοτάτων κυρίων ζωσταράδων δια δρχ. 400 ων η μήμη αιωνία 1843 Νοεμβρίου χειρ αποστολάκη παπα Δημητρ. Βερροιαίου».

Στην εικόνα αυτή βλέπουμε ολόκληρο το όνομα του ζωγράφου Αποστολάκη, ο οποίος υπογράφει και την εικόνα του Βασιλέως των Βασιλειώντων του τέμπλου στις 18 Φεβρουαρίου του 1844, τρεις μήνες περίπου υστερότερα ως «άπαστλα».

Στο ίδιο προσκυνητάρι υπάρχει και μια μικρή εικόνα της Παναγίας με την επιγραφή: «MP. ΘΟΤ Η Μακαρία έργον Κ. ΧατζηΝώτα 1932, αφιέρωμα Αγ. γελάζη Κ. Τσιώμη».

Στην εικόνα της Αγίας Βαρβάρας (αριστερό προσκυνητάρι) υπάρχουν δυο επιγραφές από τις οποίες η πρώτη στο μεγαλύτερο μέρος της είναι δυσανάγνωστη. Στην αρχή της διαβάζουμε το όνομα του ζωγράφου: «δια χειρός παπα Αναστασίου...». Της δεύτερης επιγραφής επίσης κάποια μέρη δεν διαβάζονται και μεταξύ αυτών και η ημερομηνία. Στο εναντίον γνωστο τμήμα της λέει: «Ανιστορήθη η παρούσα εικόν δια διαπάνης πλουσίας των τιμιωτάτων... μετιών (επαγγελματιών:) Λαναράδων ούσπερ Κύριος διαφυλάτοι αυτούς εν έτι σωτηρίω ανέθεντο...».

Οι επιγραφές της εικόνας αυτής φαίνεται ότι έσβησαν από την πολυκαιρία και τα φιλήματα των πιστών. Η δεύτερη επιγραφή ίσως έγινε προσπάθεια από κάποιον μεταγενέστερο να ξαναγραφτεί με συνήθεια ορθογραφικά λάθη και ασυνταξίες.

Από αυτές τις λίγες εικόνες του Αγίου Γεωργίου, που παρουσιάσαμε, φαίνεται, νομίζω, η σπουδαιότητα της μελέτης των επιγραφών των εικόνων, γιατί αποκομίσαμε κάποιες αρκετά αξιόλογες μαρτυρίες για τους επαγγελματίες της Νάουσας και για κάποιους ζωγράφους της εποχής του 1840 - 1850, δηλαδή δυο ή τριών δεκαετιών μετά το Ολοκαύτωμα.

Στα ονόματα λοιπόν των ζωγράφων που μας είναι γνωστά από τις εικόνες του ναού της Παναγίας της Νάουσας (βλέπε «Εικόνες και Ιστορία» Θ. Γαβριηλίδη, ΝΙΑΟΤΣΤΑ τευχ. 39/1987 σελ. 64 - 65): 1) Δημήτριος Σαμαριναίος (1830), 2) Μανουήλ Γεώργιος εκ Σελίτζης (1840, 1846), προστίθενται τώρα και τα ονόματα: 3) Αποστολάκης παπα Δημητρίου Βερροιαίος (1843, 1844). 4) Παπά - Αναστασίον... (πρέπει να ανήκει στην ίδια εποχή με τους πιο πάνω). 5) Δανιήλ μοναχός (άγνωστης χρονολογίας). 6) Κ. Χατζηρώντας (1932) και 7) Δημήτριος Χασοίρας, Ναουσαίος (1952).

Στους επαγγελματίες Ζεωγαράδες και Σαμαριναίους (:), τους γνωστούς από την εκκλησία της Παναγίας, τώρα προστίθενται και οι Σαλωνάδες (1844), Παράδες (1844), Αμπατζήδες (1843), οι Ζωσταράδες (1843), οι Λαναράδες (της ίδιας εποχής) και οι Κονιτζιώτες μάστορες, που όπως φαίνεται, εργάστηκαν στην ανέγερση του ναού του Αγίου Γεωργίου που έγινε το 1841, σύμφωνα με τη χρονολογία που υπάρχει στο τμήμα του δυτικού αετώματος του ναού.

Η παρουσία στο ναό του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας εικόνων (της Αγίας Αικατερίνης και του Βασιλέως των Βασιλειώντων και Μεγάλου Αρχαγγέλου - Ιησού Χριστού) του Βερροιαίου ζωγράφου παπα Δημητρίου Αποστολάκη και εικόνων που θυμίζουν αντίστοιχες της Βέροιας, όπως ο ρομφαιοφόρος Παύλος την τοιχογραφία του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου Βεροίας και η Μήτηρ Θεού (Παναγία) η Μακαρία την «χαμένη» τώρα εκκλησία της Παναγίας της Μακαριώτισσας Βεροίας, δείχνει οπωσδήποτε ότι υπήρχε κάποια γόνιμη επικοινωνία των δυο σημαντικότερων πόλεων της Ημαθίας.

Δεν πρέπει εξ άλλου να ξεχνάμε ότι τα συμπεθεριάσματα ανάμεσα στους Νιαουστινούς και τους Βεργιωτάδες δεν σταμάτησαν ποτέ.

Αλλά η Νάουσα δεν επικοινωνούσε μόνο με την κοντινή της Βέροια παρά και με τις μακρινότερες περιοχές της Σαμαρίνας και της Σελίτζας (Εράτρουα Κοζάνης) και την Οχρίδα ή Αχρίδα, στις οποίες μάλιστα την αρχιεπισκοπή υπάχθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα.

Η ομορφιά και ο πλούτος της περιοχής της Νάουσας, όπως φαίνεται, δεν άφησαν την πόλη να πεθάνει μετά το Ολοκαύτωμα. Η εικόνα της «Πανάνασσας» της εκκλησίας της Παναγίας, που ζωγραφίστηκε το 1830 «δια χειρός Δημητρίου Ζωγράφου Σαμαριναίου» μαρτυρεί ότι η Νάουσα γρήγορα, σαν το Φοίνικα της επαναστατικής της σημαίας, αναγεννήθηκε μέσα από τις στάχτες και τα αποκαΐδια της.

Όμως δεν ήταν μόνο η ομορφιά και ο πλούτος που κράτησαν τη Νάουσα, ήταν και οι άνθρωποι σαν το Γεώργιο Μπουφέλι, τον κτίτορα του Αγίου Γεωργίου που της χάρισαν τα υπάρχοντά τους και τη ζωή τους, για να αποκτήσει ξανά τις χαμένες εκκλησίες της και τα σχολεία της.

Συνέχεια στη σελ. 132

Ο ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΜΑΡΤΥΣ ΒΑΒΥΛΑΣ

Είναι πολύ ενδιαφέρουσες οι πληροφορίες που μας δίνει για τον μάρτυρα των πρωτοχριστιανικών χρόνων Βαβύλα ο κ. Θωμάς Γαβριηλίδης στην εργασία του: «Προσκύνημα στα ιερά της Θεοσώστου πόλεως Βεροίας», αν κρίνουμε από την επιλογή και την παρουσίαση της εργασίας από τον Αλεξ. Οικονόμου, στο τεύχος Νο 75 του περιοδικού «Νιάνουστα» σελ. 81 - 83.

Πρέπει να ομολογήσουμε ότι ο αγιολογικός, και ετυμολογικός σχολιασμός του Κ. Θ. Γαβριηλίδη από πολλές πλευρές είναι πλήρης και εξονυχιστικός.

Χωρίς να θεωρηθεί αδυναμία της εργασίας, θα μου επιτρέψει ο συγγραφέας να προσθέσω και εγώ μια πληροφορία. Την πληροφορία ότι από το συναξάρι του αγίου εμπνεύσθηκε ένα πρώτο μέγεθος της λογοτεχνίας μας, ο Αλεξανδρινός ποιητής Κ. Καβάφης, το ποίημα «Εις τα περικόωρα της Αντιοχείας», που είναι το τελευταίο από τα 154 ποιήματά του και δημοσιεύθηκε μετά τον θάνατό του.

✧ ✧

Ο Κων. Καβάφης είχε ανεπτυγμένη αίσθηση της ιστορίας. Συχνά φιλοσοφούσε πάνω στην ιστορία. Στοχαζόταν και οσφρυσζόταν ποιητικά με την ιστορία. Πολλοί μελετητές θέτουν σε πρώτο επίπεδο τα Καβαφικά ποιήματα που έχουν πηγή εμπνεύσεως την ιστορία.

Έτσι, λοιπόν, το συναξάρι του αγίου Βαβύλα και η συγκυρία του, τον άγγιξαν ποιητικά και τούδωσαν αφορμή για να εκφράσει την προσωπική του στάση απέναντι στον Χριστιανισμό και στην ελληνική φιλοσοφία.

✧ ✧

Είναι γνωστό ότι ο επίσκοπος της Αντιοχείας (237 - 250)

ο Θαιμαστός, της εκκλησίας μας δόξα, ο άγιος, ο καλλίνικος μάρτυς Βαβύλας με πρωτοβουλία του αδελφού του Ιουλιανού του Παραβάτη Γάλλου, ενταφιάσθηκε στο άλσος του προαστίου της Αντιοχείας Δάφνη, στον περίβολο του περιήμου ναού του Απόλλωνα, που ήταν και μαντείο που οι ιερείς του έδιδαν χρησμούς.

Το 362 ο Ιουλιανός, ο Παραβάτης, πριν απύ

την μοιραία εκστρατεία του στην Περσία, ήλθε και έμεινε στην Αντιοχεία περί τους 8 μήνες. Στα μάτια του Ιουλιανού τα δυο πιο ενδιαφέροντα πράγματα της Αντιοχείας ήταν η σχολή της ρητορικής και το περι-

Του Γεωργίου Τουσίμν

φημο είδωλο του Απόλλωνα, αριστούργημα του Αθηναίου γλύπτου Φρυάξιδος.

Κατά την παραμονή του στην Αντιοχεία, ο Ιουλιανός πληροφορήθηκε ότι ο Απόλλων δεν χρησιμοποτούσε πλέον. Οι ιερείς είχαν εγκαταλείψει το μαντείο διότι

ο Απόλλων εξηγήθηκε με λόγο του στη Δάφνη. Χρησμό δεν ήθελε να δώσει (σοκτισθήκαμε). Σκοπό δεν τόχε να μιλήσει μαντικών αν πρώτα δεν καθαριζόνταν το εν Δάφνη τέμενός του. Τον ενοχλούσαν δήλωσε οι γειτονεύοντες νεκροί

Ενοχλημένοι λοιπόν ο Ιουλιανός από τη δυσάρεσκεια του Απόλλωνος, επειδή μιάσθηκε ο ναός του από νεκρό χριστιανό και μάλιστα μάρτυρα, νευρίασε και ξεφώνισε: Σηκώστε, μεταφέρετε τον, βγάλτε τον τούτον τον Βαβύλα αμέσως. Ακούς εκεί; Ο Απόλλων ενοχλείται. Σηκώστε τον, αρπάξτε τον ευθύς. Ξεθάψτε τον, πάρτε τον όπου θέτε. Βγάλτε τον, διώξτε τον. Παίζουμε τώρα; Ο Απόλλων είτε να καθαρισθεί το τέμενος.

Αναγκαστικά, για να μη συληθεί το άγιο λείψανο, οι ευσεβείς Αντιοχείς υπήκουσαν στην προσταγή και

το πήρανε, το πήρανε το άγιο λείψανο αλλού. Το πήρανε, το πήγανε εν αγάπη κι' εν τιμή.

✧ ✧

Το ελληνικό πνεύμα και ο χριστιανικός Λόγος ζουν και τα δυο έντονα μέσα στην ποίηση του Καβάφη, χωρισμένα το ένα από το άλλο. Ενώ αντίθετα στον Σικελιανό ζουν ασεχώριστα. Φανερά φαίνεται στο συγκεκριμένο ποίημα πώς ο Απόλλων δεν μπορεί να συνυπάρξει στον ίδιο χώρο με χριστιανικό Άγιο. Αυτό βεβαίως συμβαίνει κατά το πρώτο στάδιο του χρι-

στιανισμού. Την οικείωση του χριστιανικού Λόγου με τις ελληνικές φιλοσοφικές ιδέες θα την πραγματοποιήσουν αργότερα οι πατέρες της Εκκλησίας και κυρίως οι τρεις Καππαδόκες. Για τον Καβάφη, όμως, όπως φαίνεται από τον ποιητικό του λόγο, χριστιανισμός και ελληνισμός θα μείνουν δυο ξεχωριστά πράγματα. Σε κανένα ποίημά του δεν μπορούμε να διακρίνουμε ελληνοχριστιανικό κράμα. Παραμένει στο πνεύμα των πρωτοχριστιανικών χρόνων. Σαν λάτρης του αρχαίου πολιτισμού θα γράφει μεταξύ των άλλων στο επιτύμβιο του Αντίοχου, Βασιλέως Κομμαγαγιής κινήρηξε έτσι το άριστο εκείνο ελληνικός, ιδιότητα δεν έχει η ανθρωπότης τιμωτέρα. Είς τους Θεούς ευρίσκονται τα πέρα».

Την δε θετική στάση του απέναντι στην χριστιανική θρησκεία την εξομολογείται με το ποίημά του «Μανουήλ Κομνηνός», ο οποίος ολίγο πριν πεθάνει «απ' τα κελιά των μοναχίων προστάζει ενδύματα εκκλησιαστικά να φέρουν και τα φορέι κι' ευφραίνεται που δείχνει όμην σεμνού ιερέος ή καλογήρου».

Όσον κι' αν έγγραφαν ότι ο αμαρτωλός Μανουήλ Κομνηνός πήγε να ξεγελάσει τον Θεό με ένα ράσι, ο Καβάφης απαντά.

«Ευτυχισμένοι όλοι που πιστεύουν και σαν τον βασιλέα κυρ Μανουήλ τρελιώνουν ντυμένοι μες στην πίστη των σεμνότατα».

Την καταφατική του στάση προς την χριστιανική θρησκεία, δείχνει ακόμη με το ποίημά του: «Μίσης, Αλεξάνδρεια του 340 μ.Χ. ο οποίος πέθανε σε νεαρή ηλικία,

«Κάτι γρηές κοντά μου χαμηλά μιλούσαν για την τελευταία μέρα που έζησε, στα χείλη του διαρκώς το όνομα του Χριστού στα χέρια του κρατούσε ένα σταυρό».

Με το ποίημα «Είς τα περίχωρα της Αντιοχείας», ο Καβάφης εκφράζει ποιητικά και την αποστροφή του προς τον Ιουλιανό τον Παραδάτη. Η απόλυτη λατρεία του προς τον αρχαίο πολιτισμό και η εξίσου απόλυτη ιστορική ανοχή του απέναντι στην Εκκλησία του υπαγορεύουν μια απόλυτη αρνητική στάση προς τον Ιουλιανό.

Είναι χαρακτηριστικό ότι με 6 ποιήματά του: «Ο Ιουλιανός ορών ολιγοῤῥία», «Ουκ ἔγνω», «Μεγάλη συνοδεία εξ ιερέων και λαϊκών», «Ο Ιουλιανός εν Νικομηδεία», «Ο Ιουλιανός και οι Αντιοχείς» και το υπόψη ποίημα εκφράζεται δραμύτατα «για τον ανόσιο» «τον κύφο», «τον γελειοδέστατον», «τον αποτρόπαι-

ον», «τον μιαιρότατον», Ιουλιανό, ο οποίος δεν επιθυμεί να επαναφέρει

«την λατρεία των αρχαίων θεών και τις καλαίσθητες ελληνικές μας τελετές».

«Είγε ετελείτα»

πιωά προσφέρει ένα κακέτυπο του ελληνικού πολιτισμού

ένα σύστημα καινούργιας εκκλησίας ιατείο και στη σύλληψη και στην εφαρμογή.

«Ο Ιουλιανός ορών ολιγοῤῥία»

διότι επιβάλει:

Τες περί των ψευδών θεών αρεολογίας τους

τες ανιαρές περιουτολογίες του

την παιδαριώδη του θεατροφοβία

την άχαρη συμφετοφία του, τα γελοία του γένεια

«Ο Ιουλιανός και οι Αντιοχείς».

Την ακριβή πνευματική διάσταση των αντι-ιουλιανικών ποιημάτων του Καβάφης, στον κύκλο των οποίων συμπεριλαμβάνεται και το ποίημα που αναλύσαμε, κερδίζει κανείς άμα τα θεωρήσει και τα ερμηνεύσει υπό το φως της γνώμης του Ιουλιανού: ότι τάχα τα δεινά όσα υπέφερε η τότε κοινωνία, υπήρξαν απότοκα του νέου θρησκευματος και ότι μπορούσαν να θεραπευθούν με την αναστήλωση της αρχαίας θρησκείας.

Απέναντι σε αυτή την ιουλιανή αντίληψη ο ρεαλιστής Καβάφης, κλείνει προς την χριστιανική πλευρά. Ασφαλώς δεν μπορούσε ο ποιητής να ανεχθεί πρωτοβουλία ερχόμενη σε πλήρη αντίθεση με το ιστορικό γίνεσθαι, μιας συγκεκριμένης εποχής. Η οντότητα του Ιουλιανού δεν ήταν δυνατόν να ανακάψει την ροή της ιστορίας και να ξεπεράσει ή να αναιρέσει τον Ιησούν για τον οποίο είχε σημάνει όχι μόνο η θεϊκή βούληση, αλλά και η μεγάλη ιστορική στιγμή.

Γι' αυτό με τον τελευταίο στίχο του ποιήματός ου αφενός επαινεί τους ευσεβείς Αντιοχείς που έχουν συλλάβει το νόημα της εποχής και του ενσαρκωμένου Λόγου του Θεού και αφετέρου ειρωνεύεται πικρόχολα τον ουτοπιστή Ιουλιανό.

«Και ωραία τω όντι πρόκοψε το τέμενος.

Λεν άργησε καθόλου, και φωτιά

μεγάλη κόρωσε: μια φοβερή φωτιά:

και κήκε και το τέμενος και ο Απόλλων.

Στάχτη το είδωλο, για σάρωμα με τα σκουπίδια.

Έσκασε ο Ιουλιανός και διέδωσε -

τί άλλο θα έκαμνε - πώς η φωτιά ήταν βαλτή

από τους χριστιανούς εμάς. Ας πάει να λείει:

Λεν αποδείχθηκε' ας πάει να λείει.

Το ουσιώδες είναι που έσκασε».

ΓΙΑΤΡΟΙ - ΜΑΜΕΣ - ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΝΑΟΥΣΑ

Κατά την μακρόχρονη διάρκεια της τουρκοκρατίας η εκπαίδευση για όλο το Ελληνικό στοιχείο ήταν περιορισμένη έως ανύπαρκτη. Ήταν η εποχή του κρυφού σχολείου που έκρυβε την σπίθα της λευτεριάς και ζωογονούσε την ελπίδα για την ανάσταση του έθνους. Με αυτήν την λαχτάρα ζούσαν οι Έλληνες παρά την υποτυπώδη μόρφωσή τους και τον τελείως αμόρφωτο κατακτητή.

Με την πάροδο των ετών βελτιώθηκαν κόπως οι συνθήκες και στην πόλη μας τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας υπήρχε η δυνατότητα μόρφωσης τουλάχιστον στην 1η βαθμίδα κι αυτή όχι σε γενική κλίμακα της τότε παιδικής ηλικίας. Όσο για την 2η βαθμίδα, όσοι μαθητές ήθελαν να συνεχίσουν σε Γυμνάσιο πήγαιναν στην Βέροια ή Θεσσαλονίκη.

Αργότερα κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα ιδρύθηκε ένα σχολαρχείο διετούς φοιτήσεως για να μετατραπεί σε Γυμνάσιο και τέλος το 1922 με την δωρεά των αδελφών Λάππα ολοκληρώθηκε σε Εξατάξιο. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι για την λειτουργία του ως Εξατάξιο και επειδή δεν συμπληρώνονταν το όριο μαθητών που έθετε το Υπουργείο Παιδείας για να εξακολουθησει την λειτουργία του ερχόταν ως αρωγός η Φιλόπρωτος αδελφότης και μερικοί ευκατάστατοι πολίτες που αναλάμβαναν τα έξοδα φοιτήσεως ενός ορισμένου αριθμού μαθητών και έτσι λειτουργήσε τα πρώτα του χρόνια ως δημόσιο ίδρυμα.

Με αυτές τις συνθήκες και με τις χειρότερες του περασμένου αιώνα δεν αναφέρονται στα όσα υπάρχουν κείμενα στην Ναουσα οι γιατροί, οι μαμές, οι οδοντίατροι και γενικά οι επιστήμονες δεδομένου ότι οι μόνες

πανεπιστημιακές σχολές ήταν στην Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη όπου η φοίτηση σ' αυτές απαιτούσε πολλές γραφειοκρατικές διατυπώσεις αλλά και δυσανάλογα έξοδα, λαμβανομένου υπόψη ότι τότε συνέπλεε η τουρκική κυριαρχία με την τελείως σπληνική διοικητική μορφή.

Του Άγγελου Βαλταδώρου

Ετσι μ' αυτήν την τότε κατάσταση η ιατρική ασκείτο από εμπειρικούς «γιατρούς» μιά που οι συνθήκες όπως είπαμε δεν προσφέροντο για την ύπαρξη επιστημόνων του κλάδου αυτού στο σύνολο της Οθωμανικής επικράτειας.

Και για να γυρίσουμε στα δικά μας στα μέσα του περασμένου αιώνα γνωστός επί σειρά δύο γενεών μνημονεύεται ένας βετανολόγος θεραπευτής γιατρός ονόματι Αιμίλιος Νικουσης της γνωστής σημερινής οικογενείας των Νικουσηδων. Και τι δεν άκουσα γι' αυτόν τον άνθρωπο από τους ηλικιωμένους του μεσοπολέμου κάτω απ' τα

πλατάνια του κιοσκίου και από άλλες πηγές. Του σπέδιδαν θαυματουργικές ικανότητες. Ήταν ένας θρύλος. Η ζωή του τερματίστηκε με την άγρια δολοφονία του από τον Τούρκο υπηρέτη του για να τον ληστέψει νομίζοντας ότι ένα κλειστό κασόνι που είχε ο γιατρός στην κατοχή του και περιείχε βότανα και διάφορα γιατροσόφια, είχε λίρες.

Στα 1870, περίπου, εμφανίζεται ο πρώτος επιστήμονας γιατρός ο Χατζηγηρηγοριάδης Ιωάννης πατέρας του μετέπειτα γιατρού Κων) του Χατζηγηρηγοριάδη Αντιμετώπισε κι αυτός όπως όλοι τότε οι γιατροί της Βαλκανικής την έλλειψη εμπιστοσύνης του κόσμου που προσέτρεχε στα γιατροσόφια των πρακτικών (άντρων - γυναικών) που πολλές φορές γίνονταν θύματα εκμετάλλευσης από κομπογιαννίτες; πολιτες ή ρασοφόρους. Θυμάμαι στο μεσοπόλεμο διάστημα έναν καλόγερο που συγκλόνησε το Πανελλήνιο για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα με τα γιατροσόφια του.

Αλλά και επί των ημερών μας να θυμηθούμε την αναστάτωση που έφερε το νερό του Καματερού. Ήταν η εποχή που δημιουργούσε τέτοιες αντιλήψεις αφού η ιατρική επιστήμη ήταν ανύπαρκτη σ' ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, λόγω της προαναφερθείσας Τουρκικής κατοχής, αλλά και η ίδια η ιατρική επιστήμη ήταν σε χαμηλό επίπεδο.

Και έτσι κυριαρχούσαν οι γέροι και οι γριές με τα τριψίματα και «νισιαντήρια» για το λαιμό, τα ξεσταυρώματα και τα ξεματιάσματα, τα διάφορα βότανα αλλά και με τις εντριβές από τις «νόνες» μας που ήσαν ένα

είδος φυσιοθεραπείας της τότε εποχής. Πόσες φορές η μάνα μου έδινε ένα ποτήρι και πήγαινα στην γριά την Παπαχατζάραινα, που αφού μου το γέμιζε νερό με μιά κουκουνάρα και με μερικές πολύχρωμες χάντρες περασμένες σ' ένα σχοινάκι, το σταύρωνε και μας το 'δινε να πίνουμε μερικές γουλιές σαν θεραπευτικό. Σε μιά άλλη περίπτωση που η μικρή μου αδελφή είχε πρηστεί απ' τα δόντια της, μου την έδωσε και την πήγα στο γέρο Ντουλαφή που την σταύρωσε απ' έξω μ' ένα μικρό κόκκαλο. Αλλά και στην Μαρία Λόγγου μ' ένα φλιτζανάκι στο χέρι για να μου δώσει την «κηραλοιφή» για να βάζουμε στις πληγές. Και τέλος πρέπει ν' αναφέρω την καλοκάγαθη γριά Καλλιόπη Λαπαθίτσα που πηγαίναμε να μας σιάξει τα στραμπουλήγματα που παθαίναμε απ' τα κλωστήματα και τα πεσίματα της «απούμας». Και προς άρσιν κάθε υποψίας όλοι οι προαναφερθέντες έκαναν προσφορά χάριν της ψυχής τους που ως τις ευνοήσει ο Θεός.

Πρώτος γιατρός όπως είπαμε παραπάνω ήταν ο Ιωάννης Χατζηγηρηγοριάδης που σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και λίγο αργότερα εμφανίζεται ο Χριστόδουλος Περγικάρης, πατέρας της Θάλειας Περγικάρη, γνωστός από την ηγετική του δραστηριότητα στον Μακεδονικό Αγώνα στην περιοχή μας.

Και μπαίνοντας ο 20ος αιώνας και μέχρι το 1940 εμφανίζονται οι γιατροί Θεοδοσίος Χατζηδημητρίου που σπούδασε στη Βιέννη, και πέρασε κι απ' το ελληνικό κοινοβούλιο ως βουλευτής του τόπου μας, ο Νικόλαος Μπέρσος του Πανεπιστημίου Αθηνών και ο Γρηγόρης Πετρί-

δης που σπούδασε στην Αγγλία. Δεν είχαν δικά τους ιατρεία και εξετάζανε τους ασθενείς στο φαρμακείο του Φ. Αρνή και μετέπειτα στα άλλα φαρμακεία. Κι όταν τύχαινε τις γιορτές ή τις νύχτες να προκύπτει ανάγκη τότε εξέταζαν τους ασθενείς είτε από εδώ είτε απ' τις κοινότητες στις αυλές των σπιτιών τους πάνω στην «γριντιά» (τετραγωνισμένος κορμός δέντρου) από τους δύο πρώτους τον Χρήστο Χατζημήτσιο και κάποιον Παπαβασιλείου, από τον δε τρίτο στον Εύλινο Καναπέ που ήταν μόνιμος δίπλα και πάνω στο γεφυράκι της εισόδου του σπιτιού του. Ακολουθούν η άλλη γενιά των γιατρών ο Κωνσταντίνος Χατζηγηρηγοριάδης, και μετέπειτα βουλευτής, που άνοιξε πρώτος δικό του ιατρείο, ο Κωνσταντίνος Τσίτσος, ο Νίκος Αρνής, ο Απόστολος Χρονιδής. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα του μεσοπολέμου πέρασαν και αρκετοί ξενόφερτοι γιατροί για ορισμένες χρονικές περιόδους εκ των οποίων θυμάμαι τους Βάγια Τσαρνούχα και Απόστολο Σάρκα.

Όλοι τους άσκησαν την γενική ιατρική στα δικά τους ιατρεία.

Στα ίδια χνάρια βάδισε και η μαιευτική και η οδοντιατρική στον τόπο μας. Πάντοτε στην περιοχή μας ο τομέας της μαιευτικής ανήκε στις γριές συνήθως γυναίκες όπου κυριαρχούσε η εμπειρία. Με κάποια μαθήματα «σεμινάρια» παρουσιάζονται μετά το 1912 δύο ξενόφερτες μαμές: η Τσιούταινα και η Πασσαλάραινα μητέρα του επί πολλά χρόνια προϊσταμένου των διοικητικών υπηρεσιών του Δήμου μας Δημητρίου Πασσαλάρη.

Από τις πρακτικές μομές η

πιό φημισμένη στις αρχές του αιώνα μας ήταν η Λίνου και μετά την Μικρασιατική καταστροφή εγκαθίσταται για πολλά χρόνια η κυρία Αμαλία.

Αλλά και στον τομέα της οδοντιατρικής ισχύουν όπως είπαμε τα ίδια ιστορικά δεδομένα. Στον τόπο μας ξεχωριστή άσκηση της ειδικότητας αυτής δεν μνημονεύεται. Την οδοντιατρική έκαναν κατά κύριο λόγο υπό πρακτική μορφή οι κουρείς. Δύο απ' αυτούς που θυμάμαι ήταν ο Τούρκος Αθντούλης και ο Κωνσταντίνος Κούλης.

Έβγαζαν δόντια και κάνανε σφραγίσματα. Ο Κωνσταντίνος Κούλης είχε κι ένα «σεντ» πέτσινο που το κουβαλούσε στις επισκέψεις του ιδίως για τις γυναίκες που δεν πήγαιναν στο κουρείο όπως οι άντρες. Υπήρχαν και οι γυρολόγοι πρακτικοί που έκαναν κυρίως εξαγωγές και πουλούσαν κάποιο παυσίπονο. Ένας απ' αυτούς, το 'γραψα κι άλλοτε, μου έβγαλε όταν ήμουν μικρός δόντι πάνω σε μιά άμαξα μ' ένα κοτσαβίδι. Πρώτος επιστήμων οδοντίατρος ήρθε στη Νάουσα μετά την μικρασιατική καταστροφή ο Χαρίλαος Τζαβέλας, πτυχιούχος του πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως που άνοιξε το ιατρείο του στα Μπαμπατσείκα. Άριστος επιστήμων και δεξιότηχνης, άφησε εποχή. Μοναδικός μέχρι την δεκαετία του '30 οπότε συγχρόνως εμφανίστηκαν τρεις Ναουσαίοι οδοντίατροι. Οι Δημ. Καραγιαννόπουλος, που θαλερός κινείται ακόμη ανάμεσά μας και τον χαιρόμαστε, ο Σταύρος Χρυσόχου και ο Αναστάσιος Μάντσος οπότε κλείνει και ο κύκλος των οδοντιάρων της Νάουσας μέχρι το 1940 με τους Γεώργιο Σιπητάνο και Ελένη Σπάρτη.

ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΧΟΡΟΙ ΣΤΗ ΝΙΑΟΥΣΤΑ

Του Νίκου Σπάρτου

Ἄπιστη γυναίκα
Ἦχος γ' ΓΑ Ρυθμὸς 3/4

Τρε τι τε τρα δι θε - δε ρη περ τε φαρ
μα κου με νη πεφτε φαρμα κου με νη

● Ἀπιστη γυναίκα

Τρίτη τιτράδι Ολιβερή πέφτη φαμακουμένη,
Παρασκιουθή Ξημέρωνε μην είχε Ξημιρώσει,
Κώστας πάνει στον δάσκαλου τα γραμματά να μάθει
του καλαμάρι αστόχησειν γυρίζει να του πάρει,
βρίσκει τη μάνατ λόπιζειν μι ουβριόν αγγαλιασμένη.
Ναδείς το βράδι το μπαμπά όλα δα μαρτυρήσω.
Τί είδεις μπρε παληόπαιδο κι θα μαρτυρήσεις.
Το τί είδαν τα ματάκια μου αυτό δα μαρτυρήσω.
Μι ζάχαρι τον γέλασειν μέσα στ' αχούρι τον μάζει.
Σαν του αρνάκι τόσφαξειν σαν του κασίκι βιλάζει.
Για κι ου Γιάννης φάνηκειν στον κάμπου καβαλλάρης.
Καλή μερά σου κόρη μου κι πουν 'ου Κουσαντίνους;
Τουν έλουσα τον έντуса κι στον σκουλιό του πάνει.
Βίτσεις βαρεί του μαύρου του, στον δάσκαλου
παγαίνει.

—Καλημιρά σου δάσκαλι κι πουν 'ου Κουσαντίνους;
Τρίτη τρεις έχου σήμιρας, τον Κώστα δεν τον είδα.
Βίτσεις βαρεί του μαύρου του στη στρίγκλα του
πηγαίνει.

Μαρή που είναι του πιδί που εί ου Κουσαντίνους;
— Ου Κώστας πάει στη μάνα σου να παίξει μι τα
πιντιγιά της.

Βίτσεις βαρεί του μαύρου του στη μάνα του παγαίνει.
Καλημιρά σου μάνα μου κι σένα κι τον Κώστα.
—Τρίτη τρεις έχου σήμιρας τον Κώστα που δεν
είδα.

Βίτσεις βαρεί του μαύρου του στη στρίγκλα του
παγαίνει.

Μαρή που είναι του πιδί που είναι ου Κουσαντίνους;
Κάτσει να φας κάτσει να πχεις, κάτσει να
κουβιντιγιάσεις.

Βάνει την πήττα αμπρουστά του σπικώτη παρα
ουπίσου.
«Αν είσαι Τούρκος φάε με. Κι αν είσαι Αλλαμάνους
κι αν είσαι ου πατέρας μου μη φας να μαγαρίσεις».
Μαρή τί μι λέει του ταφι, μαρή τί λέει η πήττα;
— Τάφος είναι κι ας λαλεί, τάφος κι ας μπακαλίζει
Σπικώθηκειν κι τη λιάνισειν λιανά, λιανά κουμάτια!

Η Βλάχα
Ἦχος β' ΒΑ Ρυθμὸς 4/8

Ε χωμιμα θα η θρα γρη ο - - - μαρ
ρη η θρα - γρη πε - νε - γε - - νη που -
γη - - τα - γε τα γε γε - προβα - τα

● Η Βλάχα

Πόχου τα χι-ταχίλια πρόβατα
τα πιντακόσια γίντγια.
Λίκους να φάει-να φάει τα πρόβατα
τα πιντακόσια γίντγια
κι γω πανού-πανού στον πόλιμο.
Κι γω πανού-πανού στον πόλιμο
πάνου να πουλιμήσω
κι αν μι σκουτώ-σκουτώσουν τ' οικρανό.

ΒΑΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΞΕΝΑ

Ἦχος ε' ΠΑ. (ρυθμὸς 3/4)

Ρε φειά ει ναι τα ξε να και
γε ε ε σε τα χι μα θη
με ε ε να ει βα σε γα
κια ει για α στα σε α κειν
κει αν βα σε γα ει για σου για ει
σε α ει γ

● Βαρεία είναι τα ξένα

Αχ τι να κάμου τώρα καλέ μέσα οι ξένη χώρα.
Βαριά π' αρώστησα αμάν αμάν βαριά π' αρώστησα.
Ούτ' αδαρφόν δεν έχου καλέ ούτ' αδαρφόν δεν έχου,
μάννα για να μι δει αμάν αμάν μάννα για να μι δει.
Με φίλησεις μι φίλησεις κι αρώστησα
φίλα μι για να γειάνου πριν πέσου κι πιθάνου.

Ηχοδωρ ένας λιβέντης → Ρυθμός Σουρμώ
 Ηχοδωρ β. Λεχέτος. βου = φΑ

Στα χι για ου - γτα κο
 ο - για - του
 υ - νη - η - νητα
 γτα - α - μας ηρ δη να
 α ας γυ βε - ε - εν τη η μς
 α - α - που - - των
 Α - α - -ρα πια α
 ετη. Νια ου στα α - -κου νε -
 ε - ευ ει - ει γ με ε ε ες
 του - ου - σε ρε ε - ετ μή
 να - α - γ

● 'Ηρθιν ένας λιβέντης

Καλουσουρήσι αφέντημ απού την Αραβιά.
 Τί πράγμα θα φουνίσεις απού τη Νιάουστα.
 Παλιό κρασί γυρεύου παλιό τρία χρονιών,
 γυρεύουν κι μνιά κόρη την κραζούν Σουτηριά.
 Κι' η κόρη σαν τ' ακούει κι σαν του έμαθειν
 στον τζιμακιάνι πάησειν για ν' αποουκιμηθή.
 κι ου ύπνουσ δεν τη πιάνει απού τη συλλογή.
 Δεν είνει μάνα Βέργια δεν είνει Βουιδινά
 μων' είνει Αραβία στην άκρα του ντουινιά.
 Τις αδαμφές της κραζέι Σουφκιά κι Λιμουινιά

να τη Ξιπροουδίσουν στη μαύρη Αραβιά.
 Πάνουν κι οι φιληνάδες θέλουν να την ιδούν
 στα μάτια την κυτάζουν στου στόμα τη φιλούν.
 'Ωρα καλή σου κόρημ' κι στου καλό να πας
 γραμίματα να μας στέλνεις μη μας αλημονιάς.
 Αφήνου γειά γειτόνους Σουφκιά κι Λιμουινιά
 πάλι δ' αντιμουθούμι στον άλλου του ντουινιά.

Δεν μπουρώ να καταλάβου
 Ηχοδωρ ηγ θ' πω ρυθμός 9σημωρ

Δεν μπουρω να καταλαβου -
 Τουρκα ει ει - για - σου - κια - α
 για / γυγε ja - για φραντζε - ja κιε γεστο
 εν - - τσα αγηλ - κα α α

● Δεν μπουρώ να καταλάβου

Δεν μπουρώ να καταλάβου Τούγκα είσαι για Ρουμινιά.
 για ιγκλέζα για φραντζέζα κι έχεις τόση τσαχπινιά.
 Δεν μπουρώ να καταλάβου μι αγαπάς ή με γελάς
 ή με μένα κοροϊδεύεις το καιρό σου να περνάς.
 Απού τα μικρά μου χρόνια αγαπούσα ένα παιδί
 και του βάλανε στα λόγια και δε θέλει να με δει.
 Βρήση μον μαλαματένια πως βαστάς κρηγιό νιρό,
 πώς βαστώ κι γω ου καημένους της αγάπης τον
 καημό.

Κίνησι ναρθώ ένα βράδι μ' έπιασε φιλή βροχή
 τον Θεό παρακαλούσα για να σ' εύρου μοναχή.
 Οίτι μοναχή σι βρίσκου οίτι μι τη μάνα σου
 μων σι βρίσκου αγκαλιασμένη μι τη φιληνάδα σου.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Συνέχεια από την σελ. 125

Για τους ανθρώπους αυτούς, τους μεγάλους ευφρο-
 γέτες της Νάουσας, έχει γράψει πολλά και ενδιαφέ-
 ροντα στη «Νιάουστα» ο παλιός μου μαθητής και τώ-
 ρα αγαπητός φίλος, ο Τάκης ο Μπαίτσης, που πρέπει
 να τα έχουμε υπόψη μας όλοι οι ευεργετηθέντες Να-
 ουσαίοι και όχι μόνον... γιατί δεν είναι λίγοι και οι
 μη Ναουσαίοι που απόλαυσαν και απολαμβάνουν τα
 αγαθά των ευεργεσιών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή της Βέροιας, Βέροια 1961.
2. Θ. Ι. Γαβριηλίδη, Προσκήνυμα στα Ιερά της Θεοσώστου πόλεως Βεροίας, Βέροια 1996.
3. Δ. Τ. Μπαίτση, «Νιάουστα μια πόλη από ευεργέτες», περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ τεύχη 14/1981 - 17/1981, 19/1982, 22/1983, 23/1983, τευχ 25/1984, 28/1984, 31/1985, 32/1985.

Στη ρεματιά της προδοσίας

Κάθε χρόνο στις 14 Οκτωβρίου ημέρα του θανάτου του Παύλου Μελά, γιορτάζεται η επέτειος του Μακεδονικού αγώνα. Η «Νιόουστα» συμβάλλοντας στη διατήρηση της μνήμης δημοσιεύει από το βιβλίο της Θάλειας Σαμαρά «Στο Μακεδονικό Αγώνα». Το διήγημα «Στη Ρεματιά της Προδοσίας». Τα γεγονότα και τα πρόσωπα, όπως η ίδια αναφέρει, είναι πραγματικά και τα έβλεπε ολοζώντανα μπροστά της όταν έγραφε το βιβλίο της.

•••

Εκεί ψηλά στην Παπαντή, που ζάτασπη, σκαρφαλωμένη, γραπωμένη λες στον απότομο βράχο, φαντάζει η εκκλησιά της, οι ανάρτες ξεκουράζονται. Κοιμούνται αποκαμωμένοι από την κόπωση της μάχης, από τις αγρόπνιες και τις συγκινήσεις. Ο αέρας χαϊδεύει απαλά τα κοιμισμένα παλικάρια, είναι τυλιγμένοι στις κάπες τους καλά, ο αέρας τσιτίζει τώρα το πρωί. Ησυχία, μόνο το καρπούλι πηγαυοέρζεται.

Σε μια πέτρα πιο εκεί, κάθεται η κυρά Ευθυμώ του Πέϊου και κοιτάζει με συγκίνηση τα παλικάρια που κοιμούνται. Είναι γύρω στα εξηταπέντε, μα τόσο ζωντανή, ακούραστη. Χειμώνα - καλοκαίρι ανεβαίνει τον άγριο βράχο στην εκκλησιά, την Εκκλησιά της, που αυτή μ' εράνους έχτισε. «Λοξασμένο τ' όνομά της».

Είχε δει στ' όνειρό της τη Χάρη της, «Ευθυμώ, άνοιξέ μου τα μάτια, έλα να με ξεθάψης, χρόνια με πλακώνουν τα χώματα κι οι πέτρες. Στο τάδε μέρος, να, εκεί έλα». Τρο-

μαγμένη ξύπνησε η Ευθυμώ και, ώ του θαύματος, βρήκε εικόνα της Παναγιάς κάτω απ' τα βράχια, μια γλυκιά Παναγιά με τον Χριστούλη αγκαλιά κι από τότε τόβαλε τάμα και σκοπό της ζωής της. Έτρεχε,

Της Θάλειας Σαμαρά †

παρακαλούσε, πουλούσε λιβάκι, εικόνες και θυμιάτα, «για την Παπαντή» μόνο έλεγε, κι ήταν τόσο φωτερά και καλοσυνάτα τα μάτια της πίσω από τα γυαλιά, «η Παναγιά καρτεράει», συμπλήρωνε και οι Νιαουστιανές δίνανε, δίνανε με πίστη και ευλάβεια κι η κυρά Ευθυμώ πραγματοποιήσε το τάμα της. Μπροστά απ' την εικόνα καιεί τώρα άσθεστη μια ασχημεία ζαντήλα κορμαστή και η Παναγιά, λες χαμογελάει, κρατάει τον Χριστό τρυφερά στην αγκαλιά της.

Ανασηκώνεται η κυρά Ευθυμώ στανυροκοπιέται.

— Παναγιά μου, αξίωσε και τις μάνες των παλικαριών να τα κρατήσουν Ξανά γερά στην αγκαλιά τους. Φύλαγέ τους απ' την κακιά ώρα, απ' το κακό δόλι.

Πλάγι εκεί έγει όλα τα συμπαράκαλα, ανάθει φωτιά. «Σαν ξυπνήσουν σε λίγο θα τους δώσω ένα ζεστό καφέ».

Το καρπούλι πηγαυοερχότανε. Χαράγματα, σκαίει η αυγή.

«Τί περίφημα που είναι εδώ ψηλά. Άχ, είμαι σαν Θεός ψηλά στον Όλυμπο. Ρουφώ με όλη μου τη δύναμη τον αέρα, το φως, την ευωδιά του δάσους, του βουνού. Είμαι χαρούμενος σαν το πουλί. Εδώ και να μ' έβρισκε η σφαίρα θα πέθαινα μ' ένα τραγούδι στο στόμα, εδώ κι

ο θάνατος ακόμα θάταν φως, μα να πεθάνης μέσα σ' ένα σκοτεινό, υγρό μπουντρούμι, είναι μεγάλο κρίμα».

Κοίταζε. Ασχημείο το φεγγάρι πάει στη δύση του κι η αυγή τριανταφυλλένια βάφει τα γυμνά ψηλώματα, εκεί μακριά, στις απάτητες κορφές. Τα δέντρα αναταράζονται γερά και το βουνό φωτισμένο με τις πρώτες χρυσές ακτίνες του ήλιου στέκεται μπροστά του λαμπρό επιδητικό.

Χίλιες φωνές βγαίνουν. Ξεπετιούνται από τα σπλάχνα του, τα πουλιά ξύπνησαν και κελαϊδούν. Μια ήσυχη, γλυκιά αντρίκια φωνή ακούγεται πιο πέρα. Ένας αντάρτης κρατάει τον ίσο στα πουλιά.

Σηκώνομαι μια χαραυγή δυο ώρες πριν να φέξη, παίρνω νερό και νίβομαι φορό και τ' άρματά μου και παίρνω δι-μιά δίπλα τα βωνά, πλάγι τα κορφοβούνια και αζούω τα πού-τα πούνα να βογγούν, τα έλατα να τρίζουν και τα λιμέρια των κλεφτών να κρυφαστενάζουν, να κλαίν τον καπετάνιο τους που είναι λαβωμένος. Για σήκω απάνω αρχηγέ, για σήκω καπετάνε.

— Γειά σου, μορέ Γκουντιό, μισόξυπνοι τον φωνάζουν. Είναι ο Γκουντιός, λεβέντης ανάρτης απ' τη Νιόουστα.

— Θυμάσαι πως μας το τραγούδησες ένα πρωινό, πέρα σ' άλλη μια κορφή, σαν φέρναμε πληγωμένο από το Βλάντοβο τον αρχηγό τον Σπυρομήλω, τον Μπούα;

— Βρέ παιδιά, για θυμηθήτε πορεία. Λεκαέξη μερόνυχτα ώσπου

να τον φέρουμε και μας παρακαλούσε: «Ρίξτε με, παιδιά μου, σε μια χειράρα, σ' ένα γκρεμό να ηουχάσω κι εγώ κι εσείς, πιανά να με σεμινάτε σαν πριγκηπέσσα στο φορέϊο». Είχε γούστο, μας έκανε και γελοίομα, μα ήταν παλικάρι μια φορά από τα λίγα, κι αρχηγός σωστός. Πληρωμένος και μας οδηγούσε στο δάσος. Συγγύρισε για καλά τους κομιτατζήδες και τους Τούρκους. Καθένας κάτι έχει να θυμηθεί απ' τη μάχη εκείνη της Πατιτίνας.

Ο καφές έτοιμος, η κυρά Ευθυμό με τον τέντζερι κενώνει σ' όλων τις καρδιάνες καφέ. Με τη λαχτάρι τον ρουφούν.

— Στην υγεία σου, καλή κυρούλα, κι αν έχης και κανένα κριμα, με τον καφέ αυτόν, στον άλλο κόσμο θα θρής συγχώριο. Όλοι γελούν και την χειροτούν.

— Πάλι θα ξινάρθουμε.

— Να ορίστε, να κοπιάστε.

— Άντε τώρα, να πάμε κάτω στο ποτάμι να γίνη το λούσο.

Σαν τ' αγριοκάτσικα οι σβέλτοι γεροί άντρες πηδούσαν τους θράχους, κατακυλούσαν τη δασομένη πλαγιά του Βέρμιου. Κάτω εκεί, στις ρίζες της καστανιάς, ανάμεσα από κάτωσπρες πέτρες ξεπηδούσε ένα νερό διάφανο, καθαρίο, μια πηγή. Κι άλλη πηγή κι άλλη... Χοχλακιστό ξετιναζόταν το νερό, το μουρμουρητό που ζωντανεύει το ήσυχο κοιμισμένο ακόμα δάσος. Το ποτάμι τρέχει χαρούμενο ανάμεσα από πράσινες φιλλωσιές, και όλο μεγαλώνει, ώσπου να φτάση κάτω στον Άγια-Νικόλα. Τώρα το ποτάμι είναι τεράστιο, πλατύ ποτάμι, καθύ, που το σκεπάζουν θανιάσια όλο πράσινα πλατόνια. Είναι η αγαπημένη Αράπιτσα, το ποτάμι που είναι πηγή πλούτου για τη Νιάουστα, πηγή χαράς και ζωής. Απ' τα πολλά σκούρα πράσινα χόρτα που σκεπάζουν την κοίτη της, φαίνονται

μαύρα τα νερά της. Την κοιτάζουν. Τί βουητό, τί δύναμη έχει.

Ο Γιάννης ο Σουμανίκας, αντάρτης Νιαουσιανός, διηγείται στους συντρόφους του τον ξεσηκωμό και τον χυλασμό, τη σφαγή της Νιάουστας το 1822.

— Να, σ' αυτήν την Αράπιτσα, πάρα κάτω στους Ζντουμπάνους, ριχτηκαν, πνίγηκαν οι γυναίκες της Νιάουστας, παρά να πέσουν σκλάβες στα χέρια των Τούρκων. Έχουμε και μεις τον σουλιώτικο χορό μας, το Ζάλογγο μας, το λέει και το τραγούδι:

Κατακατημένη Νιάουστα πούσαν γεμίτη λαύρα

τ' είν' τα νερά σου ζόγκινα και τα βουνά σου μαύρα:

— Μ' αρπάξαν τις γυναίκες μου, μου σφάξαν τα παιδιά μου κι είδα σουλιώτικο χορό στα γάγια νερά μου.

Κάθησαν λίγο κάτω απ' τα πλατόνια κι έπειτα, όλοι πλήθησαν στα ολοκάθαρα νερά. Σιγυριστήκαν και ήρθε η σειρά να καθαρίσουν και τα τουκρέκια τους. Σε πυραμίδες σημένα τώρα, στραφτοκοπούν στον ήλιο.

— Και τώρα, λέει ο Μανώλης ο Κατσιγάρης, καθίστε να ταιπήσου με κάτι κι ύστερα δρόμο. Κάτω στον Άγια-Θολόγο θ' ανταμώσου με τον αρχηγό μας, νάμαστε στην ώρα μας, ο καπιάν Ρούθας δε χειροατείει.

Φάγανε ψομί, χέλι τηγανιτό και μπάτσο, ήπιαν, ξανάπιαν νερό, ύστερα την κάπα στον ώμο και το τουκρέκι. Ξεκινούν. Ξεκινούν για τη μάχη φρέσκοι, καθαροί, σιγυρισμένοι, κεράτοι-έτσι δεν σιγυρίζονταν για τη μάχη, να τους βρή ο θάνατος καθαρούς, λιμπιστούς και οι τριακόσιοι του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες; Αιώνια Ελλάδα! Τα παιδιά σου πάντα ίδια θάνα.

Ξεκινούν σαν να πάνε σε πανηγύρι σ' ανθισμένη πασχάλια.

— Έχετε γιά βρυσούλες, βουνά, λαγκάδια, μαχούλες. Κι οι φρονές τους ξεστές, δυνατές, για ώρα αντιβούν στα βράχια, στα κλαδιά, των πλατάνων. Μπροστά οι οδηγοί, σωστά ανιχνευτικά σκυλιά, οδηγούν το σώμα από παράμερες τοποθεσίες, απάτητα μονοπάτια, ώσπου φτάνουν και κρύβονται στη σπηλιά της ρεματίας του Άγια-Θεολόγου. Σωπαίνουν και χειροτούν στο Σπήλιο.

Ένα σφύριγμα ακούστηκε, δεύτερο απάντησε και μέσα από τα δέντρα βγήκε ο Σπίθας, ο Θανάσης Κιμπρίτης, αμαξάς και αφοσιωμένος οδηγός σ' αντάρτικα σώματα. Πίσω του σοβαρός, ακολουθούσε ο γιαπετάν Ρούθας-ο Κατεχάκης, ο Γαρέφης και πιο πίσω ο Νικόλτσος αντάρτης Νιαουσιανός. Με πνιχτές ζητωκραυγές δέχτηκαν τον αρχηγό τους, που τα κατορθώματά του εκεί πάνω στο Βογατσικό, και η δράση των ανάμεσά τους τώρα, είχαν φλογίσει τη φαντασία και τον πατριωτισμό τους.

Λίγα λόγια τους μίλησε ο αρχηγός που τους άγγισαν κατευθείαν στην καρδιά, και ύστερα ξεκίνησαν. Θα πήγαιναν προς τη Βέρεια που οι Ρουμανίζοντες Ξυλοκόποι είχαν τις καλύβες τους. Μια βδομάδα πριν είχαν σκοτώσει, με τον πιο σκληρό τρόπο, πέντε Νιαουσιανούς Ξυλοκόπους πάνω απ' το βουνό.

«Να, να, για να μάθετε να βηθαίτε τους αντάρτες».

Πέντε τάφοι στη σειρά... Οι καταδότες, οι δολοφόνοι, έπρεπε να τιμωρηθούν.

Πάνω στη Νιάουστα ζωηρή κίνηση στο Κονάκι στρατός ετοιμαζόταν, αρματωνόταν και ο τηλεγράφος δούλευε χωρίς διακοπή. Ειδοποιούσαν: άλλος στρατός απ' το σταθμό ν' ανεβή και να πιάση τις πίσω ράχες της Χοντροσούγκλας. Με θήμη γερό, βιαστικά το τούρο

ζικο ασκέρι, διάσχισε τους δρόμους της πολιτείας και ο κόσμος με παγωμένη ψυχή αντίκρυζε τα σκληρά πρόσωπα, τα λαμπερά τουφέκια. «Κάμε Παναγιά μου, τα βόλια του γ' αστοχούν».

Έγερνε ο ήλιος προς τη δύση ό-ταν μακριά, βαθιά, ακούστηκαν μερικοί πυροβολισμοί κι ύστερα κι άλλοι, κι άλλοι. Βοερός ακούγεται ο αντίλαλος της μάχης. «Σίγουρα οι Τούρκοι άμπλαξαν τους δικούς μας και τώρα μάχη σωστή έχει ανάψει». Ανήσυχια πρόσωπα, αγωνιώδεις φωτισίες από παντού διασπασρό-νονται.

— Πού; πώς; τί νέα;

Όρες βαστάει η αγωνία αυτή με την ανατριχιαστική, την πένθιμη υπόκρουση των πυροβολισμών. Ο φόβος σφίγγει όλων τις καρδιές. «Τί γίνεται πέρα και στη μάχη»; Κρύο, θλιβερό το σούμουπου γεμάτο φοβέρα απλώνεται και πέρα κάτω η μάχη, η άνιση μάχη συνεχίζεται.

Ανύποπτοι οι άντρες είχαν μπει στο στενό που σχηματιζόταν στην αρχή της ρεματιάς και προχωρούσαν χαμηλά στα ριζά της Χοντροπούγλας, όταν ψηλά απ' την πλαγιά του καταπράσινου λόφου δέχτηκαν πυκνούς πυροβολισμούς. Εξεί ψηλά οι Τούρκοι ειδοποιημένοι, πως ός ξέρει από ποιόν, τους έχουν στή-σει καρτέρι. Πρηνηδόν πυροβολούν οι αντάρτες, σαν αστραπή δουλεύει η σκέψη του αρχηγού. «Τρέχοντας να περάσουν τη ρεματιά όλοι, ίσως να το κατορθώσουν, μα πόσοι θαφταναν στην έξοδο ζωντανόι; Όταν ο εχθρός από και ψηλά χτυπάει μέσ' στα όλα; Δεν μένει παρά η υποχώ-ρηση».

Πυροβολώντας με διαδοχικά άλ-ματα οπισθοχωρούν με κόπο, ξεσκί-ζονται πάνω στους μυτερούς βρά-χους, το αίμα τρέχει από παντού. μιά ποιός λογαριάζει; Να, πλησιάζουν στο στένεμα του λαμού, στην έξοδο. Μια πνιγμένη φωνή ακούγε-

ται και πέφτει ο πρώτος που έφτα-σε. Οι Τούρκοι. Άλλοι Τούρκοι από και τους κόβουν την οπισθοχώ-ρηση, είναι ο στρατός που ανέβηκε από το σταθμό. Στιγμές αγωνίας, να οπισθοχωρήσουν ή να προχωρή-σουν;

— Φωτιά, απάνω τους παιδιά, διατάζει ο αρχηγός, ορμήστε, να βγούμε μια από το στενό έξω, να πολεμήσουμε σαν άντρες παρό να μας σκοτώνουν σαν το σκυλί στ' ε-μπέλι.

Θεομή, αποφασιστική ακούγεται η φωνή του αρχηγού. Το νέο πρό-σωπό του λάμπει απ' το αντιφέγγι-σμα της μεγάλης τόλης στ' αντί-κρυσμα του χάρον. Πρώτος ορμά-ει προς την έξοδο. Τότε, οι βουε-ρή, ορμητική νεροπαντή οι αντάρ-τες ορμούν ακούτητοι, τσαλαπιτούν τους Τούρκους, θγαίνουν, πετιούν-ται. Η απελευθεμένη ορμή, η ανα-πάντευχη αυτή έξοδος των παλικαρι-ών για μια στιγμή σαστίζει τους εχθρούς, μα γρήγορα ανέρχονται και ψύγραιμα σε λίγο ξαναρχίζουν οι Τούρκοι το βροντερό τουφεκίδι.

Κορμιά πέφτουν, παλικάρια στα-σιμωδικά γονατίζουν, ινασπριώνον-ται για να πέσουν για πάντα παρό πέρα. Άλλοι ξεφεύγουν πιο πάνω και πυροβολούν προφυλαγμένοι πί-σω από δέντρα, από κωτρώνια. Το σκοτάδι που ολοένα πυκνότερο α-πλώνεται δεν αφήνει τον εχθρό να σημαδεύει με επιτυχία. Ο αρχηγός ποσπαθεί να συγκεντρώσει αυτούς που μέιναν παρό πίσω, όταν μια σπαιρά διαπερνά το δεξί του χέρι, δεύτερη πληγώνει το μεσαίο δάχτυ-λο. Με το απιστερό αρπάζει το πι-στόλι του, γοντρές στάλες το αίμα του βάφει τις πέτρες, μα εκείνος προχωρεί.

Σε λίγο η νύχτα έπεσε βαριά, ό-λα τριγύρω σκοτεινά. Οι Τούρκοι πάψανε το τουφεκίδι, γαλήνη απλό θηκε, οι αντάρτες αφανισμένοι συ-κεντρώθηκαν κοντά στον πληγωμέ-

νο τους αρχηγό. Μετριώνται με α-γωνία, δεκατρείς λείπουν. «Ίσως νάμειναν πιο πίσω, σκέφτονται, να είναι πληγωμένοι, μα ίσως, νάμει-ναν για πάντα στη στενή ρεματιά του θανάτου». Πέντε ελαφριά πλη-γωμένοι και ο αρχηγός έξι, λαβο-μένος κι ο Κατσιγαρης. Κάθονται πάνω στο χόμα κι ακουρμαίνονται, τα μάτια τους με αγωνία σκίζουν τα σκοτάδια μα κανένας δεν έρχε-ται. Οι νεκροί δεν γυρνούν.

— Πάμε, παιδιά, να πάρουμε τους νεκρούς μας, βαθιά μιλάει ο αρχι-γός. Ίσως λαβομένοι μας κωτε-ρούν.

Φεύγουν προσεκτικά, σαν σκιές γλιστρούν οι δυο οδηγοί μπροστά, και φτάνουν κάτω στη ρεματιά, στο μέρος που η προδοσία τους είχε στή-σει παγίδα.

Παυχία, ούτε ένα βογγητό, ούτε μια επίκληση. Βουβαμάρα, νεκρά. Σκόρπιοι οι νεκροί, στις πιο διαφο-ρετικές στάσεις, αχνά φωτίζονται από ένα ωχρό, κρύο μισοφέγγαρο. Κακόμοιρα παιδιά... Η καρδιά σφίγ-γεται. Πετρωμένοι, βουβοί οι αντάρ-τες σκάνουν, σκάνουν με τα τουφέ-κια, μ' αιχμηρές πέτρες, με ξίλα. Όρα δουλεύουν. Ένας λάκκος με-γάλος ανοίγεται. Λεκατρία κορμιά, που λίγο πριν ήταν γεμάτα νεατιά, και λεβεντιά, δέχτηκε στον κόρφο της η γη η καταλύτρα.

Σιωπηλοί στέκονται οι άντρες με τις μαύρες σκοούφιες στα χέρια, με πόνο αντικρύζουν τον τάφο που έ-κλεισε για πάντα τόσους αγιατημέ-νους συντρόφους.

— Πάμε παιδιά.

Θλιμμένοι γυρίζουν προς τη Νύ-ουστα να περιθάλψουν τους τραυμα-τίες. Κοντά στο κάτω γιοφύρι, ε-κεί που οι καταρμάχτες ανάμεσα από πανύψηλα δέντρα πέφτουν ορμη-τικοί αφρισμένοι, χωρίστηκαν. Ο Γαρέφης με το σώμα τ' αντάρτικο και τον Κουτσογιώργο ανέβηκαν το ύψωμα και πήραν τον δρόμο για το

βουνό. Ο Κυμνιώτης, ανάμεσα απ' τους πιαχτσέδες, έφερε τους πληγωμένους στο σπίτι του γιατρού Περδικάρη.

Χαράγματα. αθόρυβα μπήκαν απ' την πίσω πόρτα και τους ανέβασαν ψηλά.

Ο γιατρός σε λίγα λεπτά θρέθηκε κοντά τους. Όλη νύχτα δεν είχε κλείσει μάτι, χρόνος ώσπου να χαράξει και μόνο θλιβερό κλάμα, το πνιχτό ούρλιασμα του Τζίκου ακουγόταν. Το μπουλτόκ του αρχηγού ούρλιαζε πένθιμα, πονεμένα.

«Συμφορά μας περιμένει», σφειόταν ο γιατρός.

Ωχρό, σκοτεινιασμένο το πρόσωπο του αρχηγού. Το χέρι βαρύ σαν κάτι ξένο κρέμεται. Πονεί, η πληγή ματώνει, μα τ' είναι όλ' αυτά μπροστά στον πόνο που δαγκώνει άγρια την ψυχή του.

«Λεκατρία παιδιά, δεκατρείς λεβέντες, με πόσο ενθουσιασμό ξεκίνησαν από κάθε άκρη της Ελλάδας και ήρθαν. Πόση πίστρα θα πάρουν τα σπίτια τους... Αγώνας είναι αυτός, πάλη σκληρή, κριφή. Για τη Μακεδονία».

Φέρνουν τον γιατρό Χατζηδημήτρη, που είναι και χειρουργός, περιποιούνται τους τραυματίες, ευτυχώς κανένας σοβαρά. Οι άντρες ξαπλώνουν, ησυχάζουν στο Μεταξουργείο. Ως το βράδι θα τους ετοιμάσουν σπίτια που θα τους δεχτούν, ο αρχηγός θα μείνει στον Περδικάρη.

Ο ήλιος βγίψε. Οι γιατροί με τον Ρούθα καπνίζουν και παίρνουν το καφέ που τους έφερε η γυναίκα του γιατρού η Καλλιόπη, όταν τρεχάτη, κίτρινη σαν το φλουρί ανεβαίνει η Σωτηρώ.

— Γιατρέ μου, τούρκικο ασκέρι ζώνει το σπίτι μας.

Τινάζονται όλοι. Ο γιατρός ψίχραιμος παλιός αγωνιστής, προστάζει.

— Γρήγορα, αρχηγέ, έλα μαζί

μου, κι' εσύ Καλλιόπη, με τον Χατζηδημήτρη μαζέψτε σε μια μαξιλάρα γάζες, φάρμακα, ματωμένα πανιά. Γδύσου, πλάγιασε πάνω στη μαξιλάρα. Είσαι άρρωστη και για σένα ήρθε ο Χατζηδημήτρης, καταλάβετε; Πάμε αρχηγέ, οι αντάρτες έχουν ξεπνήσει.

Ο τοίχος του Μεταξουργείου, που συνορεύει με τον γείτονα, είναι επιτηδες γυμνωμένος σ' ένα σημείο της γωνιάς. Γρήγορα με μια ανεμόσκαλα οι αντάρτες, ο αρχηγός ανεβαίνουν και πηδούν στο σπίτι πλάγι του Γκέρου.

Κάτω στη μεγάλη εξώπορτα οι Τούρκοι χτυπούν χαριά, δυνατά, βιαστικά φωνάζουν:

— Άτς καπού - άνοιξε την πόρτα.

Μα φωνάζει από μέσα κι ο Ντίνης, ο πιστός υπηρέτης:

— Αρά, μή χτυπάτε έτοι, δεν αμπορώ να σας ανοίξω, σταθήτε να πάω πρώτα στο ψηλό να ξεπνήσω το γιατρό. Σταθήτε ντέ.

Πρέπει να κερδίση καιρό ο γερο-υπηρέτης. Ανεβαίνει απάνω. Ο γιατρός στέκεται στη σάλα ξαλωφρωμένος.

— Εντάξει, λέει. Τρέχα τώρα Ντίνη, ν' ανοίξεις.

Ο Ντίνης τρεχάτος ανοίγει.

— Ορίστε, πήγα και τόπα στο γιατρό.

Άγριοι, βρίζοντας οι Τούρκοι ανεβαίνουν την πλατιά σκάλα. Επικεφαλής ο Μουντίρης και ο Μπάσ-τσαούσης.

— Ντοκτόρ εφέντη, λυπούμαι πολύ, μα είμαι αναγκασμένος να κάνω έρευνα.

— Στο σπίτι μου; θιγμένος ρωτάει ο γιατρός.

— Ναι, στο σπίτι σου. Μάζεψες τους πληγωμένους αντάρτες, αυτούς που τόλμησαν να χτυπήσουν το στρατό του πολυχρονεμένου μας Πατισάχ και τους έδωσες άσυλο και προστασία.

Τα μάτια του Μουντίρη σατανικά, μόλις χαμογελούν πίσω απ' τα γυαλιά του. Κοιτάζει κατάματα τον γιατρό και τα μάτια του μιλούν.

«Σε τσάκωσα, επιτέλους, αυτή τη φουρά δεν θα ξεφύγης την κρεμάλα».

— Να ψάξτε, είπε ο γιατρός. Μιπες στους άντρες σου Μουντίρη, στο πάνω πάτωμα να κάνουν κάποις ήουχα, η γυναίκα μου είναι άρρωστη, έχει δυνατή αιμοραγία. Νύχτα φέραμε τον Χατζηδημήτρη μαιευτήρα.

Και το ψάξιμο αρχίζει. Τίποτα δεν αφήνουν στην θέση του, μα αντάρτης πουθενά. Ανεβαίνουν στο πάνω πάτωμα, ορμητικά ανοίγουν τη πόρτα, ο Μουντίρης κι ο γιατρός από κοντά.

— Σούς... τους κάνει νόημα ο γιατρός Χατζηδημήτρης, που ατάραχος ετοιμάζει μια ένεση. Η γυναίκα του γιατρού, πραγματικά ωχρή, βογγάει.

— Τί είναι; ρωτάει ο Χατζηδημήτρης, τί συμβαίνει;

Ο Μουντίρης κλείνει την πόρτα, βράζει, πάει να σκάση, κι όμως η πληροφορία ήταν σίγουρη.

Κατεβαίνουν στην αυλή, αποθήκες, αχούρια, κελλάρια. Ψάχνουν μέσα στις τεράστιες κάδες του κρασιού, τα βουτσια, τίποτε. Αέρας γίνανε;

— Άδειο και το Μεταξουργείο, λένε οι ζαπτιέδες που κατεβαίνουν. Κίμ σε γιόκ-κανένας δεν είναι.

— Και βέβαια κανένας, λέει ο γιατρός. Μα υπάρχουν και αρχές πιο ψηλά από σένα, Μουντίρη εφέντη, και θα διαμαρτυρηθώ. Μπήκες με τέτοιο βάρβαρο τρόπο στο σπίτι μου και νάχω άρρωστη τη γυναίκα μου, μπορεί από την ταραχή της να πάθη κακό. Πηγαίνω απάνω.

Ο Μουντίρης, ωχρός σαν το λεμόνι, μανιασμένος, μάζεψε τους άντρες του και έφυγε. Και πήγαινε

με τόση σιγουριά πως αυτή τη φορά θα τον κάμιναν με πολλές τιμές και μακάμη στη Βέροια.

Αργά τη νύχτα ξανιφέρανε τον αρχηγό τον Ρούβα στο σπίτι του Περωδικάρη.

Οι μέρες περνούσαν. Με λύπη έβλεπε ο αρχηγός πως με πληγωμένα χέρι δεν μπορούσε να βγή στο κλαυί και ύστερα, νεώτερες ειδήσεις απ' το Προξενείο λέγανε, ότι σε λίγο καταφτάνει ο αντικαταστάτης του.

Είναι αργά το βράδυ. Στο σπίτι του γιατρού συγκεντρωμένοι φίλοι αγωνιστές συζητούν με ποιό τρόπο θα φυγαδέψουν τον αρχηγό. Πρέπει να περάσει ο Ρούβας μπροστά απ' το φυλάκιο που στην έξοδο της πολιτείας κάτω, απ' τον Αι-Γιώργη, οι ζαπτιέδες με αυστηρότητα παρακολουθούν, ελέγχουν την κίνηση κάθε περυστικού.

— Έ, κι αυτή τη φορά θα πετύχη το πέραςμα, χαμογελούν. Συγκινημένοι αποχαιρετούν τον αρχηγό.

— Καλή ανταπόκριση, είνχεται ο γιατρός, στη λεύτερη πατρίδα μας. Πίνουν ένα τελευταίο κονιάκ και φεύγουν.

Ο ήλιος λάμπει. Είναι μια έμμοιρη φθινοπωριάτικη μέρα. Η ζέστη έχει τσακίσει και η αργατιά της Νιόουτας με το τσαπί και το δικέλι στον ώμο απ' τα χαράγματα κατεβαίνουν στη δημοσιά, περνούν μπροστά απ' το φυλάκιο για να πάνε στα κάτω χτήματα.

Στην είσοδο αγρωπός στέκεται ο όμπασης - δεκανέας - και υποψίαρικα παρακολουθεί τους ραγιάδες αυτούς που φτωχοντυμένοι, ποδεμένοι με γουρνονοτσάρουχα περνούν απώ μπροστά του. Περωήφανα γυρίζουν το κεφάλι απ' την άλλη μεριά ή κοιτάζουν ίσια μπροστά τους. Η ματιά τους κρύβει τόση αγανώκτηση, τόσο μίσος. Καλύτερα οι τουρκαλάδες να μην την αντικρύσουν.

Από μακριά ακοίγονται φωνές και ποδοβολητά από άλογα.

— Ά, τους ξέρει, είναι οι ψαράδες, πάνε κάτω στο βάλτο. Στο βάλτο, στη λίμνη στα Γιαννισά για ψάρια.

Ένας καθυστερημένος με τη βίτσα χτυπάει τ' άλογό του και τους προφταίνει, ίσια μπροστά στο φυλάκιο.

— Γειά σας ανιτρόφοι, καλημέρα.

Απότομα σταματάει τ' άλογό του ο Καρωδάς.

— Ούτε καλημέρα έχει για τα σένα, ούτε σίντροφος είσαι. Μή σιμακοντεύεις, τράβα σα θέλεις το δρόμο σου μοναχός σου. Είσαι ένας μπαμπέσης. Αρά Κώτα, δεν ανιτρέπηκες να πας να πάρης τις κάσες με τα χέλια τι δικά μου, που είχα καταρώσει στο βάλτο; Και πήγες και τα πούλησες πρώτος στο παζάρι με καλύτερη τιμή... Κρίμα σε σένα, ούτε ριζά, ούτε αντροπή δεν έχεις. Και τώρα, έχεις και μούτρα να παρουσιαστής μπροστά μου; Είσαι ένας ψεύτης, ένας παλιάνθρωπος, ένας άτιμος, ανάβει ο Καρωδάς. Μα ανάβει και ο Κώτας.

— Πάρ' τα λόγια σου πίσω. Λε βρέθηκε ο άνθρωπος που θα με βρήση εμένα.

Ξεπεξέει και ορμάει στον Καρωδά, έρχονται στα χέρια, τσακώνονται, βρίζονται, οι άλλοι ψαράδες παίρνουν μέρος στον καυγά, φωνές, γροθιές. Απ' το κοφίνι μέσα αρπάζει ο Κώτας τη μεγάλη παλάντζα με τις χοντρές αλυσίδες και τους χοντρούς μπακιρένιους δίσκους και προσπαθεί να την καταφέρει στο κεφάλι του Καρωδά.

Ο όμπασης και οι ζαπτιέδες τγωνίζονται να τους ξεχωρίσουν.

— Ντούρ μπέ - σταθήτε βρέ, βρίζουν, φωνάζουν κι εκείνοι και τρώνε και μερικές απανωτές.

Πάνω σ' αυτήν την ανεμοζάλη, τις φωνές, τις βρισιές, στην άκρη

του δρόμου περνάει ήσυχα - ήσυχα τριποδίζοντας ένα αθώο γαϊδουράκι. Πάνω του είναι θρονιασμένη η θειάτσα η Λέντσω, η Ντώνανα, κι ο μπάρμπας Ντώνας τραβάει το καπίστρι. Έχει παραμαγούλες και είναι κοικουλωμένος με το ζωνάρι του να μήν κινώση και φοράει τα χοντρά του σαλδάρια. Κάνει τάχα τάχα να κοντοσταθή να δη, τί είναι αυτός ο σιματάς; το κακό; Μα ένας ψαράς, ο Τσαρνούχας, τον κοιτάζει βαθείά στα μάτια και δίδει μια στα καπούλια του γαϊδουριού:

— Άιντε τράβα, μορέ Ντώνα, από δω. Εσύ έλειπες την ώρα αυτή μέσα στα πόδια μας, και ξαναχτυπάει τα καπούλια. Το ζώο ξαφνισμένο φεύγει και η θειά Λέντσω ξεφωνίζει.

— Ντώνα, Ντώνα, δάστηξέ με, το αναγκημένο θα με γκρεμίση.

Όταν μέσα από το σφιχτό αγκάλιασμα, που τον είχαν περιτυλίξει οι ψαράδες, ο όμπασης μπόρεσε να σηκώση το κεφάλι και να δη τριγύρω, ο γαϊδαρος με τον Ντώνα, το καπίστρι και την αμαζόνα του ήταν πέρα μακριά. Οι ζαπτιέδες ήταν ξεκαρδισμένοι στα γέλια με τις τρομαγμένες φωνές της θειάς Λέντσως. Σαν από μαγεία ο καυγάς καταλάγιασε.

— Άιντε, είπε ο Καρωδάς, αυτή τη φορά πάρε συγχώριο, Κώτα. Μα να μή το ξανακάνης, γιατί τότε θάχουμε νιράβαλα και άσχημα ξεμπερδέματα.

Όλοι σκουπίζονται, σινιάζονται ανακουφισμένοι. Ο αρχηγός πέρισε.

Έβγαλε απ' το ζωνάρι του που κόκκινες οι δίπλες του, παχιές ετύλιγαν τη μέση του, ένα μπουκάλι τσίπουρο ο Καρωδάς και το πέραςσε στη συντροφιά του. Το είχαν πραγματική ανάγκη.

Ένα μετζίτι έχωσε, κρυφά τάχα, στο χέρι του όμπαση - να για ένα

Συνέχεια στη σελ. 149

Τα παλιά Ελληνικά Τυπογραφεία

ΕΝΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΜΕ ΣΕΒΑΣΜΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η τυπογραφία, η κοσμοϊστορική αυτή εφεύρεση του Ιωάννη Γουτεμβέργιου, έμελλε να συνταράξει το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο της Ευρώπης και να αλλάξει ολόκληρο τον κόσμο. Ταυτόχρονα σχεδόν με την άλωση της Κωνσταντινούπολης τυπώνονται τα πρώτα βιβλία. Οι Έλληνες λόγιοι αμέσως αντιλήφθηκαν ότι το ελληνικό έντυπο θα μπορούσε να παίξει διόλο, αφ' ενός στην διάδοση των ανθρωπιστικών ιδεών και αφ' ετέρου στη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας στο διάσπαρτο γένος και της ορθόδοξης πίστης.

Ελληνικά τυπογραφεία στην Ευρώπη

Ελληνικά τυπογραφεία επιχειρήσαν να συγκροτήσουν οι Έλληνες ήδη από τα πρώτα θήματα της τυπογραφικής τέχνης και πιο συγκεκριμένα από το 1486 στη Βενετία. Η ελληνική κοινότητα της Βενετίας που αποτέλεσε έναν πραγματικό φάρο πνευματικό του Ελληνισμού της διασποράς, διαμόρφωσε ένα εκδοτικό - τυπογραφικό πρότυπο το οποίο ακολούθησαν και τα άλλα κέντρα του Ελληνισμού μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα. Τα κέντρα αυτά κατά χρονολογική σειρά είναι: Βενετία, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Παρίστριες ηγεμονίες Μοσχόπολη και Βιέννη.

Το πρώτο ελληνικής ιδιοκτησίας τυπογραφείο, επιχειρήθηκε να στηθεί στο σπίτι δυο Κρητικών του Λαόνικου του Κρητός

και του Αλέξανδρου από το Χάνδακα. Τα δυο βιβλία που τύπωσαν το 1486 ήταν ένα Ψαλτήρι και η Βατραχομουμαχία. Η επόμενη προσπάθεια έγινε το 1499 πάλι από δυο Κρητικούς, τον

της Ελένης Μήτσιαλα — Ζεγκίνη

Νικόλαο Βλαστό και τον Ζαχαρία Καλλιέργη που τύπωσαν 4 καταπληκτικά βιβλία, και αυτή η προσπάθεια όμως δεν είχε διάρκεια.

Ο Ζ. Καλλιέργης που ήταν ο πρώτος τυπογράφος με λόγια παιδεία και μεγάλη ευαισθησία, στον τομέα της εκπαίδευσης έκανε άλλη μια προσπάθεια στη Βενετία το 1509, αλλά και πάλι το πιεστήριό του λειτούργησε μόνο για ένα χρόνο. Ο Καλλιέργης όμως δεν έμεινε άπρακτος, πήγε στη Ρώμη το 1515 όπου και με την υποστήριξη του Πάπα Λέοντος Ι' συγκρότησε το πρώτο εκεί ελληνικό τυπογραφείο και τύπωσε αρκετά βιβλία μέχρι το 1523 οπότε χάνονται τα ίχνη του.

Το εγχείρημα του Καλλιέργη ακολουθούν στη Βενετία Έλληνες έμποροι κυρίως που είχαν την πρωτοβουλία να οργανώσουν το εμπόριο του ελληνικού βιβλίου, απευθυνόμενοι στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Η συστηματική παραγωγή ελληνικών βιβλίων στη Βενετία, θα συνεχισθεί για τρεις αιώνες. Στο θεματολόγιο, περιλαμβάνονται κυ-

ρίως εκκλησιαστικά βιβλία, αλλά και η κρητική λογοτεχνία που προσέφερε υλικό για λαϊκά αναγνώσματα.

Αυτός όμως που πάνω απ' όλους συνέδεσε τη Βενετία με την ελληνική τυπογραφία, ήταν ένας Ηπειρώτης επιχειρηματίας ο Νικόλαος Γλυκός. Το πρώτο του βιβλίο το 1670 είναι ένα κομψό ημερολόγιο. Το τυπογραφείο του συνέχισε αδιάκοπα και δια των απογόνων του να θησαυρίζει τον Ελληνισμό με κάθε είδους βιβλία μέχρι το 19ο αιώνα. Το τυπογραφικό του σήμα έγινε διάσημο μια μέλισσα πλαισιωμένη με τα αρχικά Ν. Γ. Η ορμή του τυπογραφείου του Γλυκού είναι χαρακτηριστική. Σε διάστημα 20 ετών, κυκλοφόρησε τουλάχιστον 80 τίτλους και σε μεγάλο αριθμό τραβηγμάτων που έφταναν τις 5.000.

Παράλληλα με το τυπογραφείο του Γλυκού στη Βενετία λειτουργούν άλλα δυο ελληνικά τυπογραφεία, του Νικολάου Σάρου και του Δημητρίου Θεοδοσίου που μονοπωλούν την έκδοση των ελληνικών βιβλίων.

Τον 17ο αιώνα λειτουργούν ελληνικά τυπογραφεία και στις Παρίστριες Ηγεμονίες όπου υπήρχε τυπογραφική παράδοση. Η ιδέα της συγκρότησης των πρώτων τυπογραφείων ανήκει στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο (1641 - 1707). Αυτός ανέθεσε στο μοναχό Μητροφάνη να κόψει μια σειρά ελληνικών χαρακτήρων και το πρώτο τυπογραφείο εγκαθίσταται στο μο-

ναστήρι Κατατζόια έξω από το Ιάσιο της Μολδαβίας το 1682. Ένα δεύτερο ιδρύεται στο Βουκουρέστι το 1690 που λειτουργεί και αυτό με μοναχούς μέχρι το 1794 περίπου. Η περίοδος αυτή είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή, γιατί στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ανακηρύσσονται Έλληνες ηγεμόνες. Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα ελληνικά βιβλία με τα οικόσημα της Βλαχίας και της Μολδαβίας.

Το πρώτο τυπογραφείο που λειτουργήσε συστηματικά στα Βαλκάνια για 30 ολόκληρα χρόνια (1730 - 1760), είναι αυτό της Μοσχόπολεως. Η Μοσχόπολη VOSKOPJE (πόλη της Βορείου Ηπείρου 20 χιλ. περίπου Β. της Κορυτσάς) εξελίχθη σε μεγάλο εμπορικό κέντρο και σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Τα πιεστήρια και τα τυπογραφικά στοιχεία αγοράστηκαν από τη Βενετία και το τυπογραφείο στήθηκε στους χώρους της μονής του Οσίου Ναούμ με πρώτο τυπογράφο τον ιερομόναχο Γρηγόριο Κωνσταντινίδη. Οι εκδόσεις του εν λόγω τυπογραφείου είχαν τοπικό κυρίως χαρακτήρα.

Δεύτερο σημαντικό κέντρο παραγωγής ελληνικών βιβλίων μετά τη Βενετία υπήρξε η Βιέννη όπου ήκμαζε Ελληνική κοινότητα κατά το 18ο αιώνα. Η περίοδος αυτή είναι σημαντική, όχι μόνο για την ιστορία της ελληνικής τυπογραφίας, αλλά και για την αφύπνιση του Γένους γενικότερα.

Ελληνικά βιβλία κατ' αρχάς τυπώναν Βιεννέζοι τυπογράφοι οι οποίοι προσπαθούν να πάρουν στα χέρια τους το εμπόριο των ελληνικών εκδόσεων. Στη συνέχεια η ελληνική τυπογραφία περνάει σε ελληνικά χέρια με πρω-

ταγωνιστές τους Γεώργιο Βεντότη και αδελφούς Μαρκίδες Πούλιου. Από τα πιεστήρια της Βιέννης, κυκλοφόρησαν όχι πλέον οι στερεότυπες εκδόσεις εκκλησιαστικών βιβλίων, αλλά και βιβλία που εξέφραζαν τα όραματα και τις ανησυχίες του Γένους. Τα βιβλία αυτά διοχετεύονται κυρίως στη Βόρειο Ελλάδα, Μακεδονία και Ήπειρο.

Ο Ρήγας ο Βελεστινλής όταν ήρθε στη Βιέννη, συνδέθηκε με τα δυο αυτά ελληνικά τυπογραφεία και διέγινωσε την τεράστια δύναμη που θα είχε η έκδοση μιας εφημερίδας μέσα από την οποία θα περνούσε η ιδέα του ξεσηκωμού. Έτσι τυπώνεται η περίφημη «Εφημερίς» των αδελφών Πούλιου, η οποία κυκλοφορούσε χωρίς διακοπές από το 1790 μέχρι το 1798 οπότε παύθηκε μετά τη σύλληψη του Ρήγα και των συνεργατών του.

Όπως αντιλαμβανόμαστε η προσφορά των ελληνικών τυπογραφείων της Διασποράς, υπήρξε ανεκτίμητη στις πιο κρίσιμες εποχές για το Γένος.

Τυπογραφεία στην Τουρκοκρατούμενη και ελεύθερη Ελλάδα

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, όλο το διάστημα που μεσολάβησε από την εμφάνιση της τυπογραφίας μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους η παραγωγή του ελληνικού βιβλίου, πραγματοποιείται ουσιαστικά εκτός του ελληνικού χώρου στις ευρωπαϊκές παροικίες των Ελλήνων.

Στην περίοδο αυτή στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο θα σημειωθεί ένα σύνολο από τυπογραφικές δραστηριότητες με ένα κοινό χαρακτηριστικό: πρόκειται για τυπογραφεία που ι-

δρύνονται από θρησκευτικές ή πολιτικές αρχές ή από εκπαιδευτικά ιδρύματα προκειμένου να υποστηρίξουν συγκεκριμένες ανάγκες. Δεν θα συναντήσουμε την περίοδο αυτή τυπογραφεία με τη μορφή ιδιωτικής εμπορικής επιχείρησης.

Η πρώτη απόπειρα για εγκατάσταση ελληνικού τυπογραφείου στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, έγινε το 1627 στην Κων)πολη με την υποστήριξη του Πατριάρχη Κύριλλου Λούκαρη και υπεύθυνο του τυπογραφείου το μοναχό Νικόδημο Μεταξά. Οι δύσκολες συνθήκες της εποχής όμως δεν επέτρεψαν την λειτουργία του τυπογραφείου το οποίο διέκοψε, αφού τύπωσε μισό βιβλίο.

Στο χώρο του Πατριαρχείου έγιναν παρόμοιες προσπάθειες και έναν αιώνα αργότερα πάλι όμως χωρίς αποτέλεσμα.

Είναι γνωστή και η απόπειρα για στήσιμο τυπογραφείου στο Άγιο Όρος το 1759 από το οποίο τυπώθηκε όμως ένα μόνο βιβλίο.

Στις αρχές του 19ου αιώνα η τυπογραφική δραστηριότητα πυκνώνει. Με πρωτοβουλία του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε' ιδρύεται το Πατριαρχικό Τυπογραφείο το οποίο θα έχει μεγάλη διάρκεια ζωής. Τυπώνει θρησκευτικά κυρίως έντυπα. Λίγο πριν το 1821 λειτουργούν για λίγο τυπογραφεία στη Χίο και στις Κυδωνιές με σκοπό την έκδοση εκπαιδευτικών κυρίως βιβλίων.

Κατά τη διάρκεια της επανάστασης το 1821, δημιουργούνται αρκετά τυπογραφεία στις περιοχές του αγωνιζόμενου Ελληνισμού. Κύριος στόχος τους είναι η υποστήριξη κυρίως των διοικητικών αναγκών του αγώνα, με

διοικητικά έντυπα και κυρίως εφημερίδες.

Στην Καλαμάτα εγκαταστάθηκε το πρώτο τυπογραφείο σε ελεύθερο έδαφος. Τα μηχανήματα τα έφερε ο Δημήτριος Υψηλάντης μέσω Ύδρας. Εδώ ο πρώτος τυπογράφος Κων. Τόμπρας και ο πρώτος συντάκτης εκδότης Θεόκλητος Φαρμακίδης τυπώνουν στις 2 Αυγούστου 1821 την εφημερίδα «Σάλπιγξ Ελληνική». Ακολουθούν ο «Φίλος του Νόμου» του Ιωσήφ Κιάππε από το τυπογραφείο της Ύδρας, τα «Ελληνικά Χρονικά» του J.J. MEYER από το τυπογραφείο του Μεσολογγίου. Το τυπογραφείο αυτό λειτούργησε από το 1824 έως το 1826, οπότε καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς και θάφτηκε κάτω από τα ερείπια της πόλης. Η «Εφημερίς Αθηνών» του Γ. Ψύλλα από το τυπογραφείο των Αθηνών και τέλος η «Γενική εφημερίς της Ελλάδος» Πρόδρομος της σημερινής Εφημερίδας της Κυβερνήσεως από το Τυπογραφείο της Διοικήσεως.

Με την δημιουργία του Ελληνικού κράτους σημειώνεται νέο ξεκίνημα για το ελληνικό έντυπο. Ενώ μέχρι την επανάσταση κύριος σκοπός του ήταν να διδάξει και να παραινέσει τώρα προστίθεται και ο ψυχαγωγικός σκοπός.

Στην Αθήνα με την ανακήρυξή της σε πρωτεύουσα, συγκεντρώθηκαν γρήγορα εκτός από τους διοικητικούς υπαλλήλους και διανοούμενους και πολλοί επιχειρηματίες. Ανάμεσα στους τελευταίους ήταν και τυπογράφοι οι οποίοι προέβλεπαν τη μεγάλη διάδοση του βιβλίου. Ήδη η τεχνολογία είχε αναπτυχθεί αρκετά, μπορούσαν εύκολα να προμηθεύονται μηχανήματα από

το εξωτερικό και το χαρτί υπήρχε σε μεγάλη αφθονία. Έτσι εγκαθίστανται αρκετά τυπογραφεία στην κεντρική οδό Ερμού.

Ο Γεώργιος Πολυμέρης ήταν από τους πρώτους τυπογράφους της Αθήνας και είχε μάθει την τέχνη της τυπογραφίας στην Αμερική. Άνοιξε δικό του τυπογραφείο το 1834. Άλλοι σύγχρονοί του τυπογράφοι, είναι οι Α. και Ν. Αγγελίδης, Α. Κορομηλάς, Κ. Ράλλης, Ι. Φιλήμων, Ε. και Μ. Αντωνιάδης, Π. Μαντζαράκης, Κ. Νικολαΐδης, Ν. Παπαδόπουλος και Κ. Γκαρμπολάς. Δεν πρέπει να παραλείψουμε και το «Εθνικό Τυπογραφείο» το οποίο μεταφέρθηκε το 1834 από το Ναύπλιο με την επωνυμία «Βασιλική Τυπογραφία» και στεγάσθηκε στο κτίριο της Παλαιάς Βουλής. Μετά την έξωση του Όθωνα πήρε το όνομα που έχει σήμερα.

Στα χρόνια 1834 - 1838 λειτούργησαν ένδεκα τυπογραφεία, από το 1839 ως το 1944, άνοιξαν άλλα δεκαεννιά και η αύξηση συνεχίζεται προοδευτικά. Μάλιστα οι τυπογράφοι πληθαίνουν τόσο, ώστε μετά το 1865 σχηματίζουν και εταιρείες για την προστασία των δικαιωμάτων τους.

Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης

Η τυπογραφία της Θεσσαλονίκης έχει ρίζες μακρές. Λίγα χρόνια μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας, το 1512 κατά την β' θινότερη άποψη, ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη εβραϊκό τυπογραφείο, το πρώτο της Βαλκανικής. Σ' αυτό τυπώθηκαν αείολογα βιβλία για τις ανάγκες της Ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσ)νίκης και τους Εβραίους της Ανα-

τολής. Δυο αιώνες μετά, το 1727, ανοίγει στη Θεσσαλονίκη το πρώτο της τουρκικό τυπογραφείο. Τα ελληνικά τυπογραφεία εμφανίζονται στη μακεδονική πρωτεύουσα με αρκετή καθυστέρηση, μόλις στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Μέσα στο γενικό κλίμα της πνευματικής άνθησης και οικονομικής ακμής της Θεσ)νίκης μετά το μισό του 19ου αιώνα, εμφανίζεται το 1850 το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο ιδρυμένο από το Μιλτιάδη Γκαρμπολά. Ο Γκαρμπολάς ήταν Κουτσόβλαχος από τον Όλυμπο. Ο πατέρας του, όπως προαναφέραμε, είχε ιδρύσει το 1838 εκδοτικό οίκο στην Αθήνα και τα παιδιά του συνέχισαν την οικογενειακή παράδοση. Το τυπογραφείο του Μιλτιάδη λειτούργησε μόνο ένα χρόνο, αφού τύπωσε 5 βιβλία, αναγκάστηκε να κλείσει από τις πιέσεις των Τούρκων. Αργότερα, το 1875, η ίδια οικογένεια εξέδωσε την πρώτη ελληνική εφημερίδα της Θεσ)νίκης «Φάρος της Θεσσαλονίκης» με τους διαδοχικούς τίτλους «Φάρος της Μακεδονίας» και «Ερμής». Στο τυπογραφείο του «Ερμού» του Σοφοκλέους Γκαρμπολά τυπώθηκε το 1883 η «Ακολουθία» του Οσίου Θεοφάνους του Νέου υπό Χ. Χ. Πετρίδου.

Δυο χρόνια μετά, το 1852, άνοιξε το δεύτερο ελληνικό τυπογραφείο από τον Κυριάκο Δαρζηλοβίτη. Η κατογωγή του Δαρζηλοβίτη ήταν από το χωριό Δαρζήλοβο (Μεταμόρφωση) του Βερμίου. Η οικογένειά του μετά την καταστροφή του χωριού του το 1821 κατέφυγε στην Έδεσσα. Ο Κυριάκος σπούδασε δάσκαλος στην Αθήνα όπου συνεργάστηκε με την επιχείρησι Γκαρμπολά. Επιστρέφοντας στη

Θεσσαλονίκη είναι πολύ πιθανόν να πήρε τις τυπογραφικές εγκαταστάσεις του Γκαρμπολά. Στο τυπογραφείο του που λειτούργησε 7 χρόνια, τυπώθηκαν 12 τουλάχιστον ελληνικά βιβλία.

Το τρίτο τυπογραφείο της Θεσσαλονίκης είναι του Νικολάου Βαγλαμαλή που ιδρύθηκε το 1868 με την επωνυμία «Μακεδονία» και αργότερα «Ερμής». Δυο χρόνια αργότερα, συνεταιρίστηκε με τον Σπυρίδωνα Βασιλειάδη και μετέφεραν τα πενήντα υλικά του τυπογραφείου στο νέο κατάστημα της οδού Φράγκων. Αργότερα προμηθεύθηκαν σιδερένιο πιεστήριο και ποδακίνητη μηχανή για την εκτύπωση επισκεπτηρίων. Στο τυπογραφείο του Βαγλαμαλή τυπώθηκαν πολλά και αξιόλογα βιβλία, κανονισμοί και πεπραγμένα των Θεσσαλονικιώτικων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και μεταφράσεις σοβαρών έργων.

Από τα χρόνια αυτά η τυπογραφία στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας γνώρισε γρήγορη ανάπτυξη. Στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα ιδρύονται τα τυπογραφεία του Στεφάνου Θάνου, του Νικολάου Βικοπούλου, Θεόδωρου Ηρακλείδη, Νικολάου Χριστομάνου (στο τυπογραφείο Ν. Χριστομάνου τυπώθηκε το 1912 ο «Κανονισμός της Ελληνικής Ορθόδοξου Κοινότητας Ναούσης»). Σ. Μουρατόρι και Γ. Διδόλη.

Η κοσμοϊστορική εφεύρεση του Ιωάννη Γουτεμβέργιου και η εξέλιξή της έμελλε να αλλάξει τον κόσμο όλο. Για περισσότερους από τέσσερις αιώνες η τυπογραφική τέχνη βασίσθηκε στην ιδιοφυή σύλληψη της απλής ιδέας των χωριστών τυπογραφικών στοιχείων, που στοι-

χειοθετημένα σε μια σελίδα μπορούσαν να τυπώσουν χιλιάδες αντίτυπα.

Η τέχνη του σχεδιασμού και χάραξης τυπογραφικών στοιχείων γνώρισε ραγδαία εξέλιξη στη Δύση. Μεγάλοι σχεδιαστές άφησαν απaráμιλλα δείγματα λατινικών χαρακτήρων. Ο πρώτος γνωστός Έλληνας σχεδιαστής και χαράκτης ελληνικών στοιχείων ήταν ο Νικόλαος Καλλιέργης.

Οι πρώτοι ελληνικοί τυπογραφικοί χαρακτήρες, επηρεασμένοι από τα χειρόγραφα, είχαν πολλά συμπλέγματα πάνω από 1500. Σταδιακά απλοποιήθηκε ο σχεδιασμός τους απορρίπτοντας τις πολυάριθμες ενώσεις.

Το 1886 ο Αμερικανός Ο Mergenthaler παρουσιάζει τη λινο-

τυπία. Η νέα εφεύρεση επιτρέπει σε ένα χειριστή ηλεκτρολογίου να φτιάχνει αράδες στοιχείων σε συμπαγή κομμάτια χυτού μολύβδου. Με το νέο αυτό τεχνολογικό θαύμα, δόθηκε νέα τεράστια ώθηση στην τυπογραφία. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60, η λινοτυπία είχε την αποκλειστικότητα σ' όλα τα τυπογραφεία. Με την εισαγωγή της φωτοσυνθετικής τεχνολογίας όμως τα πράγματα άλλαξαν άρδην. Σήμερα τους λινοτύπες και τους στοιχειοθέτες, έχουν αντικαταστήσει δακτυλογράφοι σε αλέκιστα γραφεία και ένα κατ' εξοχήν αντρικό επάγγελμα, αλώθηκε από τη γυναίκα. Ένας κόσμος ολόκληρος έσβησε, έγινε παρελθόν μέσα σε διάστημα δεκαετίας.

Το τυπογραφείο του Αντώνη Μαυρογένη

Ο Αντώνης Μαυρογένης επιμελείται τις σελίδες της «Νιάουστας»

Η νέα τεχνολογία εισβάλλοντας επιθετικά, έχει εκτοπίσει ταχύτατα την παράδοση τόσων αιώνων στην τυπογραφία. Παρά ταύτα, υπάρχουν ακόμη μερικά, ελάχιστα, τυπογραφεία που υπερασπίζονται με πείσμα την παράδοση.

Ένα από τα τελευταία τυπογραφεία παλαιού τύπου της Θεσσαλονίκης, είναι και αυτό του Αντώνη Μαυρογένη, με το οποίο έχει συνδέσει την ιστορία της και η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ». Στο πιεστήριό του έχουν τυπωθεί όλα τα τεύχη της μέχρι σήμερα, πλην

Ο λινοτύπης Βασίλης Γρηγοριάδης γράφει στη λινοτυπική τα κείμενα της «Νιάουσας»

των τευχών Νο 15 έως Νο 19 (1981 - 82), που τυπώθηκαν στη Νάουσα. Αλλά και η αφετηρία του συγκεκριμένου τυπογραφείου είναι η Νάουσα.

Συγκροτήθηκε για πρώτη φορά από τον Πέτρο Δεινόπουλο το 1955 για την εκτύπωση της τοπικής εφημερίδας «Φωνή της Ναούσης». Τότε όλη η εργασία γινόταν με το χέρι. Τα στοιχεία της «κάσας» μαζεύονταν ένα - ένα για να σχηματισθούν οι λέξεις και οι αράδες. Ο πρώτος στοιχειοθέτης ήταν ο Αλέκος Ιωαννίδης, από τη Θεσσαλονίκη, που προσλήφθηκε να εκπαιδεύσει παιδιά από τη Νάουσα. Αυτός χειριζόταν και το επίπεδο πιεστήριο, το πρώτο που εγκαταστάθηκε στη Νάουσα.

Το 1965, αγοράσθηκε η πρώτη λινοτυπική μηχανή, ρωσικής κατασκευής και τοποθετήθηκε στον ίδιο χώρο.

Ομως οι δυνατότητες της λινοτυπικής, ξεπερνούν τα στενά όρια της Νάουσας, γι' αυτό μεταφέρεται το 1967 στη Θεσσαλονίκη, όπου υπάρχουν περισσότερες δουλειές σ' ένα οίκημα στην πλατεία Μορχιόβου στα Λαδάδικα. Εδώ γράφεται το κείμενο της «Φωνής» και στη συνέχεια

οι αράδες (μολυβένιες σειρές), μεταφέρονται στη Νάουσα για σελιδοποίηση και εκτύπωση.

Με την οικονομική και πνευματική πρόοδο που χαρακτηρίζει την εποχή, παρουσιάζεται και αυξημένη τυπογραφική δραστηριότητα. Έτσι οργανώνεται το 1969 ένα πλήρες τυπογραφείο που σιγά - σιγά εξοπλίζεται με δυο λινοτυπικές μηχανές αμερικανικής κατασκευής μάρκας «LINOTYPE» μοντέλα του 1935, δυο επίπεδα πιεστήρια για εκτύπωση εφημερίδων και περιοδικών και ένα όρθιο για καλλιτεχνικές εκτυπώσεις (προσκλητήρια-κάρ

Ο σελιδοποιός Δημήτρης Καραγιαννίδης μπροστά στις αράδες της «Νιάουσας»

τες κλπ.). Πριν εγκατασταθεί στην οδό Αντωνίου Καμάρα 3 όπου βρίσκεται σήμερα, είχε στεγασθεί στις οδούς Αγίας Σοφίας και Δεσπεραί.

Η δεκαετία του '70, αλλά και το πρώτο το μισό της δεκαετίας του '80 είναι χρόνια εκδοτικού οργανισμού. Τυπώνονται πλήθος βιβλία, αλλά και περιοδικές εκδόσεις, πάντα με άψογη εμφάνιση.

Το τυπογραφείο παίρνει διάφορες επωνυμίες μέχρι που πουλιέται το 1982, στο σημερινό ιδιοκτήτη Αντώνη Μαιφυγένη, που είναι ανιψιός από αδελφή του Πέτρου Δεινόπουλου.

Εν τω μεταξύ η κλασική τυπογραφία παίρνει τη φθίνουσα. Μετά το 1985, οι εκδόσεις συνεχώς ελαττώνονται. Το δεύτερο επίπεδο πιεστήριο καθίσταται περιττό και αντι καθίσταται μ' ένα ακόμη όρθιο για καλλιτεχνικές εκτυπώσεις.

Η «Φωνή της Ναούσης», που συν δημιουργήθηκε με το τυπογραφείο υτοκύπτει και αυτή στη σύγχρονη τεχνολογία της φωτοσύνθεσης. Το τελευταίο φύλλο της που βγαίνει από το πιεστήριο HEIDELBERG της Αντωνίου Καμάρα, είναι της 27ης Φεβρουαρίου 1993 φ. 2095.

Σήμερα όλο και λιγότερες γίνονται οι ώρες που ακούγεται ο κελαρυστός ήχος της λινοτυπικής και ο ρυθμικός του πιεστηρίου, λίγα έν-

τυπα τυπώνονται πια με τον παραδοσιακό τρόπο. Αλλά η ψυχή του

τυπογραφείου, ο Αντώνης Μαυρογένης με τους τελευταίους εργατές

της τέχνης του Γουτεμβέργιου το λινοτύπη Βασίλη Γρηγοριάδη, το σελιδοποιό - μαρμαρά Δημήτρη Καραγιαννίδη και τον πιεστή Γιάννη Δεληγιάννη δεν το βάζουν κάτω, μένουν πιστοί στην παράδοση.

Τους ειχόμαστε να έχουν κουράγιο να συνεχίσουν για πολύ ακόμη.

Το πιεστήριο όπου τυπώθηκαν όλα σχεδόν τα τεύχη της «Νιάουστας» με τον πιεστή Γιάννη Δεληγιάννη

Βιβλιογραφία

1. Ελληνική τυπογραφία. Καθημερινή ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ 7 Απριλίου 1996.
2. Χ. Παπαστάθη. «Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ» ΕΜΣ Θεσ/νίκη 1968

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Συνέχεια από τη σελ. 117

σταντίνος Καρανάσης, Αντώνιος Ζαχαρόπουλος, Δημήτριος Κοντόπουλος, Ανέστης Δημητριάδης, Αριστέλης Βαρθολογιαννίδης, Γεώργιος Μπιτέρνας, Φίλιππος Παπαχρίστος.

* * *

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες καλύπτονται από ενότητα εγγράφων του Αρχείου της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. Δια την παραπέρα, όμως, πορεία και εξέλιξη του ζητήματος δεν υπάρχει συνέχεια στην υπόψη αλληλογραφία.

Αν και αναδιψήσαμε επιμόνος τον αστικό και εργατικό τύπο της εποχής, δεν ανεύρομεν αναφορά στο επίμαχο αυτό ζήτημα της εργατικής τάξης της Ναούσας. Παρά την πληθώρα των απεργιών των καπνεργατών, των τροχιοδρομικών, των σιδηροδρομικών και άλλων εργατικών τάξεων της Μακεδονίας που κατακλύζουν τις σελίδες της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», δεν γίνεται καμμία αναφορά στο φλέγον ζήτημα της Ναούσας. Αναφέρεται μόνο μια απεργία Ναουσαίων δια την επαναλειτουργία του απογευματινού δρομολογίου των σιδηροδρόμων. Παράδοξως, καμμία άλλη φωνή δεν

βγαίνει από την Νάουσα προς τον Τύπο!

Πιθανόν να υποχώρησε το Κράτος και να λήθηκε το ζήτημα. Αυτό τουλάχιστον μπορούμε να συμπεράνουμε από μια μνεία της Εφημερίδας «Ριζοσπάστης» περί «μεγάλης απεργίας του 1924» η οποία λήθηκε με υπογραφή επισήμου πρωτοκόλλου εργοστασιαρχών και Γενικού Επόπτη Εργασίας στη Μακεδονία, το οποίον όμως, κατά την εφημερί-

δα, συνεχώς παραβιάζεται².

Παραπομπές

1. Γ. Μίντζη: «Η βιομηχανική ανάπτυξη της Νάουσας και της λοιπής Κεντρικής Μακεδονίας στα τέλη της Τουρκοκρατίας» (Φαινόμενο και αιτιολογία), όπου και η σχετική βιβλιογραφία, περιοδικό «Νιάουστα» τ. 72, σελ. 114 - 117 και τ. 73, σελ. 174 - 176.

2. Εφημερίδα Ριζοσπάστης, φ. 144 της 15.1.1927.

Η ΜΙΣΗΡΚΑ ΕΦΤΙΓΙΝ

Συνέχεια από την σελίδα 121

Θή μί τη δουλειά που δεν άκουσαν τις τσιριδίες του Νάκη. Μιάφρας τον είδαν αμπρουνστά τους μι αριτσιουμένις τις τριχίς στον κηφάλι του.

— Μαρή, αλησμόνησις τη μισήρκα στον φούρνον κι γίνηκιν σκροϊόμους. Όλις σιναχουμένις είσι κι δεν σας μυρίζε καμμένου κρέας; Όλους ου μαχαλάς αντάργιασιν!

— Πηλαλάει η Λέγκου να προουφτάση του φαγί, κι όπους ήταν αντραλισμένη πιάνει την τάψα μί γκόλια χέργια, ζιωματίζητι καλά - καλά κι την αποουλνιέτι καταγής. Αλλού η τάψα αλλού η μισήρκα. Πηλαλάει ου Νάκουζ να σώση τη Λέγκου αφίνει κίτου γουρουνίσσιου στον φούρνον να γένη ντίπ για ντίπ σκρούμους.

Του γίωμα τα Χριστούγινα η Λέγκου μί διμένα χέργια έβγαζιν τους σαρμάδις στον τραπέζι.

— Μπικριάτ μας απόμειναν κι αυτοί να πουρέψουμι χρουνιάρια μέρα. Μας συνιρίστικιν ου Θιός κι μας τιμώρησιν, για τη μισήρκα.

Η ΝΑΝΑ Η ΜΑΡΙΓΙΑ

Η εκπαίδευση των κοριτσιών 1830 - 1833

Στα τεύχη 70-71-72 της ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ είχαμε αναφερθεί στην εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα μετά το 1821 και τις επικρατούσες συνθήκες στην κοινωνία, την οικογένεια και το νεοαπελευθερωθέν έθνος σχετικά με αυτήν.

Το 1834 ιδρύεται η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία η οποία θα πρωταγωνιστήσει στον τομέα της εκπαίδευσης ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

Εισηγητής για την ίδρυση της Εταιρείας ο Ι. Κοκκώνης, που έδωσε έτσι την αφορμή να δημιουργηθεί μια σημαντική κίνηση γύρω από την Ελληνίδα και μάλιστα με κατεύθυνση επαγγελματική, τη δασκαλοσύνη.

Ο Κοκκώνης, ως Διευθυντής του πρώτου Διδασκαλείου και Γενικός Επιθεωρητής των Δημοτικών Σχολείων, διαπίστωσε ότι δεν υπήρχαν αρκετά σχολεία για τα κορίτσια «τοσαύτα σχολεία είναι ολιγώτατα εις την Ελλάδα» γράφει, και κύριες αιτίες ήταν «η σημερινή κατάσταση των Δήμων και η έλλειψις διδασκαλισσών». Για το λόγο αυτό πίστευε ότι «Σχολείον πρότιπον εις μόρφωσιν διδασκαλισσών είναι αναγκαϊότατον να συσταθή εις την πρωτεύουσαν, καθώς περί τούτου διατάττει ο νόμος προνοούμενος την εκπαίδευσιν και του γυναικείου γένους».

Ο Κοκκώνης με τη συμπαραστάση του Γεώργιου Γεννάδιου, του μεγάλου δασκάλου του γένους, και του Μισαήλ Αποστολίδη, Μητροπολίτη αργότερα των Αθηνών, κατόρθωσε να δημιουργήσει τις βάσεις του μεγάλου αυτού έργου και να συ

καλέσει τον Ιούλιο του 1836 σε πρώτη συνεδρίαση 73 διακεκριμένους Έλληνες που ίδρυσαν τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Στο άρθρο 2 του «Διοργανισμού της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας», καθορίζεται με σαφήνεια ότι: «Σκοπός της Εταιρείας ταύτης είναι η πρόοδος των δημοτικών σχολείων και η στοιχειώδης εκπαίδευσις του λαού». Φαίνεται, επομένως, πως η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία ήταν ένας οργανισμός με πολύ πλατιές βάσεις που είχε αρχικό σκοπό να ενδιαφερθεί ενεργά για καθετί που αφορούσε την εκπαίδευση: δασκάλους, μαθητές, βιβλία, μεθόδους διδασκαλίας κ.ά. Το ότι όμως η Εταιρεία αρχίζει τη δημόσια δράση και εμφάνισή της με την ίδρυση ενός σχολείου κοριτσιών, που γίνεται αργότερα και η ειδική της αποστολή, αυτό είναι έργο και επίδραση του Κοκκώνη, που ήταν και ο πρώτος της Γραμματέας. Ο Κοκκώνης σίτησε να ιδρυσουν ένα σχολείο κοριτσιών, «ώστε να φανεί αμέσως το έργο της Εταιρείας και να κερδίσει έτσι σε υπόληψη και σε συνδρομητές και πόρους». Πράγματι ο Κοκκώνης δεν απατήθηκε στις προβλέψεις του αυτές. Ενώ όταν ιδρύθηκε η Εταιρεία είχε περίπου 150 μέλη, ιδρύοντας το Διδασκαλείο και στέλνοντας σιγά σιγά δασκάλους και στην αλτρυωτή Ελλάδα, αύξησε τους πόρους της μέσα και έξω από το ελληνικό κράτος και εξελίχθηκε με τον καιρό σε σπουδαίο εκπαιδευτικό οργανισμό.

Σύμφωνα με άλλη άποψη, ο Κοκκώνης «μετέτρεψε τον σκοπόν ταύτον εις τον της προστασίας της των θηλέων ανωτέρας παιδείσεως από πνεύματος αντιπράξεως προς το παρ

θναγωγείον Χίλλ, ως διευθυνόμενον υπό προτεστάντου Αμερικανού». Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Αλέξανδρος Ραγκαβής, από τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρείας, που γράφει ότι «Ο Κοκκώνης... υπέβλεπεν

Επιμέλεια Λευκής Σαμαρά

υπόπτως το πνεύμα προσηλυτισμού των οπαδών αλλοτρίων εκκλησιών ιδίως εδυσπίστη προς τα των διαμαρτυρομένων ιεραποστόλων».

Ο Κοκκώνης φαίνεται να αντιμετώπιζει κάτωσ διαφορετικά το θέμα, όταν αναφέρεται στις δραστηριότητες της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας: «Αίτην», γράφει, «έχουσα μόνον σκοπόν το να βοηθή εις την διάδοσιν της στοιχειώδους εκπαίδεψεως μεταξύ του λαού, απεδέχθη προς τοίς άλλοις και έργον επωφελέστατον προς το παρόν και αναγκαϊότατον το να μορφώση ιδίως διδασκαλίσσας προς εκπαίδευσιν των κορασιών». Την ίδρυση του Παρθενωγωγείου δηλαδή ο Κοκκώνης δεν την θεωρεί «παρέκκλιση» από τον κύριο σκοπό της Εταιρείας, αλλά μια ακόμη δραστηριότητα, κοντά στις άλλες, που εξυτηρετεί το γενικό σκοπό για τη διάδοση της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Είχε παρατηρήσει ο Κοκκώνης ότι οι πόροι του κράτους με δυσκολία επαρκούσαν στις πρώτες και απόλυτα επείγουσες ανάγκες. Έτσι ήταν μάλλον αδύνατη, για εκείνη την εποχή, η ίδρυση κρατικού Διδασκαλείου θηλέων για να εκπαιδεύονται οι δασκάλες. Αντίθετη φαίνεται πως είναι η γνώμη του Ραγκαβή στο θέμα αυτό: Στη συνεδρίαση της Εταιρείας που ο Κοκκώνης πρότεινε την ίδρυ-

ση Παρθεναγωγείου, ο Ραγκαβής αντιτάχθηκε στην πρόταση αυτή «εγροθείς το επολέμησα δια μικράς αγροφύσεως», γράφει, φέρνοντας ως επιχειρήματα: α) ότι με την ίδρυση του Παρθεναγωγείου η Εταιρεία θα άλλαζε εντελώς σκοπό και β) το ότι η κυβέρνηση σχεδίαζε την ίδρυση ενός τέτοιου σχολείου και ο ίδιος ο Ραγκαβής είχε συνάξει τον κανονισμό του. Η αλήθεια βέβαια είναι, όπως ομολογεί ο Ραγκαβής, ότι μετά την ίδρυση του Παρθεναγωγείου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας η πολιτεία «εθεώρησεν εαυτήν απηλλαγμένην της φροντίδος ταύτης και ουδέποτε πλέον ενέκυψεν εις αυτήν», αλλά οπωσδήποτε για τη στάση αυτή της πολιτείας δεν μπορούμε να πούμε ότι ευθύνεται η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Η «παρεκτροπή» της Εταιρείας από τον αρχικό της σκοπό «έφερε διαίρεσιν μεταξύ των μελών της Εταιρείας και επικρατησάντων των υπέρ ιδρύσεως ανωτάτου παρθεναγωγείου συνηγορούντων απεχώρησαν αυτής οι θιασώται της δημοτικής παιδείσεως και η Εταιρεία περιορίσθη έκτοτε απλώς εις το έργο της ιδρύσεως και διατηρήσεως παρθεναγωγείων ανωτάτων». Η γυναίκα εκπαίδευση θα αποτελέσει στο εξής την αποκλειστική φροντίδα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και σκοπός της, σύμφωνα με τον «οργανισμό» της 10ης Απριλίου 1882, θα γίνει «η αγωγή και εκπαίδευσις του λαού ιδίως δε του γυναικείου φύλου, δια συστάσεως Παρθεναγωγείων, Διδασκαλείων και σχολείων προς την στοιχειώδη και εγκύκλιον εκπαίδευσιν».

Αμέσως μετά τη σύσταση της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας έγιναν έργα και προσφέρθηκαν εισφορές από τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και, κυρίως του εξωτερικού όπως από το Λιόβorno, την Τεργέστη, Μάλτα, Βιέννη, Πέστη, Οδησό,

Μόσχα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια, Κάιρο, Πίζα, Παρίσι και Λονδίνο, όπου υπήρχαν ελληνικές κοινότητες.

Όπως είναι γνωστό, το έργο της Εταιρείας υποστηρίξαν επίσης ηθικά και υλικά οι βασιλισσες Αμαλία και Όλγα.

Το 1850 ο ηγεμότης Απόστολος Αρσάκης, που ζούσε στη Ρουμανία, αναλαμβάνει τη δαπάνη για την ανέγερση ιδιόκτητου σχολικού κτιρίου της Εταιρείας και ως το θάνατό του ενισχύει με διάφορα ποσά το έργο της. Το ίδρυμα προς τιμή του μεγάλου αυτού ευεργέτη ονομάζεται από τότε «Αρσάκειο». Το παράδειγμα του Αρσάκη μιμήθηκαν και άλλοι πλούσιοι Έλληνες όπως ο Σπ. Βαλέτας, ο Μ. Ράλλης, ο Α. Στίνης και πολλοί άλλοι.

Το πρώτο σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας άρχισε, όπως φαίνεται και από σχετική προκήρυξη προς τους γονείς των υποψήφιων μαθητριών, να λειτουργεί το 1837, δηλαδή ένα χρόνο περίπου μετά από την ίδρυσή της.

«Το υπό της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας συστηθέν σχολείον των κορισίων είναι ήδη έτοιμον, όθεν ειδοποιούνται όσοι των γονέων επιθυμούν να παρουσιάσωσι τα τέκνα των δια να καταγραφώσιν εις τους καταλόγους των μαθητριών. Η καταγραφή γίνεται εις το κατάστημα του σχολείου. (...)».

Αι εις το κατώτερον σχολείον κατατασσόμεναι μαθήτριάι πρέπει να έγωσιν ηλικίαν υπέρ τα έξι έτη, και θέλουν διδάσκεισθαι μισθί τα διωρισμένα εις τα δημοτικά σχολεία μαθήματα και τα χειροτεχνήματα.

Εις το ανώτερον σχολείον, όπου θέλουν διδάσκεισθαι αι μέλλουσαι να γίνωσι διδασκάλισσαι υποτρόφοι της Εταιρείας, ημπορούν να συνδιδάσκωνται και άλλων πολιτών κορίσσια, όσα έχουν χρειάν ανωτέρα παιδείας, αλλά το περι παραδοχής

ταύτων θα κανονισθή μετ' ολίγων».

Το πρώτο αυτό σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, λειτουργήσε σε δυο τμήματα: στο κατώτερο, όπου παρέχονταν δωρεάν η στοιχειώδης εκπαίδευση, και στο ανώτερο όπου φοιτούσαν κυρίως υποψήφιας διασκάλες, αλλά και όσες ενδιαφέρονταν να αποκτήσουν γενικά κάποια ανώτερη μόρφωση. Οι τελευταίες αυτές πλήρωναν βέβαια τα καθορισμένα δίδακτρα: «Αν τινες των γονέων επιθυμούν να δώσωσι εις τας κόρας των την ανωτέραν τοιαύτην εκπαίδευσιν, δύνανται να τας εισάξωσιν εις το σχολείον, πληρώνοντες κατά μήνα μικρά τινα δίδακτρα, η δε Εταιρεία επιφυλάττεται το δικαίωμα να παραδέχεται αμισθί τας πτωχάς και ορφανάς των αγωνισθέντων υπέρ πατρίδος», αναφέρει ο αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης στο λόγο που εκφώνησε κατά την «εγκαθίδρυση» του Σχολείου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Βέβαια, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η Εταιρεία δεν πραγματοποιήσε πλήρως τις «επαγγελίες» αυτές, γιατί τα δίδακτρα των σχολείων αυτών δεν ήταν χαμηλά και γιατί επανειλημμένα εκφράστηκε η διαμνηστεία ότι οι υποτρόφισσες δε δίνονταν μόνο σε μαθήτριάς που είχαν πραγματικά ανάγκη. Για να καλύψει τις ανάγκες της χώρας σε διδακτικό προσωπικό για τα Δημοτικά Σχολεία, τον είχαν αρχίσει να πληθαίνουν, η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία όρισε από την αρχή πρωταρχικό σκοπό του ανώτερου σχολείου της την εκπαίδευση κοριτσιών στο επάγγελμα της δασκάλας. Παράλληλα, όμως, έδωσε τη δυνατότητα να φοιτήσουν σε αυτό και όσες κυπύλες ενδιαφέρονταν μόνο να αποκτήσουν κάποια μόρφωση. Ο διττός σκοπός του σχολείου και οι δυσκολίες που παρουσίαζε η πραγμάτωσή του φαίνεται πως αποσχόλησε αρκετά τους εταίρους της Φιλεκπαιδευτικής Ε-

ταιρείας και πως προκάλυψε ουσιαστικές αντιρρήσεις. Στα Πρακτικά της Ε' Γενικής Συνέλευσης της Εταιρείας (1838), μετά από την αναφορά στο σχολείο που ίδρυσε η Εταιρεία «προς μόρφωση των διδασκαλισσών» και στο αλληλοδιδασκικό «όσον και αι διδασκαλισσαι θέλουν γινάσκεισθαι το πρακτικόν της διδασκαλίας», διατυπώνεται, για πρώτη φορά, η σκέψη για ένα άλλο είδος ενδιάμεσου σχολείου:

«Το διαιρητικόν συμβούλιον υπέφρασε να συστήση και έτερον σχολείον μεσαίον, κατ' αίτησιν πολλών γονέων, εις το οποίον θέλουσι διδάσκεισθαι των ευκαταστάτων τα κοράσια πληρόντα μικρά τινα διδάκτρα. Τουτό το κατάστημα είναι αναντιρρήτως το δαπανηρότερον έργον της Εταιρείας, αλλά τί το λαμπρότερον και το εποφελέστερον εις την εξάλλωσιν της παιδείας, διότι εξ αυτού μέλει να διαδοθή εις τας επαρχίας η εκπαίδευσις των Γυναικείων γένους».

Το σχήμα που προτείνεται στα 1838, Αλληλοδιδασκικό - Μεσαίο σχολείο-Διδασκαλείο, δυστυχώς δεν εφαρμόστηκε. Στα κατοπινα χρόνια επικρατεί το σχήμα: Αλληλοδιδασκικό σχολείο - Διδασκαλείο.

Στα Πρακτικά της Φιλεκαίδευτικής Εταιρείας των δυο πρώτων ετών η διάρκεια των σπουδών στο ανώτερο σχολείο της δεν καθορίζεται με σαφήνεια. Αναφέρονται μόνο τα μαθήματα και ο αριθμός των πρώτων μαθητρίων του σχολείου. Έμφεση έδωσε για τη διάρκεια των σπουδών αποτελεί η πληροφορία ότι «επτά μαθήτριά του ανωτέρου σχολείου, εξετασθείσαι κατά τον Νόμον, ενεκρίθησαν, ως έχουσαι τας απαιτούμενας γνώσεις εις το να λάβωσιν ένα βαθμόν διδασκαλίσσης». Φαίνεται λοιπόν ότι οι πρώτες δασκάλες της Φιλεκαίδευτικής Εταιρείας φοίτησαν δύο μόνο χρό-

νια, από το 1837 ως το 1839, στο ανώτερο σχολείο. Την επόμενη χρονιά όμως, στη συνεδρίαση της 7ης Απριλίου 1840, η Εταιρεία καθορίζει με σαφήνεια, για πρώτη φορά, τη διάρθρωση των σχολείων της: «Το κατάστημα διαίρεται εις δυο μέρη, ήγουν εις ανώτερον και κατώτερον σχολείον. Έκαστον δε τούτων διαίρεται εις τρεις κλάδους. Το δε ανώτερον εις τρεις κλάδους: Λογισμικόν, Φαίνεται λοιπόν καθαρά ότι το ανώτερο σχολείο περιλαμβάνει τρεις τάξεις, ενώ στη σχετική διδλογραφία επικρατεί ασάφεια σχετικά με το θέμα αυτό.

Ο πρώτος επίσημος κανονισμός του «εν Αθήναις Διδασκαλείου της Φιλεκαίδευτικής Εταιρείας» κυκλοφόρησε στα 1842. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του κανονισμού αυτού «Το εν Αθήναις Διδασκαλείον της Φιλεκαίδευτικής Εταιρείας, είναι μιν συστημένον κυρίως προς μόρφωσιν διδασκαλισσών κατά την απόφασιν της τρίτης συνελεύσεως αυτής, δέχεται δε και έτερα κοράσια προς εκπαίδευσιν είτ' εν αυτό διατιθέμενα είτ' έξωθεν φοιτόντα».

Καθιερώνεται λοιπόν από την Εταιρεία ένα τύπος σχολείου που ονομάζεται Διδασκαλείο, αλλά έχει διπλό σκοπό: πρώτα την εκπαίδευση της δασκάλας και, κοντά σ' αυτή, τη γενική μόρφωση των κορι-

τσιών, με κοινό πρόγραμμα μαθημάτων. Τα χρόνια φοίτησης αυξάνονται από τρία σε τέσσερα: «Των ειρημένων μαθημάτων η περίοδος συμπληρούται εν τετραετίαις. Με τον επόμενο κανονισμό, του 1851, ο σκοπός του Διδασκαλείου μένει ο ίδιος, ενώ τα χρόνια φοίτησης αυξάνονται και πάλι από τέσσερα σε πέντε. Ο κανονισμός του 1857 δεν ονομάζει το ανώτερο αυτό σχολείο «Διδασκαλείον», όπως οι δυο προηγούμενοι, αλλά «Παρθεναγωγείο». Βέβαια ο σκοπός καθώς και η διάρκεια φοίτησης παραμένουν τα ίδια με εκείνα που αναφέρονται και στον κανονισμό του 1851, δηλαδή πενταετής φοίτηση, και κύριος στόχος η εκπαίδευση της δασκάλας. Επομένως ως το τέλος της περιόδου αυτής, το σχολείο της Φιλεκαίδευτικής Εταιρείας (με την ονομασία Διδασκαλείο ή Παρθεναγωγείο), παραμένει ένα σχολείο Επαγγελματικής και Γενικής Εκπαίδευσης. Από τις μαθητρίδες του σχολείου αυτού, οι περισσότερες υπότροφες της Εταιρείας και στη συνέχεια του κράτους και των δήμων καταχαι και ορφανά των ανωτισθέντων υπέρ πατρίδος» και έμειναν στο οικοτροφείο που διατηρούσε το σχολείο. Οι υπόλοιπες εσωτερικές μαθήτρες πρέπει να προέρχονταν από τα ανώτερα στρώματα της κοινωνίας, γιατί τα δίδακτρα του σχολείου ήταν αρχικά ακριβά.

ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Συνέχεια από τη σελ. 112

5) Θερμογιάνης, Καματά Φθιώτιδος, 6) Καταστροφιάς, Καματά Φθιώτιδος, 7) Νίκου Γ., Σκεπάρνι Χόσια, 8) Ευθυμιάτουλος, Μεσσηνιάδα - Άγραφα, 9) Μίσης Τάσους, Αγ. Ηλίας Βοδενών, 10) Μπάτσας, Βλάντοβο, 11) Μαλανδράκης, Κρής, 12) Λαντίστας λογ. πυροβ. Φθιώτις,

1) Αλ. Σακελλάρης, τραυματίας ελαφρός, 2) Κων. Γαρέφης ή Κατσούδης, εκ Πηλίου, αξιωματικός μου ιδιαίτερος.

Συνεχίζεται
Γ. Τουσίμης

Εκδήλωση της Π.Ε.Ν. «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

με καλεσμένο του φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά

Στις 4 του Οκτώβρη η Π.Ε.Ν. «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» διοργάνωσε στην αίθουσα Κοντοεργίων της Εστίας Μουσών μια εκδήλωση με ομιλητή τον καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου, τον φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά.

Αντιστάσεις Ελληνικότητας ήταν το θέμα που ανέπτυξε και συζητή-

Της Λευκής Σαμαρά

σε μαζί με το ακροατήριο που πήγε να τον παρακολουθήσει ο καθηγητής κ. Χρήστος Γιανναράς.

Αναρωτήθηκε ο κ. Γιανναράς, αν στην σημερινή, όπως διαμορφώνεται, Ευρωπαϊκή κοινωνία, αξίζει να βρούμε να δηλώνει πως είναι Έλληνας.

Ακούγεται σκληρό, αλλά μόνον έτσι μπορεί να χαρακτηριστεί η σημερινή Ελληνική πραγματικότητα.

Πώς θα μπορούσε στην Ευρώπη, στον κόσμο; Σαν τί;

Θα μπορούσε σαν πιθηκίζοντες φαστριοντάδες, ντιμπεϊτίστες, κινητο-νεοπλουτο-τηλεφωνάκηδες;

Τί έμεινε από την Ελλάδα, από τον Έλληνα, από αυτήν την θαυματουργή μαγιά που όπως έλεγε ο Μακρυγιάννης τόσο και να φάνε από μας πάντα θα μένει μαγιά...». Ποιά μαγιά έμεινε; Η μαγιά της Παιδείας που όσο πάει γίνεται πιο πρόχειρη, πιο παπαγαλιότικη, πιο επιφανειακή, υπακούοντας και αυτή ιαζόμα σε πολυεθνικές σκοπιμότητες και ξένα αποτυχημένα πρότυπα;

Αναρωτήθηκε ο κ. Γιανναράς,

πώς και με ποιά δικαίωμα εν μια νυκτί η βουλή ηγήρισε την κατάργηση των τόπων στα σχολεία, σβένοντας μια ιστορία δυο χιλιόδων χρόνων.

Πώς θα μπορούσε ισάξιοι πολίτες και όχι δευτέρως κατηγορίας στη σημερινή Ευρώπη; Ποιά ταυτότητα έχουμε να καταθέσουμε στο σημερινό γένεσθαι;

Αν στα βιβλιοπωλεία όλων του κόσμου σήμερα, ζητούνται ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης είναι γιατί και μετά από τρεις χιλιάδες χρόνια, αυτοί κομίζουν μια πρόταση ζωής.

Ποιά είναι η σημερινή δική μας πρόταση; Η γλώσσα μας; Ο πολιτισμός μας; Η Ορθοδοξία;

Την γλώσσα μας την στραγγαλίζουμε και την στραγγαλίζουμε συνεισχύς, βοηθούντων και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Συνεννοούμαστε με τρεις πλέον λέξεις. Βασικά, έγινε, εντάξει.

Με την κατάργηση των αρχαίων ελληνικών, το άλλο έγκλημα, και την υστερία της μισομάθησης άλλων γλωσσών, η δυσκολία επικοινωνίας είναι καταφανής νεοίος στους νέους που προσπαθούν απεγνωσμένα να βρουν τις κατάλληλες λέξεις να εκφραστούν.

Ο πολιτισμός μας φθηνώνει καθημερινά και η γνώση μας με την παρακολούθηση κατά κόρον παινολίων προγραμμάτων, κλεισμένοι σε κοιλιά από μετόν χωρίς καρδιά ταυτότητα που λέγονται στίβια. Ότι είχε ταυτότητα και ιστορία, το αντιζηταστήσαμε με την κακογονιστική και την ευτέλεια, καταστρέφοντας όλη την διάγυτη, και στο τελευταία

ζωισμό, ελληνική πατριωτάδοτη αχζοντιά. Η επικοινωνία ελάχιστη ίως αδύνατη. Όλο το ενδιαφέρον στραμμένο στην απόκτηση πολυτελών αυτοκινήτων ή εξοχικού, κατά το πρότυπο των Ελβετικών Άλπεων που θα μίξ ανεβάσουν (;) και κοινωνικά.

Είναι καιρός ν' αρχίσει μια σταν ροφορία από απλούς πολίτες, να γίνουν πυρήνες για αφύπνιση, για άλλους τρόπους σκέψης, για διάλογο, για προβληματισμό;

Μπορούμε σήμερα μέσω της Ορθοδοξίας να αξιοποιήσουμε την Ελληνική μας ταυτότητα;

Μπορέσαμε άραγε να συλλέθουμε το νόημα της Ανάστασης, να έχουμε τη βεβαιότητα ότι με τον θάνατο τίποτα δεν τελειώνει, πως ο πυρήνας της έπαρξής μας, η προσωπικότητα του ανθρώπου δεν τελειώνει με τον βιολογικό θάνατο; Στη δική μας ορθόδοξη παράδοση η αναφορά είναι σε έναν θεό όχι τιμωρό και δικαστή, αλλά θεό αγάπης.

Λεκατίες τόρα προσπαθούμε να ξεριζώσουμε πεισματικά κάθε πίστη και ελπίδα από την ψυχή μας, την ρημάξαμε με πιθηκισμούς και ξηπασιά φρονιμένων ιδεών», που αφήρουν τον άνθρωπο αβοήθητο σε φοβερή ερημιά και μοναξιά.

Τελείωσαν λοιπόν όλα. Όχι, είπε ο κ. Γιανναράς. Όχι αν εμείς δεν θέλουμε και αν έχουμε τη δύναμη και το θάρρος να παλαίψουμε για να κατακτήσουμε μια ξεχωριστή θέση στον σημερινό κόσμο, παρθετόντας τη δική μας πρόταση πολιτισμού μαζί με τη διαχρονική Ελληνική μας ταυτότητα.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΕΩΝ

Ενα βήμα προς την Ευρώπη των Πολιτών

Η γέννηση και η φιλοσοφία του θεσμού

Η σύλληψη της ιδέας των αδελφοποιήσεων μεταξύ των πόλεων διαφόρων χωριών και εθνών έγινε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αφού εντοπίσθηκε η ανάγκη ειρηνικής συνέπειξης και αποφυγής μελλοντικών διασπάσεων και εχθροπραξιών μεταξύ των λαών της Ευρώπης, που επί πλέον έχουν σε γενικές γραμμές κοινή πολιτιστική κληρονομιά.

Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων, που προωθείται σήμερα από πρωτοβουλίες δύο μεγάλων οργανώσεων, του Συμβουλίου Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης και της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ενομένων και Αδελφοποιημένων Πόλεων, αντιμετωπίζεται ως πράξη συμβολική αλλά και πολιτική. Συμβολική, γιατί δίνει την ευκαιρία στον πολίτη για στενότερη επαφή και συνειδητοποίηση των κοινών στοιχείων του με τον πολίτη άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, και πολιτική, γιατί δημιουργεί τις προϋποθέσεις ν' αναπτυχθούν συγκεκριμένες μορφές συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο.

Ο βασικός στόχος λοιπόν είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των λαών της Ευρώπης στην βάση των τοπικών κοινωνιών, με την μορφοποίηση κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας, που θα οδηγήσει σταδιακά στην δημιουργία της ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ. Η ανθρώπινη διάσταση είναι αυτή η οποία θα παίξει τον σημαντικότερο ρόλο σ' αυτήν την διαδικασία, η οποία θα βο-

ηθήσει στην ανάπτυξη της τοπικής αυτονομίας και πρωτοβουλίας για επίλυση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων όπως η αύξηση της ανεμ-

Των Γιώργου Αδαμίδη και Αλέξ)δρου Οικονόμου

γίας, η περιθωριοποίηση κοινωνικών ομάδων, η φτώχεια, τα ναρκωτικά, καθώς και η υποβάθμιση των συνθηκών ζωής, η ανασφάλεια, η αύξηση των φαινομένων ρατσισμού και φανατισμού κλπ.

Η μορφή και η φιλοσοφία του δικτύου των επιμέρους αδελφοποιημένων πόλεων δεν μπορεί να παρεκκλίνει από τον πυρήνα της βάσης των τοπικών κοινωνιών. Γι' αυτό εξ' άλλου οι αδελφοποιήσεις γίνονται σιγήτως μεταξύ πόλεων που έχουν ανάλογο μέγεθος, και κατά το δυνατόν κάποια άλλα κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι η παραγωγική βάση της τοπικής τους οικονομίας, το περιβάλλον, η πολιτιστική τους κληρονομιά. Έτσι και τα προβλήματα που οι πόλεις αυτές έχουν ν' αντιμετωπίσουν έχουν κάποια κοινή βάση, και επομένως η όποια αντιμετώπισή τους θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως παράδειγμα για τους υπόλοιπους, ή ακόμη ν' αποτελέσει αντιζέιμενο από κοινού ερευνητών για την επίλυσή τους.

Αναπόφευκτα λοιπόν, στην κατεύθυνση αυτού του γενικότερου πλαισίου των ανταλλαγών και συνεργασιών, κινείται και το δίκτυο των αδελφοποιημένων πόλεων στο οποίο

συμμετέχει και η Νάουσα.

Η Νάουσα στο Δίκτυο

Χρονολογικά η Νάουσα ξεκινά τα πρώτα βήματά της στον χώρο των αδελφοποιήσεων με άλλες πόλεις από το 1992, όταν αδελφοποιείται τον Δεκέμβριο με την Γαλλική πόλη Faches-Thumesnii, αποτέλεσμα των πρωτοβουλιών που ανέπτυξε η εκεί δραστήρια ελληνική Κοινότητα και συνεχίζεται τον Οκτώβριο του 1993 με την αδελφοποίησή της με την Νάουσα της Πάρου, που υλοποιεί μιιά παλιά πρόταση για την ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των ομώνυμων ελληνικών πόλεων. Καθώς δε η Faches-Thumesnii, συμμετέχει σε ευρύτερο δίκτυο αδελφοποιημένων πόλεων, γίνεται και η Νάουσα, μαζί με τη Νάουσα της Πάρου συμμετοχος των συνεργασιών και επαφών με τις πόλεις Stolberg (Haiz), Stolberg (Rhid) Γερμανίας, St. Neots - Αγγλίας, Hodonin - Τσεχίας και Cattolica - Ιταλίας.

Από τότε μια μεγάλη σειρά ανταλλαγών και συναντήσεων εργασίας πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των πόλεων αυτών, από επίσημες αντιπροσωπεύτες Δημάρχων και Δημοτικών Συμβούλων, μέχρι πολυεθνικές ομάδες προετοιμασίας εμνηστικών εκδηλώσεων και βεβαίως οι τακτικές καλοκαιρινές συναντήσεις ομάδων νέων, σ' αυτές, οι αντιπροσωπεύτες των νέων καλούνται να συμβιβάσουν για αρκετές μέρες κάθε φορά σε μια από τις αδελφές πόλεις του δικτύου και γνωρίζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τους

ανθρώπων του κάθε τόπου, να έρθουν σ' επαφή μεταξύ τους και ν' αναπτύξουν τις διπλωματικές σχέσεις, μέσα από την ιδιαιτερότητα του καθενός.

Έξαιοντάδες συμπολίτες μας, οι περισσότεροι νέοι, έχουν ήδη συμβάλει σ' αυτές τις ανταλλαγές, ενώ οι προοπτικές που ανοίγονται είναι ακόμη πιο ενθαρρυντικές. Άλλες δραστηριότητες που αναλήφθηκαν κατά την διάρκεια αυτών των ετών είναι οι ανταλλαγές πολιτιστικού χαρακτήρα, η παρουσίαση έντεχνου υλικού σε τοπικές και διεθνείς εκθέσεις με στόχο την προώθηση της πόλης, καθώς και η υποβολή κοινών προτάσεων σε επιδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, οι ανταλλαγές αυτές διαμόρφωσαν κατηγοριών πολιτών οδηγούν στην δημιουργία του θετικού κλίματος μεταξύ των πόλεων του δικτύου γεγονός που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη των σχέσεων που θα θέσουν εν τέλει τις βάσεις για το επιθυμητό αποτέλεσμα, την **ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ**.

Οι ενέργειες αυτές του δικτύου μας των αδελφοποιημένων πόλεων εκτιμήθηκαν κατά τέτοιο τρόπο από την Ε.Ε. ώστε τον Οκτώβριο του 1995 στο Δουβλίνο ο Δήμος Νάουσας, βραβεύθηκε με τα ΧΡΥΣΑ ΑΣΤΕΡΙΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΕΩΝ, για τις παραδειγματικές του δραστηριότητες.

Η 6η Διεθνής Συνάντηση Δημάρχων

Κατά την 6η Διεθνή Συνάντηση Δημάρχων Αδελφοποιημένων Πόλεων, που πραγματοποιήθηκε φέτος στη Νάουσα, από 9-14 Οκτωβρίου, έγιναν εκτιμήσεις για την μέχρι τώρα πορεία των αδελφοποιήσεων και καταγράφηκαν οι προβληματισμοί για την παραπέρα εξέλιξη του θεσμού. Πιο συγκεκριμένα, επισημάν-

θηκε ότι τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αναφέρθηκαν παλαιότερα, καθώς και ο φόβος μιας χαμένης Εθνικής ταυτότητας, δεσπολεύουν την ανάπτυξη αισθημάτων αλληλεγγύης όπως επιθυμεί η Ε.Ε. και κινούν να δημιουργηθούν κρίσεις μέσα από την ανάδραση ψευδούς εθνικής έπαρσης.

Ωστόσο, επιβεβαιώθηκε για μια ακόμη φορά η πάγια θέση του Διευτή των Πόλεων για ανάδειξη της κορυφαίας θέσης της Πόλης ως ανθρωπίνου ιδρύματος, γύρω από την οποία επιδιώκεται η Αειφόρος Ανάπτυξη, το εν Ξην, η κοινωνική συνάρεια της πλειοψηφίας των πληθυσμών και τελικά ο προσδιορισμός του μέλλοντός μας, με αναθεωρημένο το όραμα προόδου της ανθρωπότητας και του πολιτισμού της. Έτσι, αποφασίστηκε, πέρα από τις επόμενες συναντήσεις Δημάρχων, συνοδών (εμπνευστών) και νέων, να ενθαρρυνθούν και ενδυναμωθούν οι επί μέρους ανταλλαγές στα πεδία

του πολιτισμού, του αθλητισμού και του εμπορίου με στόχο να δημιουργηθεί ένας θεσμός Ετησίων Διεθνών Πολιτιστικών Συναντήσεων των Αδελφοποιημένων Πόλεων.

Όπως δείχνει τόσο η πρόσφατη διάκριση, όσο και η επιτυχία με την οποία η Νάουσα έφερε σε πέρας την πρόσφατη Συνάντηση Δημάρχων, η πόλη μας κινείται πρωτοποριακά σε πλαίσια τα οποία αντικαθλούν την φιλοσοφία του θεσμού των αδελφοποιήσεων, όπως αυτή υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεν σταματά όμως σε παλιές μετρίες, παρά θέτει νέους στόχους για την επίτευξη αυτού του κοινού ονείρου, που εμφανίζεται πλέον ως επιτακτική ανάγκη για το μέλλον, την δημιουργία της ενιαίας Ευρώπης, στην βάση όμως αποφάσεων που πηγάζουν από τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των τοπικών κοινωνιών, κι όχι των Ξενοσίων που κατευθύνονται από κυβερνητικά κέντρα.

● ΣΤΗ ΡΕΜΑΤΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

Συνέχεια από τη σελ. 137

καρέ, την ώρα που εκείνος σ' ένα τεφτέρι σημείωνε τα ονόματα για να τους στείλι στην αστυνομία. Το ασημένιο μετζίτι έκανε το θαύμα του. Και σαν από μεγαλοφυχία, τους είπε:

— 'Αϊντε, γίνιτ ορντά σντι - 'Αϊντε, πηγαίνετε τώρα από δω.

Συμμάζευαν τα κορίτσια και τις πλάστιγγες, ανέβηκαν στ' αλογά τους κι οι ψιράδες αναποκοκκισμένοι ακόμη απ' τον κανγά πήραν τον κατήφορο ανασασμένοι, χαμογελώντας, σφυρίζοντας.

Σε λίγο ο Τουρνούχας τραγουδούσε το αγαπημένο του ντόπιο τραγούδι.

Δεν σάρεζαν τ' αλιώνια Μαρία, μόν' σ' άρεζε η Πολιάνα.

Νταλιάνια, κι ο ατάνω μαχαλάς, κι

ο ατάνω μαχαλάς.

Αλιώνια, Πολιάνα, Κιόσι, Κιμμένα, σενουκίες της Νιάναστας που μέσα σ' αυτές πλέκονταν οι μέρες κι η ιστορία του Αγώνα, του αγώνα που βάσταζε ψηλά το εθνικό φρόνιμα των σζλάβων.

Κάτω εκεί δεξιά, στη χαιώσπεδα της Χαντροσούγκλας, ένας τάφος που κλείνει δεκατρείς αμνείς μάτωρες και ήρωες και τόσα άλλα σκόνη και μνήματα μιλούν για τη θεληματική θυσία των παλικαριών, που δόσανε τα νεύατα τους για τη Μακεδονία.

Ένα ευλαβικό, πονεμένο χαιρετι σπό στέλνει ο αρχηγός στα παλικάρια του, και κείνος παίρνει τον δρόμο του γυρισμού για τη λειότερη παιτρίδα.

« Π Ε Λ Λ Α »

Η ΝΕΑ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΒΕΡΙΚΟΚΚΙΑΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΦΥΛΛΟΒΟΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ, ΑΝΕΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΙΩΣΗ «ΕΥΛΟΓΙΑΣ» (SHORKA) ΚΑΙ ΜΕ ΚΑΡΠΟΥΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥΣ ΓΙΑ ΚΟΝΣΕΡΒΟΠΟΙΗΣΗ

(Η κονσερβοποίηση του βερικόκκου αποτελεί Εθνική ανάγκη)

Ερευνητική Ομάδα

- 1) Στυλιανίδης Δημ., Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 2) Συργιαννίδης Γεώργ., Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 3) Μάϊνου Αθηνά, Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 4) Μαλλίδης Κων/νος, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων
- 5) Παπαργυρίου Αριστείδης, Δ/ση Γεωργίας Κορινθίας
- 6) Μαγγανάρης Αθ., Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 7) Dosba F. INRA, Center de Recherches de Bordeaux - France
- 8) Κατσαμποξάκης Κων., Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων.

Η Βερικόκκιά σε Παγκόσμια κλίμακα

Η καλλιέργεια της βερικόκκιάς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο τα τελευταία χρόνια επεκτάθηκε, αλλά δεν μπόρεσε να ικανοποιήσει την αγορά, τόσο στο επιτραπέζιο, όσο και στο μεταποιημένο βερικόκκο.

Η παραγωγή των χωρών της Ευρώπης αποτελεί το 40% της παγκόσμιας παραγωγής. Η συμμετοχή των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή παραγωγή ανέρχεται στο 75% περίπου.

Σε παγκόσμια κλίμακα οι κυριότερες χώρες παραγωγής βερικόκκου κατά την περίοδο 1982-86 ήταν:

Τουρκία 13%

Πρώην Σοβιετική Ένωση	10%
Ιταλία	10%
Ελλάδα	9%
Ισπανία	8%
Γαλλία και Η.Π.Α.	5%

Η παγκόσμια παραγωγή βερικόκκων, σύμφωνα με στοιχεία του FAO (Οργανισμός τροφίμων και Γεωργίας) ανέρχεται περίπου σε 2.200.000 τόννους ετησίως.

Οι πέντε Μεσογειακές Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παράγαν κατά τα έτη 1990 και 1994 τις εξής ποσότητες σε χιλιάδες τόννους.

Χώρα	1990	1994
Ισπανία	120	199
Ιταλία	185	180
Γαλλία	110	169
Ελλάδα	113	80
Πορτογαλία	5	2

Ανεπίσημα στοιχεία φέρουν την Τουρκία με μιá παραγωγή 320.000 τόννων κατά έτος 1992.

Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής της κάθε χώρας, καταναλώνεται στην εσωτερική αγορά, λόγω ευπάθειας του καρπού στη μεταφορά και συντήρηση. Η βιομηχανία απορροφά το 50% περίπου της παγκόσμιας παραγωγής.

Η Βερικόκκιά στην Ελλάδα

Η καλλιέργεια της βερικόκκιάς στη χώρα μας ήταν και εξακολουθεί και σήμερα να είναι εντοπισμένη στην Πελοπόννησο

και κυρίως στους Νομούς Αργολίδος και Κορινθίας. Μικρές νησίδες υπάρχουν φυσικά και σε άλλα μέρη της χώρας, με κυριότερη αυτήν της Χαλκιδικής, με κέντρο το χωριό «Πορταριά».

Η Ελλάδα από τη δεκαετία του 1960 κατείχε μια εξέχουσα

Του Δημ. Στυλιανίδη τ. Δ)ντή Ιν. φυλ. Δένδρων

θέση στις αγορές της Ευρώπης, τόσο με τα νωπά, όσο και με τα κονσερβοποιημένα βερικόκκα. Δυσ Ελληνικές ποικιλίες, η «Τίρυνθος» και η Μπεμπέκου, θεωρούνται από τις καλύτερες ποικιλίες της Ευρώπης και ειδικότερα η Μπεμπέκου, μια από τις καλύτερες του κόσμου.

Όλες οι Μεσογειακές χώρες της Ε.Ε. έσπευσαν να αποκτήσουν και να καλλιεργήσουν και τις δυο αυτές ποικιλίες. Αλλά και η μακρινή Νότια Αφρική, που είναι μια από τις πρώτες χώρες στην κονσερβοποίηση ροδακίνων και βερικόκκων, βλέποντας την υψηλή ποιότητα κομπόστας που παράγεται από τη Μπεμπέκου, έσπευσε και αυτή να αποκτήσει την ποικιλία μέσω Γαλλίας.

Το πρόβλημα αυτό της χώρας μας δυστυχώς ήλθε να το διαταράξει η εξάπλωση της φοβερής ασθένειας που οφείλεται στον ιό της shorka (Ευλογία). Η φοβερή αυτή ασθένεια με μια

εξαιρετικά μολυσματική φυλή, τη φυλή «Μ» (Marcus), προκάλεσε πολύ σοβαρά προβλήματα και στις δυο ποικιλίες, αλλά πιο πολύ στην ποικιλία «Τύρυνθος» η οποία αποδείχθηκε εξαιρετικά ευπαθής. Η ίωση Ευλογιά (shoika) υποβαθμίζει σοβαρά την ποιότητα των καρπών της βερικοκκιάς και τους κάνει ακατάλληλους για εμπορία, τόσο ως νωπούς, όσο και ως κονσερβοποιημένους σαν κομπόστα.

Όσο η ασθένεια επεκτείνεται, τόσο η έλλειψη κατάλληλων καρπών γινόταν πιο εμφανής και οι τιμές των υγιών καρπών αυξάνονταν. Έτσι στη δεκαετία του 1990 οι τιμές των μη προσβεβλημένων καρπών ανέβηκαν και στις 200 δρχ. το κιλό. Αποτέλεσμα των υψηλών τιμών υπήρξε ο δραστικός περιορισμός της κονσερβοποίησης βερικοκκίων από το σύνολο των βιομηχανιών και η κάθετη πτώση των εξαγωγών κομπόστας από τη χώρα μας.

Έτσι, ενώ η χώρα μας κάλυπτε το 25% της παγκόσμιας αγοράς κομπόστας βερικοκκου με έναν όγκο εξαγωγών της τάξεως των 20.000 τόννων ετησίως, το 1993 έπεσε στο 5% και σφαλώς σήμερα είναι ακόμα πιο κάτω. Το κενό αυτό έσπευσαν να καλύψουν άλλες χώρες και κυρίως η Νότια Αφρική και η Ισπανία οι οποίες αυξάνουν συνεχώς την παραγωγή κομπόστας και φυσικά και τις εξαγωγές. Η Νότια Αφρική για παράδειγμα, από 5.000 τόννους, ανέβασε την παραγωγή της κομπόστας στους 30.000 τόννους.

Εδώ ανακύπτει το μεγάλο ερώτημα. Τι κάνει η χώρα μας! Θα παραιτηθεί μόνη της και θα αποχωρήσει από τη διεθνή αγορά; Θα αφήσει έτσι όδο να

χαθούν οι εξαγωγές των 20.000 τόννων κομπόστας και πολύ περισσότερων νωπών βερικοκκίων; Η απάντηση είναι, από εμάς τουλάχιστον, ότι δεν πρέπει να συμβεί κάτι τέτοιο. Είναι καταστρεπτικό για την Εθνική μας οικονομία, είναι καταστρεπτικό για τον Έλληνα αγρότη.

Αντιμετώπιση του προβλήματος από το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων

Το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων ήταν το πρώτο Ερευνητικό Ίδρυμα στον κόσμο, που ξεκίνησε να λύση το πρόβλημα της φοβερής αυτής ασθένειας, με την επιλογή και τη δημιουργία ανεκτικών και ανθεκτικών ποικιλιών. Στη Νάουσα επισημάνθηκαν οι πρώτες ανθεκτικές ποικιλίες οι οποίες στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν από εμάς, αλλά και από τους Γάλλους ερευνητές σαν βασικό γενετικό υλικό. Όταν δε αργότερα οι πέντε Μεσογειακές χώρες (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία) ανέλαβαν την εκτέλεση ενός ευρύτατου ερευνητικού προγράμματος για τη βερικοκκία στα πλαίσια της Ε.Ε., στην Ελλάδα ανατέθηκε το τμήμα του προγράμματος που αφορούσε τη δημιουργία ποικιλιών ανθεκτικών στην ίωση «Ευλογιά» (shoika). Η ασθένεια αυτή βρίσκεται ήδη κοντά στο τέλος της λεηλασίας που πραγματοποιεί πάνω στην καλλιέργεια της βερικοκκιάς στη χώρα μας. Αλλά και στις άλλες χώρες της Ε.Ε., η σπειλή άρχισε να είναι ορατή. Τα βλέμματα όλων είναι στραμμένα στην Ελλάδα, στο Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων, όπου 3.000 περίπου υβρίδια αξιολογούνται προς την κατεύθυν-

ση αυτή. Μέσο στα 25 χρόνια έρευνας που πραγματοποίησε το Ι.Φ.Δ. πάνω στο θέμα της αντοχής των ποικιλιών στην ίωση «ευλογιά» (shoika), ένα μέρος των 15 περίπου ετών αφιερώθηκε στην μελέτη και αξιολόγηση μιάς ποικιλίας που επισημάνθηκε στη Νάουσα σαν τυχαίο σπορόφυτο της ποικιλίας Μπεμπέκου. Το άτομο αυτό κατ' αρχήν έφερε την ονομασία Ι.Δ. ΜΠΕΜΠΕΚΟΥ. Από τώρα παίρνει την ονομασία «ΠΕΛΛΑ» και με αυτήν θα αναφέρεται του λοιπού.

Το ιστορικό και η αξιολόγηση της ποικιλίας

Την επισημάνση και επί σειρά ετών παρακολούθηση της ποικιλίας έκαναν οι Γεωπόνοι του Ι.Φ.Δ. κ.κ. Γεώργιος Συργιαννίδης και Αθηνά Μάϊνου. Στη συνέχεια η ποικιλία μελετήθηκε για περισσότερα από 5 χρόνια από τους Γεωπόνους του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων κ.κ. Μαλλίδη Κων. και Κοτσαμποξάκη Κων.

Ύστερα και από τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα του Ινστιτούτου Τεχνολογίας, απεστάλησαν εμβόλια στη Δύση Γεωργίας Κορινθίας όπου εγκαταστάθηκε συλλογή αξιολόγησης μαζί με την κλασική ποικιλία «Μπεμπέκου». Η συλλογή έγινε στο κτήμα της Γεωργικής Σχολής Βέλου - Κορινθίας. Την αξιολόγηση της ποικιλίας στις συνθήκες της εκεί περιοχής, πραγματοποίησε ο Γεωπόνος κ. Παπαργυρίου Αριστείδης. Το 1991 στάλθηκαν στο Κέντρο Γεωργικών Ερευνών του Bordeaux της Γαλλίας δείγματα βλαστών, όπου η Διευθύντρια κ. Dosba ήλεγξε την κατάσταση του δένδρου από πλευράς ιών και προσδιόρισε

τη φυλή του ιού που έφερε.

Τέλος ο Γεωπόνος του Ι.Φ.Δ. κ. Μαγγανάρης έκανε τον ηλεκτροφορητικό διαχωρισμό των ποικιλιών «Μπεμπέκου» και «Πέλλα».

Αποτελέσματα ερευνών

α) Δενδροκομικά χαρακτηριστικά

Κατά τη μακροχρόνια παρακολούθηση της ποικιλίας «Πέλλα» στο Ι.Φ.Δ. διαπιστώθηκε ότι το δένδρο προσβάλλεται από τον ιό της ευλογιάς (shorka), αλλά συμπτώματα της προσβολής εκδηλώνονται μόνο στα φύλλα και καθόλου ή ελάχιστα στους καρπούς. Ακόμα και στους πυρήνες των καρπών, όπου τα συμπτώματα την ίωσης θεωρούνται ως παθογυμωμικά, δεν παρατηρήθηκε οποιοδήποτε σύμπτωμα. Παρόμοια υπήρξε η συμπεριφορά της στο Αγρόκτημα της Σχολής Βέλου - Κορινθίας, όπου η ποικιλία καρποφόρησε επί μια τετραετία. Αλλά και ιδιώτης παραγωγός ο οποίος εμβολίασε αριθμό δένδρων με την ποικιλία «Πέλλα» είχε τα ίδια αποτελέσματα επί τρία συνεχή χρόνια. Το δένδρο της ποικιλίας «Πέλλα» είναι μικρότερου όγκου αυτού της ποικιλίας Μπεμπέκου, πράγμα που επιτρέπει τη φύτευσή του σε μικρότερες αποστάσεις.

Η καρπόδεση της ποικιλίας «Πέλλα» είναι πολύ μεγάλη. Το ποσοστό της κυμάνθηκε από 50 - 70%, ενώ στην ποικιλία Μπεμπέκου σε διάφορες μετρήσεις αυτό κυμάνθηκε από 27 - 47%. Αποτέλεσμα της μεγάλης καρπόδεσης είναι η σίγουρη καρποφορία, αλλά από την άλλη πλευρά απαιτεί αραίωμα καρπών, λιγότερο αν προορίζεται για κονσερβοποίηση (κομπόστα), περισσότερο αν προορίζεται για επιτραπέζια χρήση. Η ποικιλία είναι αυτογόνιμη και δεν χρειάζεται επικονιαστής. Οι καρποί δεν έχουν στην ηλιαζόμενη πλευρά το κόκκινο επιχρώμα της ποικιλίας Μπεμπέκου, αλλά είναι γ-ξολοκλήρου κίτρινοι. Το φαινόμενο της έλλειψης κόκκινου επιχρώματος παρατηρήθηκε και σε άλλους κλώνους της ποικιλίας Μπεμπέκου. Η έλλειψη κόκκινου επιχρώματος κάνει τους καρπούς λιγότερο ελκυστικούς στην αγορά, αλλά αυτοί είναι πιο κατάλληλοι για παρασκευή κομπόστας. Τέλος οι καρποί της ποικιλίας «Πέλλα» φέρουν σε ορισμένα σημεία μικρή πρόσφυση της σάρκας στον πυρήνα. Το σχήμα του καρπού και τα άλλα χαρακτηριστικά του δεν διαφέρουν από αυτά της Μπεμπέκου.

β) Τεχνολογικά χαρακτηριστικά

Οι καρποί της ποικιλίας «Πέλλα» μελετήθηκαν τεχνολογικά από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων για περισσότερα από 5 χρόνια, ενώ κονσερβοποίηση έγινε και σε υάλινα βάζα στο εργοστάσιο της «Αγροτικής Κολινδρού».

Τα αποτελέσματα από την κονσερβοποίηση, όσον αφορά τρία βασικά χαρακτηριστικά της ποιότητας, ήτοι χρώμα, γεύση και υφή, παρουσιάζονται μ' ένα ιστογράμμο. Από το ιστογράμμο αυτό φαίνεται ότι οι δυο ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλα, είναι περίπου ισότιμες, εκεί που υπήρξε μια σαφής υπεροχή της ποικιλίας «Πέλλα» είναι η γεύση, η οποία σε μεγάλο βαθμό αποδίδεται στο πλουσιότερο άρωμα των καρπών της. Όλες οι άλλες ποικιλίες που δοκιμάστηκαν μαζί, υστέρησαν πολύ και στα τρία αυτά χαρακτηριστικά.

Στον επόμενο πίνακα (1) παρατίθενται διάφορα φυσιολογικά χαρακτηριστικά των ίδιων ποικιλιών από τα οποία διαπιστώνονται και οι υπάρχουσες διαφορές ανάμεσα στις ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Φυσιολογικά χαρακτηριστικά ποικιλιών βερικοκκιάς.

Ποικιλίες	φαινολικές ουσίες	Στερεά διαλυτά	Σ ά κ χ α ρ α		οξύτητα	Χ ρ ώ μ α		
			Συνολικά	αναγωγικά		L	A	B
Μπεμπέκου	254	11.2	8.0	2.4	1.40	60.6	15.3	32.7
Πέλλα	296	12.4	9.5	2.5	0.99	61.0	17.1	32.6
Harcot	863	10.8	7.6	2.4	1.35			
Bergeron	735	10.3	6.8	2.3	1.40			
Dobruyanska	679	10.8	7.4	3.5	1.30			
Boccucia	670	10.4	8.1	2.8	1.32			
Festivalna	823	11.0	7.1	2.5	1.28			
Λητώ (Γ 29)	260	11.2	8.4	2.2	1.24			
804X669X197	250	10.1	7.5	2.4	1.05			

Οι τιμές των φαινολικών ουσιών είναι πολύ χαμηλές στις ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλας, με ελαφρώς μικρότερη της ποικιλίας Μπεμπέκου. Το χαρακτηριστικό αυτό σε συνδυασμό με τη χαμηλή ενζυματική δράση των πολυφαινολοξειδωσών, ειδικά στην ποικιλία Πέλλα (0,02), καθιστούν κατάλληλες τις ποικιλίες αυτές για κονσερβοποίηση σε βάζα χωρίς κίνδυνο μεταβολής του κίτρινου χρώματος των καρπών σε σκούρο καφετί. Αυτό επιβεβαιώθηκε με την κονσερβοποίηση της ποικιλίας «Πέλλα»,

σε υάλινα βάζα στο εργοστάσιο της Αγροτικής Κολινδρού, τα οποία παρέμειναν για τρία ολόκληρα χρόνια εκτεθειμένα στο φως, χωρίς να υπάρξει οποιαδήποτε αλλοίωση στο χρωματισμό των καρπών.

Σε ένα δεύτερο πίνακα δίνονται ακόμα ορισμένα τεχνολογικά χαρακτηριστικά της ίδιας σειράς ποικιλιών, από όπου φαίνεται η υπεροχή των δυο Ελληνικών ποικιλιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Τεχνολογικά χαρακτηριστικά ποικιλιών βερικοκκιάς.

Ποικιλίες	Πυρήνες %	Χρόνος (δευτ.) αποφλοιώσης 4% NaOH	Απώλεια από την αποφλ. %	pH καρπού	
Μπεμπέκου	4.9	40	δευτ	14.6	3.45
Πέλλα	4.8	35	"	14.4	3.56
Harcot	.90	45	"	21.5	3.70
Bergeron	6.3	40	"	20.4	3.63
Dobruyanska	10.5	"	"	"	3.60
Boccucia	10.0	50	"	21.8	3.90
Festivalna	8.5	50	"	22.0	3.65
Πητώ (Γ 29)	6.0	40	"	17.5	3.55
804X669X197	4.6	40	"	21.0	3.45

* δύσκολη η αποφλοιώση.

Αυτά ήταν τα κυριότερα χαρακτηριστικά που βγήκαν από την τεχνολογική έρευνα πάνω στις ποικιλίες Πέλλα και Μπεμπέκου.

Οι καρποί της ποικιλίας Μπεμπέκου που χρησιμοποιήθηκαν στις δοκιμές δεν ήταν προσβεβλημένοι από την ίωση «ευλογιά» (sharka),

γ) Ιολογικός έλεγχος

Όπως προαναφέρθηκε, η ποικιλία «Πέλλα» προσβάλεται από την ίωση ευλογιά (sharka) αλλά εκδηλώνει συμπτώματα μόνο στα φύλλα. Η μή εκδήλωση συμπτωμάτων στους καρπούς, είναι

δυνατόν να οφείλεται σε ανεκτικότητα της ποικιλίας, αλλά μπορεί να οφείλεται και σε άλλα αίτια, όπως την ύπαρξη κάποιας άλλης πιο ήπιας φυλής, ή στην έμμεση επίδραση που μπορεί να ασκεί η ήπια φυλή με τη διασταυρωμένη προστασία, εμποδίζοντας την ισχυρή φυλή να εκδηλώσει τη μολυσματικότητά της. Για να δοθεί απάντηση σ' αυτές τις υποθέσεις, στάλθηκαν δείγματα βλαστών στο Κέντρο Ερευνών του Bordeaux της Γαλλίας όπου έγινε προσδιορισμός των με τη μέθοδο της μοριακής βιολογίας. Η ποικιλία βρέθηκε να φέρει μόνο τον ιό «Μ» και

ως εκ τούτου η μή εκδήλωση συμπτωμάτων στους καρπούς αποτελεί γενετικό χαρακτηριστικό της ποικιλίας.

δ) Ταυτοποίηση ποικιλίας

Ο ηλεκτροφορητικός διαχωρισμός των ποικιλιών Μπεμπέκου και «Πέλλα», έγινε στο Ι.Φ.Δ., από το γενετιστή κ. Μαγγανάρη. Ένδεκα ποικιλίες βερικοκκιάς, συμπεριλαμβανομένων και των παραπάνω ποικιλιών, εξετάσθηκαν ηλεκτροφορητικά για 12 ενζυμικά συστήματα. Ένδεκα περιοχές δράσης έδειξαν πολυμορφισμό μεταξύ των ποικιλιών που εξετάσθηκαν. Σε όλες αυτές τις περιοχές η Μπεμπέκου και η «Πέλλα» ήταν πανομοιότυπες. Έτσι ο μέχρι τώρα ηλεκτροφορητικός διαχωρισμός ενζύμων δεν είναι σε θέση να διαχωρίσει την Μπεμπέκου από την Πέλλα. Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις που τα σπορόφυτα προέρχονται από ποικιλία αυτογόνιμη και από αυτογονιμοποίηση.

Διάδοση της ποικιλίας «Πέλλα»

Η ποικιλία «Πέλλα» προτείνεται για καλλιέργεια κυρίως στο τρίγωνο Βέροιας - Νάουσας - Έδεσσας, προκειμένου να τροφοδοτηθούν οι υπάρχουσες βιομηχανίες κονσερβοποίησης με την κατάλληλη πρώτη ύλη για παρασκευή κομπόστας βερικοκκού.

Η ποικιλία όπως προαναφέρθηκε φέρει τον ιό της ίωσης «ευλογιά» (sharka), χωρίς αυτό να βλάπτει την ποιότητα των καρπών. Όταν όμως πρόκειται να διαδοθεί σε περιοχές οι οποίες διατηρούνται αμόλυντες, τότε είναι σκόπιμο να διαδίδεται υλικό άνοσο. Το Ινστιτούτο Φυλ

λαβόλων Δένδρων δημιουργήσε βασικό πολλαπλασιαστικό υλικό απαλλαγμένο από τον ιό, με τη μέθοδο της φυσικής θερμοθεραπείας. Αυτό το υλικό πρέπει να πολλαπλασιασθεί σε χώρο όπου δεν υφίστανται δένδρα πυρηνοκάρπων που είναι μολυσμένα, όπως π.χ. είναι το Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης. Το υλικό αυτό φυλάσσεται σε εντομοστεγή θάλαμο και ελέγχεται κυρίως με τη μέθοδο των φυτικών δεικτών, είναι δε στη διάθεση των φυτωρίων τα οποία επιθυμούν να δημιουργήσουν άνοσες μητρικές φυτείες.

Η καλλιέργεια της βερικοκκιάς στη Β. Ελλάδα, πρέπει να γίνει σε όσο το δυνατόν πιο ασφαλείς περιοχές από πλευράς παγετών. Τέτοιες θεωρούνται οι λοφώδεις εκτάσεις, καθώς και τα ισώματα κάτω από τους λόφους, όπου δεν μπορούν να παραμείνουν τα κατερχόμενα από τον ορεινό όγκο ψυχρά ρεύματα.

Επιλογή μικροκλιμάτων για την καλλιέργεια της βερικοκκιάς γίνεται και σε χώρες βορειότερες της δικής μας, όπως είναι η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η τέως Τσεχοσλοβακία και άλλες.

Με την κατάλληλη επιλογή των εκτάσεων για καλλιέργεια, οι κίνδυνοι παγετοπληξίας μειώνονται στο ελάχιστο και η καλλιέργεια μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής.

Η έναρξη της άνθησης της ποικιλίας Πέλλα κατά μέσο όρο συμπίπτει με τα μέσα Μαρτίου και η έναρξη ωρίμανσης των καρπών γίνεται μέσα στο τρίτο δεκαήμερο του Ιουνίου, 20 περίπου μέρες πριν από την έναρξη ωρίμανσης των συμπύρηνων -

κονοερβοποιήσεων ποικιλιών ροδακινιάς.

Κατάλληλα υποκείμενα

Η βερικοκκιά εμβολιάζεται συνήθως σε υποκείμενο σπορόφυτο βερικοκκιάς. Χρησιμοποιούνται διάφοροι σπόροι αγρίων, ή και καλλιεργουμένων ποικιλιών. Το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων, ύστερα από σχετική έρευνα έκρινε σαν κατάλληλους τους σπόρους της ποικιλίας «Stella». Τα σπορόφυτα «Stella» είναι πολύ λίγο ευπαθή στο βακτηριακό καρκίνο των ριζών, ο οποίος αποτελεί σοβαρό πρόβλημα στην περιοχή μας.

Όλα στα σπορόφυτα βερικοκκιάς είναι κατάλληλα για εδάφη ελαφράς και μέσης μηχανικής σύστασης. Για τα βαρείας μηχανικής σύστασης εδάφη, χρησιμοποιούνται διάφορα είδη δαμασκηνιάς και κυρίως η κορομηλιά. Το Ι.Φ.Δ. επέλεξε ένα σπορόφυτο κορομηλιάς το οποίο πολλαπλασιάζεται πολύ εύκολα

με μοσχεύματα. Την επιλογή έκανε ο Γεωπόνος κ. Γ. Συργιαννίδης.

Σε μερικές χώρες γίνεται χρήση σποροφύτων ροδακινιάς. Έτσι στη Γαλλία συχνά χρησιμοποιείται υποκείμενο Siberian C, το οποίο μάλιστα προκαλεί ένα νανισμό στα δένδρα και επιτρέπει την εφαρμογή πυκνής φύτευσης.

Η φύτευση της βερικοκκιάς σε εδάφη από όπου εκριζώθηκαν ροδακινιές δεν είναι πάντοτε επιτυχής και δεν συνιστάται υπεύθυνα. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος, ίσως ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος είναι η χρησιμοποίηση αμυγδαλοροδακινιάς με ενδιάμεσο εμβολιασμό ροδακινιάς. Το χρησιμοποιούμενο στη χώρα μας αμυγδαλοροδακίνο G F 677 δεν έχει συμβατότητα με τη βερικοκκιά. Στην Ουγγαρία έχει βρεθεί αμυγδαλοροδακίνο το οποίο παρουσιάζει ικανοποιητική συμβατότητα (συγγένεια) με ορισμένες ποικιλίες.

